

T.C.
SIİRT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİMDALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇAĞDAŞ İSLAM HUKUK DÜŞÜNCESİNDE SİYASET TEORİLERİ
(DEMOKRASİ ÖZELİNDE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed AHMET

Danışman: Doç. Dr. Mehmet Macit SEVGİLİ

Siirt-2024

TEZ KABUL TUTANAĐI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĐÜ'NE

Doç. Dr. Mehmet Macit SEVGİLİ danışmanlığında, Muhammed AHMET tarafından hazırlanan bu çalışma 18/10/2024 tarihinde aşğıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Tez Danışmanı) :	Doç. Dr. Mehmet Macit SEVGİLİ	İmza:
Jüri.Üyesi :	Prof. Dr. Adnan MEMDUHOĞLU	İmza:
Jüri.Üyesi :	Doç. Dr. Mesut BAYAR	İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

... /.../2024

İmza

Prof. Dr. Şahap BULAK

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR	VII
ÖNSÖZ	VIII

GİRİŞ

I. KONUNUN ÖNEMİ	1
II. KONUNUN AMACI	2
III. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI	2
IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	4

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASET TEORİLERİ

1.1. SİYASET TEORİSİ KAVRAMI.....	8
1.2. SİYASET TEORİLERİNİN TARİHİ	10
1.3. SİYASET TEORİLERİNİN ÖNEMİ	17
1.4. SİYASET TEORİLERİ İLE İSLAM'DA YÖNETİM SİSTEMİNİN MUKAYESESİ	24
1.5. SİYASET TEORİLERİNİN SORUNLARI.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ

2.1. DEMOKRASİ KAVRAMI.....	34
2.2. DEMOKRASİNİN DOĞUŞU VE TARİHİ	36
2.3. ÇAĞDAŞ DEMOKRASİ UYGULAMALARI.....	39
2.4. DEMOKRASİNİN İSLAM DÜŞÜNCESİNE GİRİŞİ	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİYİ SAVUNANLARIN GÖRÜŞLERİ

3.1. DEMOKRASİNİN DİNE UYARLANMASI.....	52
3.2. DEMOKRASİNİN MEŞRUIYETİNE YÖNELİK DİNİ DELİLLER	54
3.3. DEMOKRASİNİN DİNİ AÇIDAN SINIRLILIKLARI.....	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİYİ REDDEDENLERİN GÖRÜŞLERİ

4.1. DEMOKRASİ İLE İSLAM'DA YÖNETİM SİSTEMİNİN BİRBİRİNDEN AYRILDIĞI HUSUSLAR	70
4.2. DEMOKRASİNİN REDDİNE YÖNELİK DİNİ DELİLLER	75
4.3. DEMOKRASİYE ALTERNATİF DİNİ SİSTEMLER	84
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	100

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****ÇAĞDAŞ İSLAM HUKUK DÜŞÜNCESİNDE SİYASET TEORİLERİ****(DEMOKRASİ ÖZELİNDE)****Muhammed AHMET****2024/Sayfa: IX + 110**

Siyaset teorileri, birtakım temel sorunlarla karşı karşıya kalmakta; bu sorunları kolayca aşmak da mümkün olmamaktadır. Bu sorunlar, söz konusu teorilerin İslam hukuku açısından olduğu gibi benimsenmesini zorlaştırmaktadır. Bu noktada siyaset teorilerinin derinlikli bir şekilde analiz edilmesi ve ilgili sorunların İslam hukukuna göre anlaşılması meselesi önem arz etmektedir. Siyaset teorileri arasında en bâriz olan ve en çok dikkat çeken yönetim sistemi, şüphesiz ki demokrasidir. Demokrasi, siyasi otoritenin meşruiyetini halkın iradesinden aldığı ve bu iradenin, özgür ve âdil seçimler yoluyla yansıdığı bir yönetim sistemidir. Demokratik sistemin de kendi doğasından kaynaklanan ve farklı toplumlarda uygulanmasıyla ortaya çıkan birçok sorunu bulunmaktadır. Söz konusu sorunlar arasında siyasî çoğulculuk, âdil siyasi temsil, azınlık hakları ve siyasî istikrar gibi zorluklar yer almaktadır.

Tezimizde, demokrasinin tarihi gelişimi ve karşılaştığı sorunlar, demokrasinin çağdaş İslam hukuk düşüncesindeki yeri ve bu düşünce sisteminde yer edinmesi için gerekli şartlar ve problemler, demokrasi modelinin savunucuları ve muhâliflerinin görüşleri karşılaştırmalı bir kisvede ele alınmıştır. Ayrıca Batı siyaset teorilerinin karşı karşıya olduğu ciddi sorunlar göz önünde bulundurularak, İslami değerler ve prensiplerle uyumlu olabilecek bazı çözümlere dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modern İslam Düşüncesi, İslam Hukuku, Siyaset Teorileri, Demokrasi.

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****POLITICAL THEORIES IN CONTEMPORARY ISLAMIC LEGAL THOUGHT
(SPECIFIC TO DEMOCRACY)****Muhammed AHMET****2024/Page: IX + 110**

Political theories face some fundamental problems; these problems cannot be easily overcome. These problems make it difficult to adopt these theories as they are in Islamic law. In this era, it is important to analyze political theories in depth and understand the relevant problems according to Islamic law. The most obvious and most striking system among political theories is undoubtedly democracy.

Democracy is a system of government in which political power derives its legitimacy from the will of the people and this will is reflected through free and fair elections. The democratic system also suffers from many problems arising from its own nature and from its application in different societies. The problems involved include challenges such as political pluralism, fair political representation, minority rights, and political stability.

Our thesis discusses the historical development of democracy and the problems it faces, the place of democracy in contemporary Islamic thought and within the Islamic administrative system, the conditions and problems necessary for it to take place in this thought system, and the views of advocates and opponents of democracy. The model of democracy is discussed in a comparative manner with the Islamic system of choice based on the people of solution and contract (Ahl al-ḥall wa'l-'aḳd). In addition, given the serious problems facing Western political theories, attention has been drawn to some solutions that may be compatible with Islamic values and principles.

Key words: Modern Islamic Thought, Islamic Law, Political Theories, Democracy.

KISALTMALAR

a.g.b.	: Adı geçen bağlantı
b.	: İbn/bin
Bk./bk.	: Bakınız/bakınız
b.y.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
d.	: Doğumu
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
m.ö.	: Milattan önce
m.s.	: Milattan sonra
no.	: Numara
ö.	: Ölümü
sav.	: Sallâllahü aleyhi ve sellem
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Basım tarihi yok
vd.	: ve devamı
vd.	: ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı yok

ÖNSÖZ

Sosyal bilimler ve siyaset bilimindeki en ilgi çekici konulardan biri, demokrasi ve demokrasi tarihinin incelenmesidir. Demokrasi sistemi, dünya çapında zamanla şekillenmiş en önemli siyasi sistemlerden biri olarak kabul edilir. Demokrasi, vatandaşların güçlendirilmesi, siyasi karar alma süreçlerine katılımının sağlanması, halkın çıkarlarını ve beklentilerini ifade eden bir yönetim sağlanması açısından oldukça önemlidir. Demokrasinin eski çağlarda bazı medeniyetlerde, özellikle de Antik Yunan'da geliştiği ve Atina demokrasisi olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Bu demokrasi, esas olarak oy kullanma hakkına sahip belirli vatandaşlarla sınırlı olmuş ve halkın yönetime katılımını etkinleştirme yolunda önemli bir adım teşkil etmiştir. Atina demokrasisinin çöküşünden sonra, dünya genelinde uzun süreler boyunca monarşi ve despotizm dönemleri yaşanmıştır. Ancak Rönesans ve Reform çağlarında Avrupa'da demokratik düşünce yeniden ön plana çıkmıştır. On yedinci yüzyılda İngiltere, bilgi devrimi yaşamış ve bu durum demokratik düşüncelerin gelişmesine katkı sağlamıştır. On sekizinci yüzyılda Amerika ve Fransa'daki devrimlerle demokrasiye dayanan düşünceler daha da yayılmaya başlamıştır. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda demokrasi, dünya genelinde yayılmış ve siyasi sistemlerin tasarımında temel bir ilke haline gelmiştir. Birçok ülke, seçim ilkelerine ve güçler ayrılığına dayanan demokratik sistemleri uygulamaya başlamıştır. Günümüzde demokrasi, farklı şekillerde ortaya çıkmakta ve sürekli olarak gelişmektedir. Teknolojik ilerlemeler ve toplumsal değişikliklerle birlikte yeni zorluklar ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte demokrasi ilkelerine bağlılık; halkın yönetimi, adaletin sağlanması ve çağdaş siyasi sistemler çerçevesinde yönetime katılım açısından standart bir gereklilik olmaya devam etmektedir.

Mevcut aşamada demokrasi ile İslam hukuku arasında giderek artan bir etkileşim gözlenmektedir. Bu bağlamda yapılan araştırmalar, İslam toplumlarını etkileyen çeşitli sorunlar ve zorluklar ortaya koymaktadır. Bu araştırma, demokratik yönetim kavramları ile İslami değerler ve ilkeler arasındaki uyumu incelemeye çalışmaktadır. İslam hukukunda siyaset teorileri, din ile yönetim arasındaki ilişkiyi yorumlayan dinamik bir alan olup modern çağda tartışmaların merkezinde yer almaktadır. İslam hukukundaki siyaset teorileri ile demokrasi arasındaki ilişkinin keşfi, çağdaş İslam toplumlarının gelişimi bağlamında en çok

merak edilen konulardan biridir. Demokratik sistemin İslami ilkelerle nasıl uyum sağladığını ve bu dengenin İslam hukuku ışığında nasıl yorumlanabileceğini anlamamız önem arz etmektedir. Bu araştırma siyaset teorilerinin, özellikle de demokrasinin, fıkıh ile etkileşimini ele almakta ve modern sistemler ile geleneksel İslami değerler arasında denge sağlanarak devletin inşasının imkanını sorgulamayı amaçlamaktadır.

Araştırmamız bir giriş, dört bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. “Siyaset Teorileri” adlı birinci bölümde “Siyaset Teorisi Kavramı”, “Siyaset Teorilerinin Tarihi”, “Siyaset Teorilerinin Önemi”, “Siyaset Teorileri ile İslam’da Yönetim Sisteminin Mukayesesi” ve “Siyaset Teorilerinin Sorunları” başlıklarına yer verilmiştir. “Demokrasi” adlı ikinci bölümde “Demokrasi Kavramı”, “Demokrasinin Doğuşu ve Tarihi”, “Çağdaş Demokrasi Uygulamaları” ve “Demokrasinin İslam Düşüncesine Girişi” başlıkları incelenmiştir. “Demokrasiyi Savunanların Görüşleri” adlı üçüncü bölümde “Demokrasinin Dine Uyarlanması”, “Demokrasinin Meşruiyetine Yönelik Dini Deliller” ve “Demokrasinin Dini Açısından Sınırlılıkları” başlıkları ele alınmıştır. “Demokrasiyi Reddedenlerin Görüşleri” başlıklı dördüncü bölümde “Demokrasi ile İslam’da Yönetim Sisteminin Birbirinden Ayrıldığı Hususlar”, “Demokrasi Teorisinin Reddine Yönelik Dini Deliller” ve “Demokrasiye Alternatif Dini Sistemler” başlıkları irdelenmiştir.

Yüksek lisans çalışması sürecinde bana rehberlik eden ve her türlü akademik katkıyı sağlayan kıymetli danışmanım Doç. Dr. Mehmet Macit SEVGİLİ’ye, görüşlerinden istifade ettiğim değerli jüri üyeleri hocalarım Prof. Dr. Adnan MEMDUHOĞLU ile Doç. Dr. Mesut BAYAR’a, tezin tashih edilmesinde yardımlarını esirgemeyen Dr. Hasan Demir’e, hayatım boyunca bana koşulsuz destek veren sevgili annem ve babama, akademik yolculuğumun çeşitli aşamalarında bana yardımcı olan bütün kadirşinas hocalarıma ve dostlarıma en içten teşekkürlerimi ve minnettarlığımı sunmak isterim. Bu mütevazı çalışmayanı bana nasip eden Cenâb-ı Allah’a sonsuz şükürler olsun. Gayret bizden, Tevfik Yüce Allah’tandır.

Muhammed AHMET

Gaziantep-2024

GİRİŞ

I. KONUNUN ÖNEMİ

Bu araştırma, siyaset teorilerinin, özellikle de demokrasinin, modern İslam düşüncesi ile etkileşiminin şekline ışık tutmayı amaçlamaktadır. İslam toplumlarında demokrasi ilkelerine dayalı yönetim sistemleri inşa etme konusundaki artan ilgi ve bu bağlamda ortaya çıkabilecek anlayış ve yorum farklılıkları, böyle bir araştırma yapmayı önemli kılmaktadır.

Araştırmamız, modern siyasi kavramlar ile İslami değerler arasındaki dengeyi anlama ihtiyacına dayanmaktadır. Nitekim bu konuda araştırma yapan kişiler, demokrasi kavramlarının İslam fıkhi çerçevesinde nasıl kabul edilebileceğini ve İslami çerçevede adalet ve halkın katılımını sağlayacak etkili bir dengenin nasıl kurulabileceğini sorgulamaktadırlar.

Dünya genelinde İslam dünyasının yaşadığı olağanüstü durumun yanı sıra, mevcut sistemlerin ortadan kalkma tehditleriyle karşı karşıya kalması ve yerlerine yeni sistemlerin geçme olasılığı nedeniyle çevremizdeki siyasi gerçekliği anlamaya, çağdaş siyasi teorileri ve buna ilişkin tezleri çözümlemeye yönelmemiz zorunlu hale gelmiştir. Bu bağlamda doğru olanı kabul etmek, yanlış olanı reddetmek ve Kur'ân ile Sünnetin verileriyle İslamî yönlendirmelere uygun yeni bir siyasi model oluşturmak gerekmektedir.

Araştırmamızın önemini kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- Demokrasi kavramını İslam hukuku ışığında analiz etmek.
- Demokrasi ile İslami değerler arasındaki bağlantıyı ve dengeyi incelemek.
- Siyasi teorilerin, İslam hukuku ve modern İslam düşüncesiyle etkileşimini belirginleştiren faktörleri belirlemek.
- Yeni siyasi kavramlar ile İslami değerler arasındaki benzerlik ve farklılıkları tespit edip iyileştirmeye yönelik öneriler sunmak.

II. KONUNUN AMACI

Araştırmamız, demokrasi kavramının İslam hukukunda ne ölçüde kökleştiği, modern İslam düşüncesi açısından incelenmektedir. Keza demokratik yönetim gereklilikleri ile İslami ilkeleri bir araya getiren fıkhi bir çerçevenin sağlanabilirliğini sorgulamakta ve bu çerçevenin, kapsamlı bir İslami siyaset teorisine ulaşmak için ne şekilde kullanılabileceğini tartışmaktadır. Araştırmamız, demokrasi ile İslam hukukunun bağlantısını sağlamaya yönelik çabalar sırasında ortaya çıkan zorluk ve sorunlara da yer vermektedir. Demokratik ilkeleri İslami değerler ve ahlakla uyumlu bir kisvede uygulama şeklini de tartışmaya açmaktadır. Ayrıca İslami hukukunun demokratik ilkelerle uyumlu politikalar üretme ve toplumsal ihtiyaçları karşılayan yasalar oluşturma sürecinde nasıl etkin bir rol oynayabileceğini irdelemektedir.

Araştırmamız boyunca şu sorulara cevaplar verilmesi hedeflenmektedir:

- Demokrasi kavramı, modern İslam düşüncesi çerçevesinde nasıl yorumlanabilir?
- Demokratik ilkeler ile geleneksel İslami değerler arasında bir denge sağlanabilir mi?
- İslam hukuk düşüncesinin, İslam toplumlarında demokratik yönetim sistemlerinin oluşumundaki rolü nedir?
- Demokrasiyi hangi sınırlar çerçevesinde kabul edebiliriz?

III. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

Siyasal iktidara meşruluk sağlayan en önemli hususlardan biri, yönetim ve halk tarafından benimsenen siyaset sistemi ve teorisidir. Bu noktada tarihten günümüze monarşi, aristokrasi, oligarşi, teokrasi, tiranlık, liberalizm, komüniteryanizm ve demokrasi gibi birçok siyasal sistemden ve teoriden bahsedilebilir. Bu çalışmamızda biz, söz konusu yönetim sistemlerinden olan demokrasinin, çağdaş İslam hukuk düşüncesi açısından değerlendirmesi üzerinde duracağız. Demokrasinin klasik fıkıh kaynaklarında işlenmemesi nedeniyle konuyla ilgili yaklaşımları, çağdaş İslam hukukçularının siyaset düşüncelerinden

yola çıkarak ortaya koymaya çalışacağız. Tezimiz, Sünnî âlimlerin görüş, yaklaşım ve tetkiklerine dayanmaktadır.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Bu çalışma, siyasi teoriler ile modern İslam düşüncesi arasındaki ilişkiyi araştırmak için analitik bir yöntem takip etmektedir; başta dini fıkhi metinler olmak üzere klasik ve modern kaynakların analizine dayanmaktadır. Çalışmamızda, İslam toplumlarındaki siyasi teorilerin İslam düşüncesi ve İslam hukuku ile uyumu, karşılaştırmalı bir şekilde incelenmektedir.

Konu hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan önemli bulduklarımız şunlardır:

- Muhammed Diyaüddin Reyyis, “en-Nazariyâtü’s-siyâsiyye el-İslâmiyye”. Kahire: Mektebetü’l-el-Anclo el-Mısriyye, 1952. Bu kitap, konuyla ilgili en eski kaynaklardan biri olarak kabul edilir ve birçok İslam üniversitesinin müfredatında yer alır. Yazar, İslam âlimlerinin ürettiği önde gelen siyaset teorilerine dair detaylı akademik bir çalışma sunar. İslam siyaset düşüncesine dair temel ilkeleri ve klasik İslam siyaset düşüncesini ele alan yazar, güvenilir kaynaklara dayanarak bu teorileri incelemiştir. Kitap, çağdaş İslam siyaset düşüncesine değinmemektedir. Yazar, Amerika’da siyaset bilimi eğitimi almıştır ve İslam fıkhi siyaset düşüncesini, günümüzde anlaşılır terimlerle çevirerek açıklar. Bu, okuyucuların İslam siyaset düşüncesini günümüz gerçeklerine uygulamayı kolaylaştırır.

- Rehil Muhammed Gerabiyye, “el-Hukûk ve’l-huriyyâtü’s-siyâsiyye fi’ş-şer’iati’l-İslamiyye”. Umman: Daru’l-menara, 2000. Siyasi çoğulculuk, siyasi partiler, kadınların siyasi hakları ve gayrimüslimlerin siyasi hakları gibi konularda dini temeller oluşturmayı amaçlamaktadır. Yazar, farklı görüşleri ve delilleri sunarak şu konuları tartışır: İslam hukuku, İslam devleti toplumunu oluşturan bütün siyasi topluluk üyelerinin aday olma hakkını garanti altına almaktadır. Kadın vatandaşlar, erkeklerle eşit olarak siyasi hak ve özgürlüklere sahiptir. Onlar; aday olma, seçme, danışma, ifade özgürlüğü, iktidarı denetleme ve değerlendirme hakkına sahiptirler ve Şura Meclisi üyesi olabilirler. Gayrimüslim vatandaşlar da Müslüman vatandaşlarla eşit siyasi hak ve özgürlüklere sahiptir. Onlar da aday olma, seçme, danışma, iktidarı denetleme ve ifade özgürlüğü haklarına sahiptirler; keza Şura Meclisi üyesi olabilirler. Bu haklardan yalnızca hilafet veya büyük imamet makamı istisna tutulmuştur. Seçme hakkı, İslam devletinde yaşayan vatandaşların en temel siyasi

hakkıdır. Siyasi partiler ve dernekler kurmak vatandaşın hakkıdır. İslam hukuku, siyasal muhalefete izin verir, varlığını ifade özgürlüğü ve meşru farklılık temeline dayandırır. Şura, ümmetin hakkı ve Müslüman yöneticinin görevidir ve imam, çoğunluğun görüşüne uymak zorundadır. İslam hukukunda ifade özgürlüğü, temel özgürlüklerin anasıdır ve önemli dini temellere dayanır. İyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak, nasihat, meşru farklılık ve ifade özgürlüğü, gayrimüslim için de geçerlidir. Kuvvetler ayrılığı, meşru bir garantidir ve yargı, hak ve özgürlüklerin en önemli güvencelerinden biridir. İslam hukuku -mutad yargı, mezalim yetkisi, hisbe yetkisi, red yetkisi, polis yetkisi ve şehir gibi- çeşitli yargı makamları tanımlamıştır. Bu makamlar, hakların sahiplerine iadesine katkıda bulunmuş ve nüfuz sahiplerinin tahakkümünü önlemiştir. İslam hukuku, kamuoyuna önem vermiş ve ona özen göstermiştir. Böylece kamuoyu; hakların korunması ve özgürlüklerin güvence altına alınması rolünü yerine getirebilir.

- Sabri Said, “ed-Dimokratiyye”. Kahire: Dâru’n-nahda, 2007. Yazar; demokrasi kavramı, kamuoyu, siyasi partiler ve medya ile ilişkisi hakkında açıklamalar sunar. O, söz konusu eseri böyle bir kültürün yayılması ve demokrasinin bireyler ve toplumlar arasında genel bir davranış haline gelmesi amacıyla yazmıştır. Kitap, demokrasinin tanımı, tarihi ve onu oluşturan felsefi unsurlarla başlar. Daha sonra liberal demokrasi, sosyalist demokrasi ve liberal olmayan demokrasi gibi demokrasi modellerini ele alır. Demokratik sistemler, totaliter sistemler ve otoriter sistemler kavramlarını, keza demokrasinin avantajlarını ve dezavantajlarını tartışır. Demokrasinin nasıl etkili olabileceği veya tam tersinin nasıl gerçekleşebileceği gibi konuları ve tanımlayıcı diğer meseleleri ele alır. Yazar, demokrasinin tam anlamıyla anlaşılması ve diğer sistemlerden ayırt edilebilmesi için bu konuları ayrıntılı bir şekilde inceler. Kitap, birçok Batılı kaynağa atıfta bulunan kısa ve öz bir eserdir.

- Muhammed el-Ahmerî, “ed-Dimokratiyye: el-cuzûr ve işkâliyyetu’t-tatbîk”. Beyrut: eş-Şebeketu’l-Arabiyye, 2021. Yazar, bu konuya dair çeşitli tartışmaları ele almaktadır. Kitap, Yunan deneyimi ve onun bazı avantajları ve dezavantajları hakkında bilgi verirken, Avrupa merkezci bakış açısı nedeniyle göz ardı edilen Arabistan Yarımadası ve dünyadaki diğer insan topluluklarının bize bıraktığı bu sistemlerden bahsetmektedir. Bazı Arap toplumlarında demokrasinin sosyal veya kültürel nedenlerle reddedilmesi nedeniyle

demokrasi konusundaki tartışmalara geniş bir şekilde yer vermektedir. Yazar, İslam âlimlerinin bu konudaki görüşlerini de detaylı bir şekilde sunmaktadır. Konunun genişliği nedeniyle bazı meseleler seçilmiş; pek çoğu da göz ardı edilmiştir. Metinde yer alan bazı bölümler, Arap Baharı öncesi aşırı muhafazakârlarca yapılan sert tartışmaların bir sonucudur. Yazara göre Arap Baharı, sosyal ve siyasi krizlerin çözümüne yönelik bir açılım olduğu gibi, demokrasi tartışmalarının da daha az sert bir hale gelmesine neden olmuştur. Bu eser, demokrasi sorunlarını ortaya koyma noktasında en iyi çalışmalardan biridir. Ancak yazar, sorunların teorik ve felsefi temellerine değinmemiştir, yalnızca pratik yönleri ele almıştır.

Hayati Çelik, “Ortadoğu ve Demokrasi: Ortadoğu İslam Ülkelerinde Demokrasi Neden Gelişmedi?” Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020. Bu çalışmanın amacı, Ortadoğu İslam ülkelerinde demokrasinin başarısız olmasının nedenlerini harici, siyasi, kültürel ve ekonomik nedenler çerçevesinde ortaya koymaktır. Bu bağlamda ilk olarak tarihsel süreç açıklanmakta ve literatür taraması yöntemi kullanılarak demokrasinin tanımı ve temel ilkeleri ele alınmaktadır. Ardından modernleşme süreci ve demokratik dönüşüm kavramı, modern demokrasinin şekillenmesinde önemli katkılara sahip oldukları için incelenmektedir. Son bölümde ise Ortadoğu kavramının İslam ülkelerindeki kültürel, ekonomik ve siyasi özellikleri açıklanmaktadır. Nihayetinde elde edilen bilgiler ışığında nitel ve nicel betimsel yöntem kullanılarak Ortadoğu İslam ülkelerinde demokrasiyi tehdit eden siyasi, kültürel, ekonomik ve harici nedenler açıklanmaya çalışılmaktadır. Araştırmanın sadece teorik bağlamla sınırlı olduğu görülmektedir.

Bu konuya ilişkin sorunları ele alan kapsamlı kitapların azlığı dikkat çekmektedir. Konuyla ilgili çalışmaların çoğu, kısa makaleler ve birtakım araştırmalar şeklindedir. Biz, söz konusu çalışmalardan yararlanmakla birlikte konuyu daha ileri bir adıma taşımak istedik. Nitekim konunun teorik felsefi yönünün yanı sıra modern pratik yönünü de dikkate almaya çalıştık. Genel olarak teorilerin sorunları, ardından da demokrasiyle ilgili sorunları tartıştık. Siyasi teorileri; teorik yapıları, tanımları, önemi ve tarihsel evreleri açısından ele aldık. Ayrıca iki tarafın (demokrasiyi savunanlar ile reddedenler) modern İslam düşüncelerini mukayeseli bir tarzda ve ayrıntılı analitik bir bakış açısıyla sunduk. Ayrıca demokrasinin

İslam düşüncesinde nasıl ele alındığına dair değerlendirmeler ve İslam ülkelerinde demokrasinin çağdaş uygulamalarını içeren karşılaştırmalar yapmaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASET TEORİLERİ

Siyaset teorileri; iktidar, yönetim, hükümet ve halklar arasındaki ilişkiyi anlamayı ve açıklamayı amaçlayan bir dizi düşünce ve kavramlar bütünüdür. Siyaset teorileri, siyasi yaşamı incelemek ve analiz etmek için önemli bir araç olup yönetimin doğasını, yönelimlerini ve toplumlar üzerindeki etkilerini anlamaya katkı sağlar.

1.1. SİYASET TEORİSİ KAVRAMI

“Siyaset teorisi”, bireyler ve toplumlar arasındaki iktidar, yönetim, hükümet ve siyasi ilişkileri incelemeyi ve analiz etmeyi amaçlayan bir dizi düşünce, kavram ve modellerden oluşur. Siyaset teorisi, sosyal bilimlerin bir parçası olup siyasi olguları ve eğilimleri anlamak ve yorumlamak için kullanılır.¹

Siyaset teorisinin tanımı için “teori” (نَظَرِيَّة) ile “siyaset” (سِيَّاسَة) kelimelerini incelemek gerekir. Teori (نَظَرِيَّة) kelimesi, sözlükte bir şey üzerine derinlemesine düşünmeyi ve onu gözlemlemeyi ifade eder. Bir şeye bakmak ve onu gözlemlemek anlamında "نَظَرْتُ إِلَى" ifadesi kullanılır. Ayrıca "اِنْتَظَرْتُه" “Onu bekledim.” ifadesi de bir şeyin geleceği zamanı gözlemlemek anlamıyla yakından ilintilidir.² Terim olarak ise teori, belirli bir olguyu açıklamaya çalışan, gerçeklere ve gözlemlere dayalı bazı varsayımlar veya kavramlar olarak tanımlanmıştır.³ Ayrıca, teorinin tanımında “Bilimsel veya sanatsal varsayımları açıklayan bir dizi kabul” manası da yer almaktadır.⁴

Siyaset (سِيَّاسَة) kelimesi, sözlükte "سَاسَ يَسُوسُ" kökünden gelir ve “Yönetti ve rehberlik etti.” Anlamına gelir.⁵ İbn Manzûr, konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: “Bir işi yönetmek anlamında, “سَاسَ الْأَمْرَ سِيَّاسَةً” ifadesi kullanılır. Yani o işin sorumluluğunu üstlenmek

¹ Alâ Muhammed Matar, *Mebâdiü'l-ulûmi's-siyâsiyye*, 2. Baskı (Gazze: İsrâ Üniversitesi, 2018), 10.

² Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ el-Kazvînî er-Râzî, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga* (Mısır: Dârü'l-Fıkr, 1399/1979), 5: 444.

³ Ahmed Muhtar Abdülhamid Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyeti'l-mu'âsıra*, 1. Baskı (y.y.: Âlemu'l-Kütüb, 1429/2008), 1: 2230.

⁴ Hasan b. Muhammed Hasan el-Esmerî, *en-Nazariyyatu'l-ilmiyyeti'l-hâdisa*, 1. Baskı (Cidde: Merkezü't-Te'sîl li'd-Dirasât ve'l-Buhûs, 1433/2012), 1: 41.

⁵ Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Mu'cemü'l-kâmûsi'l-Muhît*, thk. Muhammed Na'îm el-Arkûsî, 8. Baskı, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1: 551.

manasına gelir. “رجل ساس” ise “kavmini yöneten adam” anlamına gelir. “سَوَّسَهُ الْقَوْمُ” ifadesi ise “bir topluluğun, kendilerini yönetmek üzere birini görevlendirmesi” anlamına gelir. “سَوَّسَ” ifadesi ise “birinin, falan kişilerin işlerini yönetmekle görevlendirilmesi” anlamına gelir.”⁶ Terim olarak ise siyaset, “bir şeyi iyi hale getirmek için onunla ilgilenmek” anlamına gelir.⁷ Siyaset hakkında şöyle bir tanım da bulunmaktadır: “Ahlakı korumak, menfaatleri gözetmek ve durumları düzenlemek için konulan kanundur.”⁸ Daha geniş bir anlamıyla siyaset, “bir topluluğun veya toplumun çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla kararların alındığı ve uygulandığı süreç” olarak da anlaşılabilir. Bu yönüyle siyaset; yönetim, hukuk, ekonomi, kültür ve toplumla ilgili meselelerle etkileşime girer ve yönetimin çeşitli aşamalarını ve siyasi yapıları içerir.

Yukarıdakilerden hareketle siyaset teorisinin tanımına dair şu unsurlar öne çıkmaktadır:

- Düşünceler ve kavramlar: Siyaset teorisi; iktidar, yönetim ve siyasi ilişkileri anlamaya yardımcı olan bir dizi düşünce ve kavram sunar. Bu düşünceler; demokrasi, komünizm, siyasi meşruiyet, insan hakları, sosyal adalet ve yumuşak güç gibi kavramları içerir.
- Modeller: Siyaset teorisi, siyasi ilişkileri anlamak ve yorumlamak için modeller sağlar. Bu modeller, geleneksel teorilerden -realizm, liberalizm ve Marksizm gibi- modern teorilere kadar çeşitlilik gösterir. Bu modern teoriler arasında eleştirel teori, feminist teori ve eleştirel bilgi teorisi bulunur.
- Araştırma ve analiz: Siyaset teorisi, siyaset bilimi alanında araştırma ve analizi yönlendirmeye yardımcı olur. Eleştirel düşünme, mantıksal çıkarım ve siyasi kavramlar ile sorunların derinlemesine analizine yönelik bir çerçeve sunar.

⁶ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed İbn Manzûr el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab*, 3. Baskı (Beyrut: Dâr'u's-Sâdır, 1414), 1: 107.

⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Muslim b. el-Haccâc en-Nevevî*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâs, 1392), 12: 231; Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed es-San'ânî, *et-Tahbîr li-İdâhi Me'âni't-Teysîr*, 1. Baskı (Riyad: Mektebetü'r-Reşid, 1433), 3: 713; Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1399/1979), 2: 421.

⁸ Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-(fî) zikri'l-huttat ve'l-âsâr*, 1. Baskı (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418), 3: 383.

- Okuma ve eleştiri: Siyaset teorisi; filozofların ve siyasi bilimcilerin eserlerini ve önceki teorileri okumayı/incelemeği teşvik eder. Araştırmacılara, siyasi düşüncedeki tarihsel gelişmeleri anlama ve teorik dönüşümleri kavrama, tartışma ve eleştirme imkânı sağlar.⁹

Sonuç olarak siyaset teorisi, siyasi ilişkileri anlamak ve analiz etmek için bir araçtır ve yönetim ile iktidarın çağdaş hayata etkisini eleştirel ve analitik bir şekilde geliştirmeye yardımcı olur.¹⁰ Her siyaset teorisi; güç, iktidar, adalet, özgürlük ve çıkar gibi kavramların birbirine bağlı olduğu bir sistemden oluşur. Bu teoriler, dış politika ve uluslararası ilişkilerle ilgili açıklamalar sunar ve dış politika modellerinin ve bu bağlamdaki düşünce planlarının belirlenmesinde doğrudan veya dolaylı olarak etkili olabilir.¹¹

1.2. SİYASET TEORİLERİNİN TARİHİ

Siyaset teorileri, toplumları yöneten güçleri ve ilişkileri anlamak amacıyla çeşitli düşünce ve yaklaşımlara karşılık gelmektedir. Bu konuda okumalar, insanın yönetim ve iktidar hakkındaki düşüncelerinin nasıl ve neden geliştiğini gösteren ayrıntılı bakış açıları sunar. Siyaset teorilerinin tarihi, toplumun en iyi şekilde nasıl örgütlenip yönetileceğine dair bitmek bilmeyen bir arayışı yansıtan zorlu bir yolculuktur. Düşünceler, eski filozoflardan Rönesans dönemi düşünürlerine ve çağdaş düşünürlere kadar ekonomik, sosyal ve politik koşulların etkileşimiyle gelişmiş ve değişmiştir. Savaşlar, devrimler ve hatta sanayi devrimleri, bu gelişimi şekillendirmede katkıda bulunmuştur.¹²

Bu tarihi anlamak, mevcut dönüşümleri ve gelecekteki yönelimleri okuyup yorumlama yeteneğimizi artırır.¹³ Siyaset teorileri tarihine dalmak, sosyal veya ekonomik tarihi anlamak kadar önemli bir görevdir. Bu; adalet, haklar ve güç dağılımı kavramlarını bize aydınlatan büyük düşünürlerin ve geçmişteki filozofların zihinlerine yapılan bir

⁹ Matar, *Mebâdiü'l-ulûmi's-siyâsiyye*, 127.

¹⁰ Selim el-Kiyâs vd., *Merhaletü ittihâzi'l-karâr fi's-siyâsâti'l-umûmiyye* (Dâru'l-Beyda, Hasan Sâni Üniversitesi, 2018-2019), 6.

¹¹ Bk. Halil Anânî, "Mâziku ilmi's-siyâse beyne'l-idyoloji ve'l-ma'rifi," *Mecelletu Siyâsât Arabiyye*, (2019), 41.

¹² Watts, Ronald L. *"Mukarenet el-enzime el-fidraliyye."* trc. Muhammed Sabiki, by: el-Tenveer, 2008, 74 .

¹³ Matar, *Mebâdiü'l-ulûmi's-siyâsiyye*, 127.

yolculuktur. Siyaset teorileri tarihi, insanı daha iyi bir geleceğe yönlendiren bir yorum haritası olarak yansımaktadır.

Şimdi, siyaset teorilerinin eski uygarlıklardaki gelişimini inceleyeceğiz:

1. Antik Yunan:

Antik Yunan, siyasi felsefenin ve demokrasinin beşiği olarak kabul edilir. En ünlü Yunan filozofları arasında Platon (m.ö. 427-347) ve Aristoteles (m.ö. 384-322) yer almaktadır. Bu iki düşünür, siyaset teorilerine büyük katkılarda bulunmuşlardır. Platon, *Devlet* adlı eserinde “filozof devlet başkanı” fikrini savunmuş; Aristoteles de birçok siyasi konuyu ele almış; anayasa ve farklı yönetim biçimlerini tartışmıştır.

Yunan filozofları, hala siyaset ve yönetim anlayışımıza etki eden birçok fikir ve teori ortaya koymuşlardır. Platon ve Aristoteles, siyaset teorilerinin zenginleşmesine önemli katkılar sağlayan önemli Yunan filozoflarındandır.

Devlet, Platon’un en ünlü eserlerinden biridir. O, bu eserinde ideal bir yönetim vizyonu sunar. Sosyal sınıfların ayrılmasını ve bilgeliğe sahip filozoflardan oluşan bir yönetici sınıfının oluşturulmasını önerir. Bu bağlamda Platon, derin bilgi ve anlayışa sahip olan “filozof devlet başkanı” fikrini ortaya atar ve böyle bir kişinin, toplumu yönetmek için en uygun kişi olduğunu savunur. Platon, bu eserinde tiranlığın demokrasiden doğduğunu öne sürer. Ona göre mutlak özgürlük, kaos, yasalara saygısızlık, her türlü baskıya karşı isyan ve eşit olmayanlar arasındaki eşitlik gibi nedenlerle demokrasi, despotizme dönüşür. Bu konuda Platon şöyle der: “İşte böylece aşırı özgürlükten, tam ve en korkunç türde bir tiranlık doğal olarak ortaya çıkar.”¹⁴

Aristoteles, *Atina Anayasası* adlı eserinde farklı yönetim biçimlerini sınıflandırmış; bunların özelliklerini ve eksikliklerini analiz etmiştir. En iyi ve en kötü anayasaları ele almış ve çeşitli hükümet sistemlerinin sınıflandırmasını yapmıştır.¹⁵ *Politika* adlı kitabında ise

¹⁴ Platon, *Devlet*, trc. Davuud Temraz (Beyrut: el-Ehliyye, 1994), 1: 14.

¹⁵ Hasan Şehâte Se’fan, *Esâtînü'l-fikri's-siyâsiyye ve 'l-medârisi's-siyâsiyye* (Kahire: en-Nahda el-Mısriyye, 1959), 80.

Aristoteles, adalet kavramını ve yönetim biçimlerini ele almış, siyasi yönetim bağlamında toplum ve topluluğun anlaşılmasına odaklanmıştır.¹⁶

Platon ve Aristoteles'in siyaset felsefesine katkıları iktidar, yönetim ve adalet anlayışımızın temellerini oluşturmuş ve düşünceleri, günümüz felsefi ve siyasi tartışmalarda etkisini hala sürdürmektedir. Her iki düşünür de çağlarındaki demokratik uygulamalara tamamen muvafık değillerdi. Bunun iki nedeni vardı: Birincisi ideolojik olarak, demokrasinin sıradan insanlara (onların deyimiyle “ayak takımına”) siyasi iktidar vermeye meyilli olması; ikincisi ise pratik olarak, tüm vatandaşların isteklerini bilmenin ve bunları gerçekleştirmenin zorluğuydu. Bu nedenle bazı vatandaşların isteklerini dikkate alarak buna göre bir ölçüt belirlenmesi gerekti. Bu ise her zaman temsil edilmediğini düşünen bir kesimin varlığı anlamına geliyordu.¹⁷

2. Antik Hindistan:

Antik Hindistan'da, birçok metin ve siyasi düşünür bulunmaktaydı. Bu düşünürler ve filozoflar; siyaset, yönetim ve ahlak üzerine fikirlerini sunmuşlardır. Söz konusu metinler, antik Hindistan'da toplum düzeni ile adaletin sağlanması ve etkili yönetimin gerçekleştirilmesine dair çeşitli düşünce ve görüşleri yansıtmaktadır. Bunlar, siyasi ve ahlaki düşüncenin gelişimini anlamamıza katkı sağlamaktadır.

Antik Hindistan düşünürlerden biri Manu'dur. O, *Manusmriti* adlı bir eser yazmıştır. Bu eser, Hindistan tarihinin erken dönemine ait bir hukuk ve ahlak metnidir. Antik Hindistan'da yönetim, ahlak ve toplum düzeni konularını ele alan en önemli metinlerden biri olarak kabul edilir. *Manusmriti*, yöneticiler ve vatandaşlar tarafından takip edilmesi gereken yasal ve ahlaki prensipleri kapsamaktadır.¹⁸ Antik Hindistan düşünürlerinden biri de Kautilya'dır. O, *Arthashastra* adlı bir eser yazmıştır. Bu eser siyaset, yönetim, ekonomi, askeriye ve ahlak gibi geniş konuları ele alan kapsamlı bir çalışmadır. *Arthashastra*, hükümetin nasıl şekillendirilmesi ve devletin nasıl düzenlenmesi gerektiği konusunda kapsamlı bir bakış sunar. Güçlü yönetim ve siyasi zekânın önemine vurgu yapar.¹⁹

¹⁶ Matar, *Mebâdiü'l-ulûmi's-siyâsiyye*, 25.

¹⁷ Bk. Velâ Ferâh, *ed-Dimukratiyye fî fikri Aristo es-siyâsî* (Kahire: Kahire Üniversitesi, 2011), 11.

¹⁸ *Mausuat Oxford el-Alemiyye lil-Tarih el-Kanuni*, Oxford, 2009.

¹⁹ Narhari Parikh, *Manav Arthshastra* (1945). *Arthashastra'nın eserlerini anlatan bir otobiyografi kitabıdır.*

Jaimini de Antik Hindistan'ın önemli düşünürlerinden biri olarak kabul edilir. Mahabharata adlı bir eser yazmıştır. Bu eser, birçok siyasi ve sosyal konuları ele alır. Eser, ahlaki ve siyasi dersler içeren hikayeler ve anlatılar içerir.²⁰

3. Antik Roma:

Antik Roma döneminde siyasi teoriler, cumhuriyet ve imparatorluk bağlamında gelişmiştir. Roma; Yunan felsefesinden, yasal gelişmelerden ve siyasi düşüncelerden etkilenmiştir. Bu bağlamda en önemli Roma'lı filozoflardan biri Marcus Tullius Cicero'dur (m.ö. 106- 43).²¹ Önde gelen Roma'lı filozof ve devlet adamlarından biri olan Cicero, siyaset ve felsefe üzerine birçok eser yazmıştır. Cicero, doğal hukuk kavramını tartışmış ve adalet ile hukuk arasında bağlantı kurmuştur. Keza hükümet ile özgürlük ve vatandaş hakları arasındaki dengenin önemini vurgulamıştır.²²

Genel olarak Roma siyaset teorileri, Roma Cumhuriyeti ve İmparatorluğunun karşılaştığı deneyimlerden ve zorluklardan etkilenmiştir. Yunan felsefesinin belirgin etkisine rağmen, Roma'lı düşünürler, bu teorilerin geliştirilmesine ve özgün bir kisveye bürünmesine katkıda bulunmuşlardır.

4. Babilliler:

Günümüzde Irak'ın bir bölümünü kapsayan bölgede hüküm süren Babil uygarlığı, tarihin en eski uygarlıklarından biri olarak kabul edilir ve güçlü bir merkezi otoriteye sahip olmasıyla öne çıkar. Babilliler, doğrudan siyaset teorileri hakkında pek eser bırakmamış olsalar da söz konusu çıkar. Babilliler, doğrudan siyaset teorileri hakkında pek eser bırakmamış olsalar da söz konusu uygarlığın siyasi düzeninin özelliklerini yansıtan idari belgeler ve hukuki metinler aracılığıyla konu hakkında birtakım bilgilere sahibiz.

Hammurabi Kanunları, antik dünyanın en ünlü yasa metinlerinden biri olarak kabul edilir ve m.ö. 18. yüzyılda eski Babil döneminde yürürlüğe girmiştir.²³ Bu kanunlar, suç ve cezalarla ilgili hükümleri kapsar. Bu hükümlerden, adaletin sağlanması ve sosyal hayatın

²⁰ Bk. *Mahabharata*, 9. Baskı (Chambers: Chambers Dictionary, 2003).

²¹ İsmâ Süleyman, *Medhal ilâ ilmi's-siyâse* (Beyrut: Dâru'n-Nidâl, 1989), 54-56.

²² Abbâs Avâd, *el-Mucez fi's-sihha en-nefsiyye* (İskenderiye: Daru'l-Marife el-Câmiyye, 1990), 36.

²³ Marc Van De Mieroop, *A History of the Ancient Near East*, 2. Baskı (Oxford: Blackwell Publishing, 2016), 296.

düzenlenmesine yönelik ilginin varlığı anlaşılr. Kanun, Babil toplumunun otorite ve adalet anlayışını yansıtır; cezaların dağıtımında caydırıcılık ve denge kavramlarına dayanır.²⁴

Ayrıca Babil İmparatorluğu, kendilerini Tanrılar tarafından yetkilendirilmiş olarak gören krallar tarafından yönetilirdi ve bu krallar, büyük bir otoriteye sahipti.²⁵ Babil İmparatorluğu, merkezi bir otorite düzenine sahipti.²⁶ Kral, siyasi ve idari kararlar alma konusunda büyük bir yetki sahibiydi.

5. Avrupa’da Rönesans Dönemi:

Avrupa’da Rönesans döneminde (14. yy.-16. yy.), siyaset teorileri büyük bir gelişim serigledi. Filozoflar ve düşünürler, Yunan felsefesinden ve Roma tarihinden etkilendi ve eski siyasi düşünceleri yeniden keşfedip bunları incelemeye başladılar.

Rönesans döneminde öne çıkan bazı filozoflar ve teorileri şöyledir:

- Niccolò Machiavelli:²⁷ “Prens” adlı eserin yazarıdır. Bu eser; iktidar, yönetim ve siyasi taktikleri anlamada kıymetli bir kitap olarak kabul edilmektedir. Machiavelli, siyaseti ve yöneticileri gözlemleyerek pratik ve gerçekçi siyaseti inceledi.²⁸
- Thomas Hobbes:²⁹ “Yurttaş” ve “Leviathan” adlı eserlerin yazarıdır. Sosyal sözleşme teorisini ve kendi kendini yönetme teorisini sundu.
- John Locke:³⁰ Meşru yönetim ve doğal insan hakları kavramlarını ön plana çıkardı. Vatandaşlık hakları, bireysel özgürlük ve dini hoşgörünün önemini vurguladı.

²⁴ Kazım Cembr Selman-Ali Siddâd Cafer, *ez-Zinâ ve ukûbetuh fi teşriâti esfâri't-Tevrât: mükârene ma' teşria'at Hammurabi*, Babil Üniversitesi Dergisi 23 (2015), 2.

²⁵ Horst Klengel, *Hammurabi ve Asruhu*, trc. Muhammed Vehid 1. Baskı (Suriye: Daru'l-Aclunî, 1990), 178.

²⁶ Horst Klengel, *Hammurabi ve Asruhu*, 132-136.

²⁷ Niccolò di Bernardo dei Machiavelli (3 Mayıs 1469- 21 Haziran 1527), Floransa’da doğdu ve öldü. Machiavelli, dini düşüncenin ötesine geçme girişimlerini teşvik eden realist siyasi teorisinin ana figürü ve kurucusu oldu. Bk. Maurice Fradaward, *Mevsû’atu meşâhîri’l-’âlim* (Beyrut: Dâru’s-Sadâkati’l-Arabiyye, 2002), 18.

²⁸ Machiavelli, *Kitâbu’l-emr*, Cemaleddin Fâlih el-Kilânî’nin sunumuyla (Beyrut: Daru İkra, 2014), 9-10.

²⁹ Thomas Hobbes (5 Nisan 1588- 4 Aralık 1679), İngiliz matematikçi ve filozof. Siyaset felsefesi alanındaki çalışmalarıyla ünlüdür. 1651’de yayımlanan *Leviathan* kitabı, sosyal sözleşme teorisi perspektifinden Batı siyasi felsefesinin temelini oluşturdu. Ayrıca doğal hak kavramını dönemlerinin birçok sorununu açıklamak için kullanan filozoflardan biri olarak kabul edilir. Bk. Fradaward, *Mevsû’atu meşâhîri’l-’âlim*, 22.

- Jean-Jacques Rousseau:³¹ Yetkinin halktan devredildiğini varsayan sosyal sözleşme fikrini kurdu ve demokrasi ile halkın karar alma süreçlerine katılımın gerekliliğini vurguladı.³²

6. İslam Yönetim Modelleri:

Orta Çağ'da ve sonrasında Müslümanlar için İslam, Kur'an ve Sünnetten esinlenerek oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde siyasi konular ve yönetim üzerine teoriler ve fikirler sunulmuştur. Konuyla ilgili çalışmalar; hilafet, şura, sosyal adalet ve insan hakları gibi kavramlar üzerine odaklanmıştır.³³

Orta Çağ ve sonrasında öne çıkan Müslüman filozoflar ve düşünürler arasında, adaletli yönetim ve bireyler arasında saygı ve eşitliğin gerekliliği³⁴ üzerine yazan İbn Rüşd³⁵ (Averroes); keza *Mukaddime* adlı eserinde devletin oluşumu, gelişimi ve siyasi çöküşün nedenleri gibi birçok siyasi konuyu ele alan İbn Haldun³⁶ gibi âlimler bulunmaktadır.³⁷

³⁰ John Locke (29 Ağustos 1632 - 28 Ekim 1704), İngiliz ampirist filozof ve siyasi düşündürdür. 1632'de doğmuş ve Oxford'da ömür boyu öğrenci seçilmiştir. Ancak bu ünvanı, 1684 yılında kralın emriyle elinden alınmıştır. Bunun sebebi, bu kolejdaki ilahiyatçıların Püriten hoşgörüsüzlüğünden nefret etmesiydi. Locke, 1683'te polis tarafından takip edilmesi nedeniyle Hollanda'ya göç etmiş ve Lord Ashley ile olan yakın ilişkileri nedeniyle saraya muhalif olmuştur. 1689 yılına kadar Hollanda'da kalmıştır. Bk. Fradaward, *Mevsû'atu meşâhîri'l-âlim*, 27-30.

³¹ Jean-Jacques Rousseau, 28 Haziran 1712'de Cenevre'de doğmuş ve 2 Temmuz 1778'de Ermenonville'de ölmüştür. Cenevreli bir yazar, edebiyatçı, filozof ve botanik bilimci olarak Aydınlanma Çağı'nın en önemli yazarlarından biri olarak kabul edilir. Onun "Toplum Sözleşmesi" adlı eseri, modern siyasi ve sosyal düşüncenin temel taşı olarak kabul edilir. Bu tez, çarpıcı bir açılış cümlesiyle başlar: "İnsan özgür doğar ama her yerde zincire vurulmuştur. Kendilerini başkalarının efendisi sananlar, aslında onlardan daha büyük kölelerdir." Fradaward, *Mevsû'atu meşâhîri'l-âlim*, 34.

³² Maurice Cranston (12 Ocak 2018) - "Rousseau, Jean-Jacques". Grove Art Online.

³³ Ovamir Anjum, "Men yurid el-hilâfe?" *Umatics Dergisi* 2022. Bağlantı: <https://2u.pw/H4B9p5NN>.

³⁴ Aziz el-Haddâdî, *İbn Rüşd ve işkâliyyetu'l-felsefeti's-siyâsiyye fi'l-İslâm* (Beyrut: Daru't-Telia, 2010), 26.

³⁵ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtûbî, bilinen adıyla İbn Rüşd (h. 520-595). Endülüslü Müslüman bir filozoftur. Fıkıh, usul, tıp, matematik, astronomi ve felsefe okumuştur. Tıp pratiği yapmış ve Kurtuba kadılığı görevinde bulunmuştur. Avrupalılar ona Averroes adını vermiştir. İbn Rüşd, İslam filozoflarının en önemlilerinden biri olarak kabul edilir. Felsefeyi savunmuş ve önceki bilim adamları ve filozofların hatalarını düzeltmiştir. İbn Rüşd, İslam dini ile felsefe arasında bir çelişki olmadığını, ancak aynı gerçeğe ulaşmanın başka yollarının da olduğunu düşünmektedir. Salaheddin es-Safadi, *el-Vâfi bil-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvut ve Turki Mustafa (Beyrut: Daru İhyai't-turas, 2000), 2/122.

³⁶ Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasan b. Muhammed b. Câbir b. Muhammed b. İbrahim b. Abdurrahman el-Hadrami, h. 732'de Tunus'ta doğmuştur. Ailesi 7. yüzyılda Afrika'ya göç etmiş bir Endülüs ailesindendir. Sosyoloji, felsefe, ekonomi, kentsel planlama ve tarih alanlarında uzmandır. Tarih okuma konusundaki kendi görüşünü oluşturmuş ve birçok kitap yazmıştır. En önemli eserlerinden biri, *Kitâbü'l-İber ve Dîvânü'l-mübtade' ve'l-haber fi eyyâmî'l-Arab ve'l-Acem*

Buna mukabil söz konusu dönemlerde pratik siyaset anlayışına daha fazla odaklanıldığı görülmektedir. Siyasi teoriler, genellikle teorik olarak geliştirilmek yerine İslamî devletlerde uygulanmaya çalışılmıştır. Buna rağmen Müslümanların birçok siyasi fikri ve kavramı incelenmeye ve analiz edilmeye değerdir.

Şüphesiz ki İslam dininin, siyasi uygulamalar ve teorileri üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. Hz. Muhammed'in (sav.) vefatından sonra Râşid Halifeler dönemi başlamış ve bu dönemde Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin, İslam'ın erken dönemdeki siyasi yapının şekillenmesinde önemli rolleri olmuştur. Bu dönemlerde Batı'daki siyaset teorilerine benzer teorik gelişmeler İslam dünyasında bulunmamaktaydı. Bu dönemde İslam dünyasında siyasi teori gelişmiş olmasa da İslam'ın siyaset alanındaki uygulamaları, erken dönem İslam devletlerinin hükümet ve siyasi kurumlarının şekil alıp yapılanmasında belirgin bir etki bırakmıştır.³⁸ İlk dönemde ayrıntılı siyasi teoriler bulunmamakla birlikte, Kur'ân ve sünnet, yönetim ve yasama konularında temel rehber kaynaklar olarak kullanılmıştır.³⁹ İslami yönetim modelini oluşturan en önemli bileşenler şunlardır:

✓ Hilafet

Hz. Muhammed'in (sav.) vefatından sonra yönetim sistemi olarak hilafet kuruldu. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi Raşid Halifeler, Kur'ân ve sünnetin öğretileri doğrultusunda İslami prensiplere dayanarak yönetimi devraldılar.

✓ Şura (Danışma)

İslam, önemli kararların alınmasında danışma ilkesini içeren şura kavramına önem verir. Bu ilke, siyasi işlerin düzenlenmesinde büyük bir etkiye sahip olmuştur.

✓ İslam Hukuku

ve'l-Berber"dir. Bu kitabın girişi "Mukaddimetü İbn Haldûn", kendi başına bir kitap olarak kabul edilir. Şemsuddin el-Sahavî, *el-Dav'u'l-lâmi' fi ayâni'-karni't-tâsi'* (Beyrut: Mektebetü'l-Hayat, t.s), 4/61.

³⁷ Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn, *Mukaddimetü İbn Haldun* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1992), 69.

³⁸ Abdulhamîd Ahmed Ebû Suleymân, *Ezmetü'l-akli'l-Muslim*, 2. Baskı (Riyad: ed-Dâru'l-Âlamiye li'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1992), 41.

³⁹ Ahmed Ebû Suleymân, *Ezmetü'l-akli'l-Muslim*, 42.

İslam kanunu/hukuku, erken dönem İslam devletlerinde hukuki sistemin temelini oluşturuyordu. Söz konusu kanun/hukuk, Kur'ân ile sünnete dayanmakta ve Müslümanların yaşamını yönlendiren şer'î amelî hükümleri içermektedir.⁴⁰

✓ Yerel Yönetim

İslam devletlerinde yerel idari kurumlar ve İslami mahkemeler gelişmiştir. İslam hukuku, bu gibi alanlarda etkin bir şekilde uygulanmıştır.

✓ Sosyal Adalet

İslam siyaseti, sosyal adaletin sağlanmasına ve servetin adil bir şekilde dağıtılmasına odaklanmıştır. Bu, zekâtın zorunlu kılınması ve imarın teşvik edilmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir.⁴¹

1.3. SİYASET TEORİLERİNİN ÖNEMİ

Siyaset teorilerinin incelenmesi, siyaseti derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde anlamanın temel taşlarından biri olarak kabul edilir. Bu, toplumlarda meydana gelen siyasi dönüşümleri analiz etmeye ve anlamaya yardımcı olan, aynı zamanda dünyadaki iktidar, yönetim ve adalet olgularına doğru tespitler ve sağlam açıklamalar sunan düşünsel ve teorik çerçeveye karşılık gelir. Siyaset teorisi, siyasi olguları ve kavramları incelemede bilimsel bir yaklaşım ortaya koyar. Siyasi ilişkileri anlamak ve farklı siyasi sistemlerin dayandığı temelleri açıklamak için araştırmalar ve analitik yöntemler uygulanır.

Siyaset teorisinin “normatif” ve “ampirik” şeklinde ikiye ayrılması sayesinde yönetim, demokrasi, iktidar ve adalet gibi temel kavramların derinlemesine tartışılması mümkün olur. Normatif siyaset teorisi, siyasi olguları anlamak ve tahmin etmek için bilimsel yöntemlerin ve matematiksel teorilerin uygulanmasına odaklanırken, ampirik siyaset teorisi gerçek deneyimleri analiz etmek ve teorilerin doğruluğunu pratik deneyler aracılığıyla doğrulamaya önem verir.

Genel olarak siyaset teorisi alanındaki araştırmacılar, siyasi ve sosyal dönüşümleri açıklayıcı teoriler geliştirmeyi, siyasi organizasyonları ve kurumları anlamayı kolaylaştıran

⁴⁰ Bk. Sirâc, Muhammed Ahmed, *Fî târîhi'n-nizâmî'l-kânûnî'l-İslâmî* (Kahire: Merkezu Nuhûd, 2023).

⁴¹ Bk. Seyyid Kutub, *Kitâbu'l-adâleti'l-ictimâ'îyye fi'l-İslâm* (Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1995).

düşünsel bir çerçeve sunmayı amaçlarlar. Siyaset teorisi, tarihten ve çeşitli siyasi deneyimlerden dersler çıkararak, kamu politikalarının yönlendirilmesine ve daha adil ve istikrarlı toplumlara yönelik dönüşümlerin teşvik edilmesine katkıda bulunabilir.⁴²

Çağdaş hayatta siyaset teorilerinin birçok rolü ve faydası bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- **İktidarı ve Yönetimi Anlama**

Siyaset teorileri, farklı toplumlarda iktidarın nasıl oluştuğunu ve nasıl uygulandığını anlamaya ve anlamlandırmaya çalışır. Bu teoriler; iktidarın kaynakları, ilkeleri, dağılımı ve sonuçları hakkında fikirler sunar. Siyaset teorileri, iktidarın ve yönetimin anlaşılmasında kritik bir rol oynar. Toplumlardaki iktidar dağılımını ve uygulama şekillerini analiz etmeye ve anlamaya yardımcı olur. Siyaset teorilerinin bu bağlamda katkıda bulunduğu hususlardan bazıları şunlardır:

- Siyaset teorileri, toplumdaki iktidarın dayanaklarını anlamak için bir çerçeve sağlar. İktidar, halktan mı (demokrasi), ekonomik sınıftan mı (Marksizm), yoksa toplumsal sözleşme gereği yöneticiden mi (toplumsal sözleşme teorisi) gelir?⁴³
- Siyaset teorileri, farklı yönetim biçimlerinin avantajlarını ve dezavantajlarını değerlendirmeye yardımcı olabilir. Teoriler aracılığıyla demokrasi, komünizm, despotizm ve diğer sistemlerin her birinin faydaları ve sakıncaları analiz edilebilir.⁴⁴
- Siyaset teorileri, meşruiyetin anlaşılmasını pekiştirir;⁴⁵ yani hükümetin veya iktidarın halkın gözünde kabul edilir olmasının nedenini açıklar. Bu meşruiyetin, yasal meşruiyete mi yoksa halk meşruiyetine mi dayandığını belirler.

⁴² Abdullah İdâ Lekus, "el-Mültekâ'l-fikrî li'l-ibdâi'n nemâzic et-tefsîriye: Dirâse fi'l-edevâti't-tahlîliyye li-Abdülvehhâb el-Messirî" Site adı: almultaka, Erişim Tarihi: 22/09/2008, Bağlantı: <https://2u.pw/ADjelqq4>.

⁴³ Eymen Ömer, "Havle'n-nazariyyeti's-siyâsiyye li'l-hukm," *el-Cezire*, 11/2/2024. Bağlantı: <https://2u.pw/7oXZCYcs>

⁴⁴ Abdülcelîl Ali, *Mecelletu'l-ulûmi's-siyâsiyye*, 68.

⁴⁵ Muhammed Fethi Osman, *Usûlü'l-fikri's-siyâsiyyi'l-İslâmî*, 2. Baskı (Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, 1984), 79.

- Siyaset teorileri, bireyin devletle etkileşim şeklini ve devletin, vatandaşların yaşamına müdahale edebilme şeklini anlamaya yardımcı olur. Örneğin liberal teori, bireyin haklarına vurgu yaparken, sosyalist teori devletin sosyal refahı sağlamadaki rolünü ön plana çıkarır.⁴⁶
- Siyasi teoriler, toplumların uzun vadede nasıl gelişeceğini ön görmeye ve siyasi, sosyal geçişleri yönlendirmeye yardımcı olabilir. Siyasi teoriler, uluslararası ilişkileri ve devletlerin küresel arenadaki etkileşimlerini de açıklar.⁴⁷ Örneğin “realizm teorisi” çatışmaları ve ulusal çıkarları vurgularken; “dünya sistemi teorisi”, hegemonyanın ve uluslararası değişimin etkisine odaklanır.

Kısacası siyasi teoriler, toplumlarda iktidarın ve yönetimin nasıl organize edildiğini ve uygulandığını anlamak için analitik araçlar sunar. Bu teoriler, siyasi ve sosyal dönüşümler hakkında düşünmek için bir çerçeve sağlar ve hükümetler ile vatandaşlar arasındaki siyasi olgulara ve etkileşimlere açıklamalar getirir.

• Siyasi Sistemlerin Analizi

Siyaset teorileri, farklı siyasi sistemlerin ve kurumların analizini yapar; bunların yapılarını, birbirleriyle ve vatandaşlarla nasıl etkileşime girdiklerini açıklar. Bu teoriler, hükümetlerin ve siyasi kurumların nasıl oluştuğunu ve işlediğini anlamada önemli bir rol oynar. Siyasi sistemlerin içindeki oluşumları ve ilişkileri anlamaya katkıda bulunan düşünsel bir çerçeve sunar. Bu teoriler, siyasi olguları açıklamak ve anlamak için analitik araçlar ve imkanlar sağlar. Söz konusu araç ve imkanlardan bazıları şöyledir:

- Siyasi teoriler, siyasi sistemde iktidarın nasıl ortaya çıktığını ve iktidarın kaynaklarını/dayanaklarını açıklar. Buna göre iktidar halktan mı, ordudan mı, dinden mi yoksa elit gruplardan mı gelir?⁴⁸

⁴⁶ Abbasî Fatimâtü'z-Zehrâ-Bûhâlî İbrahim, *ed-Devle ve'l-muvâtîn 'inde Aristo* (Cezayir: May Kulme Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 85.

⁴⁷ Cemâl Muhammed Selîm, *"Dirâse nakdiyye li-nazâriyeti'l-kuve fi'l-alâkâti't-düveliyye," Mecelletü's-siyâse ve'l-iktisâd* (Nisan 2023), 18.

⁴⁸ Hasan Halîfe, *Tarîhu'n-nazâriyyâti's-siyâsiyye ve tetavvuruhâ*, 1. Baskı (Mısır: Vakâletu's-Sahâfeti'l-Arabiyye, 2019), 422.

- Siyaset teorileri, siyasi sistemdeki yönetim yapısını analiz etmek için temeller ve olanaklar sağlar; hükümet kurumlarının ve denetleyici otoritelerin, kararları yönlendirmede ve politikaları belirlemede oynadığı rolü inceler.
- Siyaset teorileri, toplumun siyasi sistemle nasıl etkileşime girdiğini ve bu sistemin, sosyo-ekonomik dinamikler üzerindeki etkisini anlamaya yardımcı olur.
- Siyaset teorileri, meşruiyet kavramını anlamak için dayanak ve esas sağlar; yani bir siyasi sistemin vatandaşlar nezdinde neden kabul edilebilir olduğunu açıklar. Sistem, yasal meşruiyete mi yoksa halk meşruiyetine mi dayanır?
- Siyaset teorileri, uluslararası ilişkileri ve devletin küresel arenadaki rolünü açıklayarak, siyasi sistemin uluslararası çevreyle etkileşiminde etkili olan faktörlerin anlaşılmasını sağlar.
- Siyaset teorileri, olası siyasi değişim yollarını belirlemeye yardımcı olur ve siyasi sistemin istikrarını veya değişimini etkileyen faktörleri değerlendirmek için bir çerçeve sunar.⁴⁹

Kısacası siyaset teorileri, siyasi sistemleri anlamak, bunların oluşum ve gelişimlerine açıklamalar getirmek için güçlü analitik araçlar sunar ve siyasi arenadaki ilişkileri ve dönüşümleri derinlemesine kavramak için gereklidir.

• Kamu Politikalarının Anlaşılması

Siyaset teorileri, siyasi kararları ve hükümet politikalarını anlamak ve analiz etmek için bir çerçeve sunar. Politikanın nasıl yapıldığını, uygulandığını ve toplum üzerindeki etkisini anlamaya yardımcı olur. Siyaset teorileri, kamu politikalarını anlamada, hükümetin karar alma ve kamu politikalarını uygulama süreçlerini analiz etmede büyük katkı sağlar. Bu bağlamda ilgili teorilerin oynadığı rollerden bazıları şunlardır:

- Siyaset teorileri, kamu politikasında kararların nasıl alındığını anlamak için bir çerçeve sunar.⁵⁰ Örneğin “kolektif karar alma teorisi”, bu süreçte grupların ve çeşitli çıkarların rolüne odaklanır.

⁴⁹ Fâtih Hennunû, *et-Tehavvul ve't-tağyîr fi'n-nuzumi's-siyâsiyye* (Cezayir: Cezayir Üniversitesi, 2021), 118.

⁵⁰ Selîm el-Kıyâs vd, *Merhaletu ittihâzi'l-karâr fi's-siyâsâtil-umûmiyye*, 2019, 2.

- Siyaset teorileri, kamu politikalarını analiz etmek için temeller sağlar ve hükümet politikalarının nasıl tasarlandığını, uygulandığını ve toplum üzerindeki etkilerini anlamaya yardımcı olur.
- Siyaset teorileri, hükümet ile vatandaşlar arasındaki ilişkiyi ve hükümet kararlarının günlük yaşamlarına nasıl etkelediğini anlamada katkı sağlar. Bu da vatandaşlık kavramına ve vatandaş haklarına ilgi duymak anlamına gelmektedir.⁵¹
- Siyaset teorileri, kamu politikaları bağlamında kamu ile özel sektörün nasıl etkileşimde bulunduğu dair yönlendirmeler sunar. Bu da kamu-özel ortaklıkları kavramını ve bunların kamu hizmetleri üzerindeki etkisini kapsar.
- Demokratik teoriler, kamu katılımını teşvik etme ve vatandaşların karar alma süreçlerinde temsil edilme biçimlerine ışık tutar; demokratik yapıların etkinliğini değerlendirmede rol oynar.
- Siyaset teorileri, kamu politikalarını anlamayı geliştirir ve politikaların etkilerini değerlendirmeye ve gelecekteki yönelimleri belirlemeye yardımcı olan analitik araçlar sağlar.

Kısacası siyaset teorileri, karar alma süreçlerini, politika tasarımı ve uygulamasını, bunların toplum üzerindeki etkilerini ve hükümet ile vatandaşlar arasındaki ilişkiyi anlamak için analitik bir çerçeve sunarak kamu politikalarını anlamada hayati bir rol oynar.

• Uluslararası İlişkilerin İncelenmesi

Siyaset teorileri; devletlerarasındaki ilişkileri, dış politikaları, ittifakları ve uluslararası çatışmaları anlamaya katkı sağlar. Realizm, liberalizm ve Marksizm'in dünya-sistemi teorisi gibi teoriler, uluslararası dinamikleri anlamak için teorik bir çerçeve sunar.⁵² Siyaset teorileri, devletlerarasındaki dinamikleri ve uluslararası davranışları etkileyen unsurları anlamak için analitik bir çerçeve sunarak uluslararası ilişkilerin

⁵¹ el-Kıyâs vd., *Merhaletu ittihâzi 'l-karâr fi's-siyâsâtil-umûmiyye*, 2.

⁵² Muhammed Kenju, "Nazariyyât fi siyâseti'd-düveliyye, el-vadi li 'd-dirâsâti'l-aseviyye " 13 Ağustos 2020. Bağlantı: <https://2u.pw/84rHvGT>.

incelenmesine büyük ölçüde katkıda bulunur. Söz konusu teoriler, bu bağlamda şu rolleri oynar:

- Siyaset teorileri, ulusal kimlik ve kültürün uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde nasıl rol oynadığını, çatışmaları ve kültürel algıları nasıl etkilediğini anlamaya yardımcı olur.
- Siyaset teorileri, güç dağılımının devletlerarasında nasıl olduğunu ve uluslararası ilişkilerde dengenin veya dengesizliğin nasıl sağlandığını açıklar.⁵³
- Siyaset teorileri, ekonomik ve ticari faktörlerin uluslararası ilişkileri nasıl etkilediğini, ekonomilerin iş birliği veya çatışma kaynağı olup olmadığını anlamaya katkı sağlar.⁵⁴
- Siyaset teorileri, uluslararası davranışları yönlendiren fikirlerin ve ideolojilerin devletlerarasındaki ilişkileri nasıl şekillendirdiğine ışık tutar.⁵⁵
- Siyaset teorileri, uluslararası çatışmaların nedenlerini ve dinamiklerini anlamak için bir çerçeve sunar; bu çatışmaların nasıl çözülebileceği ve barışın nasıl sağlanabileceği konusunda fikirler verir.
- Siyaset teorileri, devletlerin uluslararası sisteme nasıl katıldıklarını ve bu sistemi nasıl şekillendirdiklerini anlamaya katkı sağlar.
- Siyaset teorileri, -ekonomik güvenlik, çevresel güvenlik ve askeri güvenlik dâhil olmak üzere- uluslararası güvenlik konularına ışık tutar.⁵⁶
- Siyaset teorileri, uluslararası stratejilerini belirlemek ve devletlerin çıkarlarını gerçekleştirmek için dış politikalarını nasıl geliştirdiklerine dair açıklamalar sunar.⁵⁷

• Siyasi Değişimin Analizi

⁵³ Ahmed Yûsuf Muhammed Abdunnebî, “*Tetavvuru mefhûm ve tatbikâtu tevâzuni’l-kuvâ fi’n-nizâmî’d-düvelî es-siyâsatı’d-düvelîyye*” sy: 220, c.: 55, (Mısır: y.y., 2020), 18.

⁵⁴ Hâyel Abdulmevlâ Taştuş, *Mukaddime fi’l-’alâke ed-devliyye* (by.: yy., 2010), 22.

⁵⁵ Eymen Ömer, *Kuvvetü’l-efkâr keyfe teşekkele en-nazariyyâtu’s-siyâsiyyetu’l-mücteme’ât* (el-Cezire Kanalı, 11/3/2024). Bağlantı: <https://2u.pw/KfsSt9TH>

⁵⁶ Viâm Osmân, “Ru’ye mustekbeliyye li-tahdîsi nazariyyeti’t-tenmiyeti’s-siyâsiyye 2050, -dirâse tatbikiyye-”, *Mecelletü külliyyeti’l-iktisâd ve’l-ulûmi’s-siyâsiyye* 22/3 (Temmuz 2021), 132. (Bağlantı: <https://2u.pw/dpnHqk9>).

⁵⁷ Eymen Ömer, *Kuvvetü’l-efkâr keyfe teşekkele en-nazariyyâtu’s-siyâsiyyetu’l-mücteme’ât* (el-Cezire Kanalı, 11/3/2024). Bağlantı: <https://2u.pw/KfsSt9TH>

Siyaset teorileri, siyasi değişim süreçlerini, devrimleri ve protesto hareketlerini açıklamaya yardımcı olur. İktidar ve yönetimdeki dönüşümleri etkileyen faktörlere ve dinamiklere ışık tutar. Siyaset teorileri, siyasi değişimin analizinde hayati bir rol oynar ve bu süreçleri anlamak için düşünsel bir çerçeve sunar. Siyasi teorilerin bu bağlamda katkıları şöyledir:

- Siyaset teorileri, sosyal ve ekonomik dinamiklerin siyasi değişim üzerindeki etkilerini açıklar. Örneğin Marksist teori; ekonomik faktörleri, sosyal ve siyasi değişimin itici gücü olarak sunar.⁵⁸
- Siyaset teorileri, siyasi dönüşümlerin şekillenmesindeki düşünceler ve kültürün rolüne ışık tutar. Bu bağlamda ideolojiler ve değerler, değişimin güçlü motorları olabilir.
- Siyaset teorileri, toplumsal hareketler ve devrimleri analiz etmek için bir çerçeve sunar. Bu çerçeve, protesto ve isyan nedenlerinin anlaşılması ve bunun siyasi değişikliklere nasıl yol açabileceğinin kavranmasını içerir.⁵⁹
- Siyaset teorileri, demokratik sistemlerin nasıl geliştiğini ve hükümet yapıları ile kurumlarının siyasi değişimi nasıl etkileyebileceğini analiz etmeye katkıda bulunur.⁶⁰
- Siyaset teorileri, liderlerin ve önemli kişiliklerin siyasi değişimi gerçekleştirmedeki rolüne dair açıklamalar sunar. Bu, etkili liderlik veya genel motivasyon yoluyla olabilir.⁶¹
- Siyaset teorileri, siyasi reformların etkinliğini ve başarısını değerlendirmek ve bunların sonucunda ortaya çıkan dönüşümleri anlamak için kullanılır.⁶²

Kısacası siyasal teoriler, sosyal ve kültürel dinamikler, fikirler ve ideolojiler, toplumsal hareketler ve iktidar ile yönetimdeki değişiklikler gibi çeşitli siyasi değişim

⁵⁸ İbrahim Bâzu, *Nemâzic mine 'n-nazariyye el-Marksîyye fî 'ilmi'l-ictimâ' el-mu'âsir*, yayın tarihi: 6/3/2014, bağlantı: <https://n9.cl/xyxmt>.

⁵⁹ Didiyye Lasâvût-Hamîde Hemûmî, "Nazariyyetü'l-harekâtî'l-ictimâîyye heyâkil, ef'âl ve tanzimât: tahlîlû'l-ihiticâci'l-istîsrâfi", *el-Mecelletü'l-Cezâiriyye fî'l-introbooloji ve'l-ulûmî'l-ictimâîyye*, 50, 31.8.1999, Bağlantı: <https://2u.pw/QN0t4vo>.

⁶⁰ Atiyye Adlân, *Silsiletü tetavvuri 'n-nazarriyyâti's-siyâsiyye, en-nazariyyâtu's-siyâsiyye ve'n-nuzumu's-siyâsiyyetu'l-kadîme* (1), yayın tarihi: 2024, Bağlantı: <https://n9.cl/nb4glr>.

⁶¹ Celal Abdullah Muavvad, *el-İtticâhâtü'l-hadîse fî'l-ulûmî's-siyâsiyye nazre nekdiyye*, yayın tarihi: 1986, Bağlantı: <https://n9.cl/zyr0d1>.

⁶² İlyâs Kasâyiyye-Cehîde Rekkâş, "el-İslahu's-siyâsi ve't-tenmiyyetu's-siyâsiyye: *Dirâse fî'l-uturi'l-fikriyye ve'l-mukârebâtu'n-nazariyye*", *el-Mecelletü'l-Cezâiriyye li's-siyâsati'l-âmme sy*: 3 (2013), 1: 6.

faktörlerini analiz etmek için bir çerçeve sağlar. Aynı zamanda çağdaş yaşamda siyasi hayatı ve onun yönelimlerini, etkilerini anlamada ve analiz etmede kritik bir rol oynar. Güç yapısının anlaşılması ve uygulanması, farklı ülkeler arasındaki ve ülkeler içindeki siyasi ilişkilerin analizinde teorik bir çerçeve sunmaya katkıda bulunur.

1.4. SİYASET TEORİLERİ İLE İSLAM'DA YÖNETİM SİSTEMİNİN MUKAYESESİ

İslam'da yönetim sistemi ile günümüzde yaygın olan siyaset teorileri arasında birkaç noktada karşılaştırma yapılabilir. Bu noktalar her birinin kaynakları, sistemin ayrıntıları ve bunların pratik uygulamalarıdır.

- **Kaynak:** İslam'da yönetim sistemi; Kur'ân-ı Kerim, Sünnet ve ilk dönem tecrübelerine dayanır. İslam'da yönetim sistemi, ilkelerini ve yönelimlerini İslam şeriatından alır ve bu, İslam ülkelerindeki yasaların ve siyasi ilkelerin başlıca kaynağı olarak kabul edilir.⁶³ Siyaset teorileri; felsefe, sosyal bilimler ve tarihe dayanmaktadır.⁶⁴ Realizm, liberalizm, Marksizm ve yapısalcılık gibi birçok farklı siyaset teorileri bulunmaktadır. Siyaset teorileri; Antik Yunan felsefesi, bağımsız insani düşünce ve tarihi deneyim gibi çeşitli kaynaklar ve felsefelere dayanır.
- **Sistem Detayları:** İslam'da yönetim sistemi, hilafet veya imamet uygulamasını sağlam temellere oturtur. Toplumı yönetmek ve İslam şeriatını uygulamak için nitelikli bir Müslüman lider seçilir. İslam'da yönetim sistemi, dini bir yönetim mekanizmasına sahiptir. Halife veya imam, en yüksek otoriteyi temsil eden manevi ve siyasi lider olarak kabul edilir. İstişare ve şura, siyasi kararların alınmasında önemli bir rol oynar. Şariat, adalet, eşitlik ve hukuka, keza bu kavramlarla yönetime vurgu yapar ve bu ilkeleri destekler.⁶⁵ Siyaset teorileri, siyasi ilişkileri anlama ve iktidar ile yönetimi uygulama konusunda bir çerçeve sağlar. Bu teoriler, betimleyici ve açıklayıcı teoriler ile başlayıp değerler, ilkeler ve siyasi fikirlerle ilgilenen

⁶³ Kasâyisiyye-Rekkâş, “*el-İslâhu's-siyâsî ve't-tenmiyetu's-siyâsiyye: Dirâse fi'l-uturi'l-fikriyye ve'l-mukârebâtu'n-nazariyye*”, 1: 6.

⁶⁴ Azmî Bişâra, “*Tehaddiyyât emâme'l-ulûmi'l-ictimâiyye ve'l-insâniyyât fi's-siyâki'l-Arabî*,” Füşha, 05.11.2017, Bağlantı: <https://2u.pw/ehmTQEr>

⁶⁵ Muhammed Alî Mahmûd Subh, *İdâretü'd-devle fi'l-İslâm: Dirâse ta'sîliyye li-mefhûmi idâretü'd-devlet fi'l-fikri's-siyâsiyyi'l-İslâmî* (Filistin: Necâh Üniversitesi, 2011), 41.

normatif teorilere kadar uzanır.⁶⁶ Siyaset teorileri, yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiyi ve yönetim biçimlerini analiz etmeye odaklanır.⁶⁷

- **Pratik Uygulamalar:** İslam'da yönetim sistemi, kendini İslam devleti olarak tanımlayan, toplumsal adaleti sağlamayı ve İslami yasaları kamusal yaşamda uygulamayı amaçlayan ülkelerde uygulanır. İslami sistemin pratik uygulamaları, İslam şariatının sosyal düzende ve günlük yaşamda uygulanmasını içerir. İran ve Suudi Arabistan gibi bazı İslam ülkeleri, İslami yasaları kapsamlı bir şekilde uyguladıklarını ileri sürerler. İslam siyasetinin pratik uygulamasıyla ilgili olarak Benna, İhvân'ın beşinci konferansında şunları söyler:⁶⁸ “Müslüman Kardeşler adımlarını, umutlarını ve faaliyetlerini, İslam'ın hidayetiyle atarlar ve yürütürler. Müslüman Kardeşler'in inandığı bu İslam, hükümeti onun direklerinden biri olarak görür ve uygulamayı, rehberlik gibi bir dayanak olarak kullanır. Geçmişte üçüncü halife, "Allah, hükümdarın gücüyle (otoritesiyle) Kuran'la sağlanamayanı sağlar.”⁶⁹ Siyaset teorileri; siyasi sistemlerin analizinde, siyasi kararların ve uluslararası ilişkilerin yorumlanmasında kullanılır. Bu teoriler, hükümet politikalarının geliştirilmesine, keza siyasi değişimlerin ve eğilimlerin anlaşılmasına katkı sağlayabilir.⁷⁰ Ancak siyaset teorilerinin uygulamaları, her ülkenin siyasi ve kültürel yönelimlerine göre değişiklik gösterebilir. Örneğin bazı demokratik ülkeler demokrasi ve insan hakları ilkelerini uygularken, diğer ülkeler komünizm veya faşizm gibi farklı modelleri benimseyebilir.

Gayrimüslimlerin İslami sistemin ilkelerine uymamaları; din, tabi oldukları yasalar, siyasi kavramlar ve kültürler arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Müslümanlar ve gayrimüslimler, farklı topluluklarda yaşamakta ve bu topluluklarda çeşitli siyasi sistemler uygulanmaktadır. Bazı durumlarda İslami sistem, gayrimüslimlerin ilkelere uymaması

⁶⁶ Matar, *Mebâdü'l-ulûmi's-siyâsiyye*, 17.

⁶⁷ Mevlûd Zâ'id et-Tayyib, *İlmü'l-ictimâ'i's-siyâsiyye* 1. Baskı (Bingazi: Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, 2007), 1: 77-78.

⁶⁸ Babekir Faisal, *el-İhvânîl-Muslimîn ve fikhu'd-devle*, Al-hurra, 15 Mayıs 2019, Bağlantı: <https://2u.pw/gwPk6B>.

⁶⁹ İbn Abdilberr en-Nemerî, *et-Temhîd*, thk: Avâd Başar Maruf vd., 1. baskı (Londra, Müessesetu'l-Furkan, 2017), 1: 118.

⁷⁰ Mey Mucîb, *İ'âdetu kırâeti "İstûn": Kudratü nazariyyeti't-tahlîli'n-nuzum ale't-teceddüd* (Kahire: Mecelletü külliyyeti'l-iktisâd ve'l-ulûmi's-siyâsiyye, 2021), 22: 134

konusunda zorluklarla karşılaşabilir.⁷¹ Aynı şekilde Müslüman azınlıklar, bazı ülkelerde dini, kültürel, sosyal, eğitimsel, ekonomik ve siyasi zorluklarla karşılaşabilirler. Örneğin dini ibadetlerini yerine getirme ve dini tam olarak yaşama konularında zorluklar yaşayabilirler.⁷² Ayrıca belirli bir teoriye dayanan siyasi sistemler de, o teoriye inanmayan bireylerin bu ilkelere uymamasından kaynaklanan benzer zorluklarla karşılaşabilir.⁷³ Bu durumda belirli siyasi teorilere dayanan politikaların uygulanması noktasından çatışmalar olabilir.⁷⁴

⁷¹ Pehlul Düzenli, *el-Alâkatü'l-ictimâiyye beynel-Muslimîn ve ğayrihim fî İstanbul fî'l-ahdi'l-Osmanî fî dav'i fetâva'l-meşîheti'l-İslâmiyye fî'd-devleti'l-Osmâniyye* (Yalova: Mecelletü's-şeria ve'l-ebhâsu'l-ilmiyye, 2018), 10: 426.

⁷² Suyûtî Abdulmenâs-Muhammed Sadîk İbrahim, “et-Tehaddiyatü'l-letî tuvâcihuha'l-ekalliyâtü'l-Muslime ve mevkifu'l-İslâm minha: el-Ekalliyetü'l-Muslime fî Sirilanka unmûzecen”, *Mecelletü't-tecdid el-câmiatü'l-İslâmiyye el-âlemiyye fî Malezya* 41/2017, 21: 54.

⁷³ Eşiya Berlin, “Hel mâ zâlet en-nazariyyetü's-siyâsiyye mevcûde?” trc. : Haccâc Ebû Cebr, *Mecelletü teben sy*: 474, (2022), 68. Bağlantı: <https://2u.pw/Bpj0uge>

⁷⁴ Berlin, “Hel mâ zâlet en-nazariyyetü's-siyâsiyye mevcûde?”, 67.

1.5. SİYASET TEORİLERİNİN SORUNLARI

Hızlı ve sürekli toplumsal dönüşümler sürecinde siyaset teorilerinin sorunları, yönetimin doğasını ve sosyal-siyasi gerçeklik üzerindeki etkisini anlamak için kritik bir etken olarak öne çıkmaktadır. Siyaset teorileri, iktidarın nasıl dağıtıldığını ve uygulandığını açıklayan çerçeveler ve yorumlayıcı yapılar olarak, hükümet kararlarının ve siyasi etkileşimlerin anlaşılmasına katkıda bulunan düşünsel bir açı sunar.

Siyaset teorilerinin sorunları, vatandaş ile yönetici arasındaki ilişkiyi, iktidarın nasıl kurulduğunu ve yönlendirildiğini etkileyen birçok faktör ve yönelimlerin çeşitliliği ile tasvir edilir. Kültürel, tarihsel ve ekonomik etkilerin çeşitliliği nedeniyle bu sorunlara yakından bakmamız gerekmektedir. Bu bağlamda siyaset teorilerinin incelenmesi, siyasi düşünce ile hükümet davranışı arasındaki ilişkiyi anlama konusunda önem arz etmektedir. Yöneticilerin, toplum işlerini yönlendirmede dayandığı kavramlar ve değerlerden nasıl etkilendiği anlaşılmalıdır. Söz konusu inceleme, yönetim politikalarının temellerini oluşturan felsefi ve düşünsel temelleri ortaya koyar ve bu politikaların yönelimlerini belirler.

Siyaset teorilerinin sorunları, hükümet kurumlarının inşasında, kamu politikalarının belirlenmesinde ve toplumların kimliklerinin şekillendirilmesinde etkili olur. Bunlar, dış politika ve uluslararası ilişkiler üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Uluslararası etkileşimin bilgeliğini ve büyük güçlerin ve bireylerin farklı senaryoları nasıl oluşturduğunu öğretir. Dolayısıyla siyaset teorilerinin sorunlarına, iktidarın ve gücün gizli dilini anlamanın bir yolu olarak bakılmalıdır. Siyasi düşüncenin geleceğe yönelik yönelimleri nasıl şekillendirdiğini anlamak için bu sorunların şifresini çözmek gerekir. Bu sorunlar; siyaset savaşlarını, kalkınma zorluklarını ve sosyal değişimi anlamanın dilini barındırır. Siyaset teorilerinin karşılaştığı zorluklardan ve çıkmazlardan bazıları şunlardır:

- **Teorik Yapının Tamamlanmamış Olması**

Birçok siyaset teorisi, teorik yapısında eksiklikler yaşar, kullanılan kavramlarda çelişkiler veya belirsizlikler ortaya çıkabilir. Bu durum, teorilerin dayandığı felsefeler, düşünce okulları ve kültürel deneyimlerin çeşitliliğinden kaynaklanır.⁷⁵ Teorik yapının

⁷⁵ İhsân Muhammed el-Hasan, *İlmü'l-ictimâ'i's-siyâsiyye*, 4. Baskı (Bağdat: Dâru Vâil, 2013), 32.

tamamlanmamış olması, siyaset teorilerin güçlü ve sağlam felsefi çerçeveler oluşturma konusunda karşılaştığı zorlukları yansıtır. Bu zorlukları yansıtan hususlardan bazıları şöyledir:

a. Dünyada yayılmış felsefi ve düşünce akımlarının çeşitlilik arz etmesi. Bu çeşitlilik, temel siyasal kavramlar hakkında farklı bakış açılarına yol açar. Bu çeşitlilik, yorum ve anlayış farklılıklarına neden olabilir. Bu da teorik yapının bütünlüğünü etkiler.

b. Siyaset teorileri, her toplumun belirli kültürel deneyimlerine dayanır. Bu, teorik bir modeli farklı kültürel bir ortam ve bağlama uygulamayı zorlaştırır. Bir bağlamda açık görünen kavramlar, başka bir bağlamda uygun olmayabilir. Örneğin çeşitlilik ve farklılık unsurlarıyla öne çıkan toplumlarda kimlik sorusu, tek kimliğe sahip bireylerin yaşadığı toplumlara göre daha sık gündeme gelir. Bu durum, farklı gruplarda ve çeşitli şekillerde bireyleri barındıran büyük şehir toplumu yerine, sınırlı özelliklere ve unsurlara sahip kırsal toplumlar için geçerlidir. Nitekim şehir, sürekli değişen ve hareket halinde olan bir dizi sosyal ve kültürel sistem oluşturur.”⁷⁶

Teorik yapının tamamlanmamış olması, kullanılan terimlerin ve tanımların çeşitliliğinde de görülebilir. Örneğin özgürlük kavramı, kültürel ve felsefi bağlama göre çeşitli yorumlara sahip olabilir. Liberal felsefe açısından özgürlük, engellerin olmaması ve bireyin iradesini etkin bir şekilde uygulayabilmesiyle ilgilidir. İlk bakışta bu yorum, kişinin herhangi bir kısıtlama olmaksızın herhangi bir eylemi gerçekleştirme yeteneği olarak görünebilir. Ne var ki özgürlük kavramına ilişkin, belirli sınırlarla hareket etme özgürlüğü hakkında sürekli bir tartışma mevcuttur. Liberalizm bağlamında sosyal etkileşim özgürlüğü, bireyin olgun olması ve başkalarına zarar vermekten kaçınması şartına bağlıdır. Nitekim bireyin, gelişmiş ve ileri bir sosyal yapı içinde hareket etme hakkına sahip olduğu varsayılır. Rifâa el-Tahtavî’ye göre birey, -yasa ve ahlakın dayattığı sınırlamalar dışında-, kişisel işlerinde özgürce hareket edebildiği sürece bir yerden bir yere karmaşık olmayan bir şekilde

⁷⁶ Eymen Ömer, *Kuvvetü'l-efkâr keyfe teşekkele en-nazariyyâtü's-siyâsiyyetu'l-mücteme'ât* (el-Cezire Kanalı, 11/3/2024). Bağlantı: <https://2u.pw/KfsSt9TH>

hareket edebilme yeteneğine sahiptir.⁷⁷ Selâma Musa'nın düşünce özgürlüğüne bakış açısına gelince o, özgürlüğün âdil olması gerektiğini vurgular. Yalnızca meşru müdafaa ile toplumu zarardan koruma hakları söz konusu olduğunda özgürlüğün sınırlandırılmasını haklı bulur. Ona göre özgürlüğün kullanımı, meşru müdafaa ve toplumun korunması bağlamında sınırlandırılmalı ve bireysel haklar ile kamu yararı arasında dengeyi koruyan bir çerçevede olmalıdır.⁷⁸

c. Siyaset teorilerinin içinde çelişkiler ortaya çıkabilir. Bazı kavramlar veya fikirler, teorinin kapsamında birbiriyle çatışabilir ve bu durum, anlamada belirsizlik yaratabilir.

d. Siyaset teorileri, belirli bir zaman ve mekâna bağlı olabilir, yani başka bir zaman ve mekanda aynı şekilde uygulanamayabilir. Nitekim tarihi ve sosyal koşullar, siyasi yaşamın yasalarından ve şartlarından etkilenir.

Yukarıdaki zorlukları anlamak, siyaset teorilerine eleştirel bir yaklaşım benimseme ve bunlara karşı esneklik gereksinimini artırır. Bu da teorik fikirler ile gerçek deneyimler arasında denge kurarak kültürel çeşitlilikle başa çıkmayı sağlar.

• İslami Bir Tutumun Belirlenememesi

Müslümanlar, mevcut siyaset teorilerini mutlak olarak uygulamakta zorluk yaşayabilirler, çünkü İslam dünyasında siyasal teoriler üzerinde büyük bir uzlaşma bulunmamaktadır. Kültürel, tarihsel ve dini farklılıklar nedeniyle anlayış ve uygulamalarda çeşitlilik ve farklılıklar kaçınılmaz olmaktadır. İslami bir tutumun belirlenememesi, İslam dünyasında belirli siyasi kavramlar ve teoriler üzerinde kapsamlı bir anlaşma sağlamanın zorluğu anlamına gelir. Bu zorluk birkaç faktörden kaynaklanır:

- Siyasal meseleler konusunda İslami anlayışta büyük bir çeşitlilik vardır. Birçok fıkıh ekolü ve felsefî görüşler; hükümetin rolü, sosyal adalet ve insan hakları konularında farklı yorumlara sahiptir. Bu da ilgili meselede anlayışlarda farklılıklara yol açar.

⁷⁷ Kâdi Kada Abdulcebbâr, “es-Sekâfetü'l-‘Arabîyyetu'l-İslâmiyye beynel-asâle ve'l-hadâse”, *Mecelletü'r-rabîe sy. 28 (2024)*, 2: 111-112, <https://2u.pw/uV6TgzMk>

⁷⁸ Recâ Behlûl, “el-Hurriye ve muavvikâtu'l-fi'l: et-tesîs li-mefhûm liberalî li'l-hurriye fi'l-fikri'l-Arabî”, *Mecelletü Teben Katar sy. 17/5 (2016)*, 2: 111-112, <https://2u.pw/PLrQApi>

- İslam ülkelerinde kültürler ve tarihî geçmişler farklılık gösterir. Bu da siyasal kavramların farklı yorumlanmasına yol açar. Örneğin yerel tarihî deneyimler, benzersiz siyasal düşünce tarzlarının gelişmesine neden olabilir.

- İslam dünyası, küresel düşünce akımlarından etkilenir ve bir grup Müslümanlar, Batı felsefelerinden veya küreselleşmenin etkilerinden türetilen siyasal modelleri benimserken diğer grup, İslami değerler ve geleneklere bağlı kalmayı tercih eder.⁷⁹

- İslam dünyasında siyasal anlayış, büyük ölçüde dini yorumlara dayanır. Fıkıh âlimleri ve din bilginlerinin muhtelif yorumları bulunmaktadır. Bu ise belirli siyasal konular hakkında tek bir İslami tutum belirlemenin zor olduğunu göstermektedir.⁸⁰

- Çağdaş İslam hukuk düşüncesindeki en büyük zorluklardan biri, dinin siyasetten ayrılıp ayrılmayacağı veya hükümetin dinî prensiplerle yönlendirilip yönlendirilmeyeceği meselesidir. Bu tartışma, siyasi otoritenin şekillendirilmesinde dinin rolü hakkında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.⁸¹

Genel olarak İslami bir tutumun belirlenememesi, Müslümanların siyasal pozisyonlarını bir bütün olarak ve uyumlu bir şekilde birleştirmekte karşılaştıkları büyük zorlukları yansıtır. Bu durum, İslami prensipler ile İslam dünyasındaki çeşitli siyasal beklentiler arasında denge sağlamanın yollarını tartışmak için sürekli ve açık bir diyalogun gerektirmektedir.

• Bölünme ve Ayrışma

Bölünme, İslam dünyasında sömürgecilik tarafından dayatılan ve İslam ülkelerine projeler geliştirilerek oluşturulan bir gerçekliktir. Ayrışma ise siyaset teorileriyle başa çıkma konusunda kurgulanan çeşitliliği ifade eder. Bazı Müslümanlar belirli bir teoriyi tamamen

⁷⁹ Bk. Muhammed eş-Şâmî, *el-Menâhicü'l-fikriyye 'inde't-teyyârâtü'l-İslâhiyyeti'l-İslâmiyye*, el-Cezire, makale, 2:111-112, <https://2u.pw/wxwToqJ>

⁸⁰ Ebû Hasan en-Nedvî, *et-Tefsîru's-siyâsi fi'l-İslâm*, 1. Baskı (Kahire: Daru Âfâk, 2007), 2: 111-112.

⁸¹ Bk. Muhammed Seyyid Saîd, "el-İslâm ve'd-devle ve's-siyâse: Cedeliyyetu'l-fasl ve'l-vasl", *Cairo Institute for Human Rights Studies*, 04.06.2006, 2: 111-112. Bağlantı: <https://2u.pw/cIpj2XR>

benimseyip uygularken, diğerleri bu teoriyi reddeder ve alternatifler arar. Bu farklılıklar; geçmiş farklılıklarından, çıkar ve inançlardan kaynaklanır.⁸²

a. Bölünme (Division)

- Bölünme, İslam dünyasında Batı sömürgeciliği tarafından dayatılan bir gerçeği ifade eder. Sömürge döneminde İslam toprakları, kolonilere ve devletlere bölündü; yapay sınırlar oluşturularak İslami kimlik, kültürel ve ekonomik bütünlük zedelendi.⁸³

- Sömürgecilik, sömürgeci sistemler lehine siyasi ve sosyo-ekonomik yapılar oluşturdu; böylece Müslümanları coğrafi sınırlarla ayırarak ulusal kimlikler geliştirdi.

b. Ayırışma (Diversity)

- Yukarıda ifade edildiği gibi ayırışma, İslam bağlamında siyaset teorileriyle başa çıkma konusunda geliştirilen çeşitliliği ifade eder. Nitekim Müslümanlar belirli bir teoriyi tamamen benimseyebilir, bunu uygulayabilir veya onu reddedip alternatifler arayabilirler. Bu ayırışma; kültürel, ekonomik ve tarihî geçmişlerin yanı sıra siyasi ve sosyal çıkarlardan kaynaklanır. Bu çeşitlilik; Müslümanların siyasi, ekonomik ve sosyal sistemlerle etkileşim şeklinde görülür. Örneğin bazı Müslümanlar, geleneksel İslami siyasi modelleri benimserken, diğerleri Batılı laik veya demokratik modellerden etkilenmeyi tercih edebilirler.⁸⁴

Sonuç olarak İslam dünyasındaki bölünme ve ayırışma, tarihin ve modern siyasi yapıların İslam dünyasının birliği üzerindeki müdâhalelerini göstermekte; aynı zamanda bu ayırışma, çeşitli siyaset teorileriyle olan etkileşimlerin ve farklı görüşlerin çeşitliliğini göstermektedir.

• Gerçekliğin Baskısı ve Pratik Yansıması

Müslümanlar, çevrelerindeki siyasi ve sosyal gerçekliklerin baskısına maruz kalarak belirli siyaset teorilerini benimseme veya reddetme eğiliminde olabilirler. Mevcut zorluklarla uyum sağlamak veya mevcut yönetimlerle çatışmaktan kaçınmak amacıyla belirli siyasi modelleri benimseme yönünde baskılar olabilir. Gerçekliğin baskısı, Müslümanların

⁸² Enes Abbâs Azvân-Silvân Fuzey el-Abidî, *İlmü'l-ictimâi'd-dinî, el-mefâhim el-esâsiyye-en-neş'e ve't-tevvür* 1. Baskı (Umân: Daru Rıdvân, 2018), 2: 111-112.

⁸³ Muhammed Alî es-Sâlih, *İdâretü'l-iktisâdi's-sûrî zemeni'l-intidâbi'l-Feransî* (1918-1946)-*Te'sirâtühâ fi mâ bade'l-istiklâl*, Damas Contemporain Publications sy. 1 (2021), 2:111-112.

⁸⁴ Alâeddîn el-Hatîb, *Heli'l-ilmâniyye hiye zelikey'l-ğavlu'l-lezî yerfeduhu'l-Arab ve's-Sûriyyûn?* Yayın tarihi 8/9/2021, bağlantı: <https://n9.cl/s5ml1>

siyasi ve sosyal baskılarla etkileşim tarzını ve bu zorluklarla başa çıkmak için belirli siyaset teorilerini benimseme biçimini ifade eder. Pratik yansıma ise, bu baskıların davranışlara ve gerçek kararlara nasıl dönüştüğün karşılık gelir. İslam dünyası bağlamında gerçekliğin baskısı, Müslümanların siyaset teorilerine yönelik eğilimleri üzerinde büyük etkilere sahip olabilir. Bu bağlamda aşağıdaki hususlar önem arz etmektedir:

- Gerçekliğin baskısı; iç çatışmalar, istikrarsızlık ve savaşlar gibi siyasi zorlukları içerebilir. Bu tür durumlarda, istikrar ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılayan siyasi modelleri benimseme yönünde bir baskı olabilir.⁸⁵
- Ekonomik dalgalanmalar ve ekonomik baskılar, Müslümanların belirli ekonomik fikirleri benimseyen siyasi modelleri seçmelerini etkileyebilir. Ekonomik kalkınmayı sağlamak için esnek ekonomik modellere geçişi buna örnek olarak verebiliriz.
- Protesto hareketleri veya sosyal gelişmeler bağlamında, Müslümanlar taleplerini ifade eden ve beklentilerini karşılayan siyasi modelleri benimseme baskısı hissedebilirler.
- Mevcut yönetim sistemleriyle ilişki biçimini belirleme veya onlardan uzak durma baskısı olabilir. Bu, Müslümanların hükümetten memnuniyetine ve hükümetin, onların beklentilerini karşılama durumuna bağlıdır.
- Medya, Müslümanların belirli siyasi modelleri benimseme yönündeki eğilimlerini yönlendirmede rol oynayabilir. Özellikle siyasi teorileri benimsemeyi veya reddetmeyi teşvik eden medya kampanyaları etkili olmaktadır.

Sonuç olarak gerçekliğin baskısı ve pratik yansıması, çevredeki siyasi ve sosyal koşulların, Müslümanların belirli siyasi modelleri benimseme eğilimlerini şekillendirmede ve yönlendirmede teşvik edici unsur olabilmektedir.

• Bazı Teorilerin Hedeflerini Sürdürülebilir Şekilde Gerçekleştirememesi

Bazı siyaset teorileri, teorik olarak belirledikleri hedefleri sürdürülebilir ve etkili bir şekilde gerçekleştiremeyebilirler. Bu teorilerin tam olarak uygulanmasını veya kendilerinden

⁸⁵ Amr Hamzâvî ve âherûn, *İnkisârât 'Arabiyye: muvâtînûn, duvel ve ukûd ictimâ' iyye*, yayın tarihi: 18 Ocak 2017, bağlantı: <https://n9.cl/k9d5n>

istenilen sonuçların elde edilmesini engelleyen çeşitli zorluklar ve engeller olabilir. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Bazı siyaset teorileri, belirli ekonomik veya sosyal bağlamlar için tasarlanmıştır. Bu teorilerin farklı bir bağlama aktarılması durumunda, uyumsuzluk meydana gelebilir ve bu da teorinin hedeflerini etkili ve sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirememesine neden olabilir.
- Bazı teoriler, kültür ve tarih hakkında belirli varsayımlara dayanır. Bu teorilerin farklı kültürlerde uygulanmasında birtakım zorluklar yaşanabilir. Kültürel ve tarihsel çeşitlilik, hedeflerin sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirilmesinde karmaşıklıklara yol açabilir.
- Belirli bir teoriye dayanan ekonomik modeller, enflasyon veya durgunluk gibi belirli ekonomik koşullar altında çeşitli zorluklarla karşılaşabilir. Ekonomik zorluklara karşı esneklik göstermeyen teoriler, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmede başarısız olabilir.
- Bazen siyaset teorileri, mevcut siyasi gerçeklikler ve otoriter yapılarla uyum sağlama konusunda zorluklarla karşılaşabilir. Bazı teoriler, mevcut siyasi sistemlerin kontrolü altında tamamen uygulanamayabilir veya büyük engellerle karşılaşabilir.
- Hızlı çevresel veya sosyal değişimler durumunda, bazı teoriler bu dönüşümlere yeterince hızlı uyum sağlayamayabilir. Haliyle bu da onların sürdürülebilirlik sağlamada başarısız olmalarına yol açabilir.
- Bazı teoriler, yeterince esneklik sunmayan bir katılımda tasarlanmış olabilir. Bu da dinamik zorluklar ve değişimlerle başa çıkmayı zorlaştırır.

Sonuç olarak bazı teorilerin hedeflerini sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirememesi, bu teorilerin farklı bağlamlarda uygulanırken veya hızlı dönüşüm ve değişimler altındayken birtakım zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu sorunlar, yalnızca siyaset teorilerine özgü değildir; bunlar, sosyal bilimlerdeki teorilerin ve kavramların uygulanmasındaki zorlukların da bir parçasını oluşturur. Bu sorunlar üzerine sürekli düşünmek ve tartışmak, teorileri geliştirip sosyal-siyasi değişimler ışığında uygulamalarını daha mümkün hale getirmek açısından önem arz etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ

Demokrasi, halkın yönetimi anlamına gelir. Ancak bu, halkın hükümet işlerini yürütmesi anlamına gelmektedir. Bu bölümde demokrasi kavramı, doğuşu ve tarihi, çağdaş uygulamaları ile demokrasi kavramının İslam düşüncesine girişinden bahsedeceğiz.

2.1. DEMOKRASİ KAVRAMI

Demokrasi (İngilizce: Democracy) kelimesi, Yunanca kökenli olup iki heceden oluşur. Birinci hece olan “demos”, insan veya halk anlamına gelir. İkinci hece olan “kratein” ise hükmetmek anlamına gelir. Böylece demokrasi kavramı, halkın yönetimi veya çoğunluğun yönetimi anlamına gelir.⁸⁶ Nitekim demokrasinin bu özelliğiyle ilgili olarak kitaplarda şu ifadeler geçer: “Bütün demokratik sistemler, tek bir düşünsel temele dayanır: Güç halktan gelir ve halk, egemenlik sahibidir. Bu bağlamda demokraside, nihayetinde halk egemenliği ilkesi geçerlidir.”⁸⁷ Muhammed Kutub, demokrasinin anlamı hakkında şöyle der: “Demokrasi, halkın güce sahip olduğu yönetim anlamına gelir ve halkın, parlamentolar aracılığıyla hükümetin faaliyetlerini denetlediği bir yönetim sistemini ifade eder. Milletvekillerinin kanun çıkarma yetkisi vardır.”⁸⁸ Terim olarak ise demokrasi; yönetimin, yasama yetkisinin veya kanun çıkarma yetkisinin halkın, insanların veya milletin hakkı olduğu bir yönetim sistemidir. Kısacası demokrasi, “yönetimin halka ait olduğu (halkın halk için yönetimi)” anlamına gelir ve bu, demokrasiyi diğer yönetim sistemlerinden ayıran en önemli özelliktir. Britannica Ansiklopedisi’ne göre demokrasi; temsilî, hukukî ve doğrudan gibi anlamlarda kullanılabilmektedir. “Doğrudan demokrasi”, vatandaşların siyasi konularda çoğunluğun görüşüne dayanarak karar alma hakkını kullandığı bir yönetim şeklidir.⁸⁹ Amerikan Ansiklopedisi’ne göre ise demokrasi, halkın yönetime katılmasını sağlayan çeşitli yöntemlerdir. Bu yöntemler doğrudan olabilir veya halk temsiline, anayasal

⁸⁶ John Dunn, *Kıssâtu'd-Dimukratiyya*, trc. : Abdülilâh el-Mallâh (Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Ubeykan, 2005), 13.

⁸⁷ Abdulvehhâb el-Kiyâlî, *el-Mevsu'âtü's-siyâsiyye*, 1. Baskı (Beyrut: Daru'l-Hüda), 2: 756.

⁸⁸ Muhammed Kutub, *Mezâhib fikriyye mu'âsıra*, 7. Baskı (Mısır: Daru's-Şuruk, 1983), 178.

⁸⁹ Robert A. Dahl vd., "ed-Dimukratiyye", *el-Mevsu'âtü'l-Britâniyye*, 15. Baskı (2007).

hükümete ve genel oy hakkına dayanan liberal yöntemler olabilir. Bu tür demokrasi, Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya’da yaygındır.⁹⁰

Anayasaların gelişimi, demokrasi fikrinin gelişimiyle paralel ilerlediği için dünya çapındaki anayasal hareketler birçok değişiklikten geçmiştir. Bunlardan bazıları, Amerikan ve Fransız anayasaları gibi kurucu nitelikteydi; bazıları ise yeni bağımsız olmuş ülkelerin veya Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Doğu Avrupa ülkelerinin anayasalarıydı. Hindistan ve Türkiye gibi yeni güçlerin yükselişiyle başlayan anayasal hareketler de vardır. Birçok demokratik dönüşüm yöntemi olmasına rağmen, bu ülkeler anayasalarını yazarken ve kabul ederken belirli bir dizi faktöre dayanmışlardır. Bu faktörlerin en önemlileri: Ülkenin sosyal gelişim düzeyi ve demokratik dönüşüm anında ülkenin bölgesel ve uluslararası koşullarıdır. Bu nedenle bir ülkeye uygun olan anayasa ve sistem, başka bir ülkeye uygun olmayabilir. Bir devletin demokratik dönüşümü, eski anayasanın tamamen terk edilmesi anlamına gelmez; aksine, yeni aşamaya ve doğasına uygun hale getirmek için bir dizi değişiklik yapılmasını içerebilir.

Yukarıda belirtildiği gibi demokrasi, aslında halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelir. Ancak bu terim, genellikle Batı’da ve yirmi birinci yüzyılda dünyada yaygın olan liberal demokrasi anlamında kullanılır. Bu nedenle “demokrasi” teriminin liberal demokrasiyi tanımlamak için kullanılması, hem Batı’da hem de Doğu’da terimin yaygın olarak yanlış anlaşılmasına neden olur. Demokrasi, genel olarak iktidarın barışçıl bir şekilde el değiştirmesi ve çoğunluğun yönetimi üzerine kurulu bir siyasi yönetim şeklidir. Öte yandan liberalizm, bireylerin ve azınlıkların⁹¹ haklarının korunmasına vurgu yapar. Bu, -liberal olmayan demokrasiler olarak adlandırılan ve bu tür korumaları zorunlu kılmayan anayasalara sahip demokratik sistemlerin aksine- çoğunluğun azınlıklar ve bireylerle ilişkilerinde sınırlamalar getiren bir tür kısıtlama anlamına gelmektedir. Demokrasi ile liberalizm arasında, bazı açılardan yakın bazı açılardan ise uzak bir ilişki bulunmaktadır. Aynı şekilde demokrasi ile sekülerlik arasındaki ilişki de çoğunluğun görüşüne bağlı olarak farklılık gösterebilir.

⁹⁰ F. Lieber vd., "ed-Dimukratiyye", *el-Mevsû'âtü'l-Emrikiyye*, Kongre Yayınları, 1. Baskı (1829).

⁹¹ Robert A. Dahl, "ed-Dimukratiyye", *el-Mevsu'âtü'l-Britâniyye*, 15. Baskı (2007).

Yirmi birinci yüzyılın başlarında, dünya nüfusunun yarısından fazlası Avrupa, Amerika kıtası, Hindistan ve diğer bölgelerde liberal demokrasi veya onun bir derecesi altında yaşamaktadır. Geri kalanların çoğu ise başka bir tür demokrasi iddiasında -Çin'in halk demokrasisi iddiasında olduğu gibi- bulunan sistemler altında yaşamaktadır. Demokrasi, bir kişinin iktidarı elinde tuttuğu monarşi sistemleriyle veya az sayıda kişinin iktidarı ele geçirdiği oligarşi ile çelişir. Ancak İğrikiye Yunan felsefesinden bize intikal eden çelişkiler,⁹² günümüzde belirsiz hale gelmiştir. Çünkü çağdaş hükümetler; demokrasi, monarşi ve oligarşi unsurlarını bir arada barındırabilmektedir. Karl Popper, demokrasiyi diktatörlük veya despotizmle karşıt olarak tanımlar; dolayısıyla demokrasi, halkın liderlerini kontrol etme ve onları, devrim gerektirmeden görevden alma fırsatlarına odaklanır.⁹³

2.2. DEMOKRASİNİN DOĞUŞU VE TARİHİ

Demokrasi, halka hükümet kararlarına katılma ve temsilcilerini seçim süreciyle seçme hakkı veren bir siyasi sistemdir. Demokrasi kavramının kökeni, Antik Yunan'a, özellikle de Atina şehrine dayanmaktadır. Atina demokrasisi, tarihteki ilk ve en bilinen uygulamalı demokrasi modelidir. Yönetime katılım fikri ve soyluların siyasi gücü etkileme çabası, insan toplumları kadar eski olmasına rağmen bu fikir, Solon ile ilişkilendirilir. Solon, m.ö. 6. yüzyılda Atina'da sosyal ve siyasi reformlar gerçekleştirmiştir. Ancak Atina demokrasisinin en ünlü modeli, m.ö. 5. yüzyılda Atina'da hüküm süren Kleisthenes dönemine aittir.⁹⁴

Atina Demokrasisi:

Kleisthenes döneminde, Atina'da doğrudan demokrasi uygulandı. Burada Atina vatandaşlığına sahip yetişkin vatandaşlar, siyasi karar alma süreçlerine katılma hakkına sahipti. Akropolis'te toplanan halk meclislerinde konular tartışılır ve oylamaya sunulurdu. Kleisthenes dışında, demokrasiye katkıda bulunan tanınmış kişiler arasında Perikles bulunur. Kleisthenes ve Perikles döneminde Atina'daki demokrasi, doğrudan demokrasinin benzersiz

⁹² Ernest Barker, *el-Fikru's-siyâsî 'inde Eflatun ve Aristu* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1906), 218.

⁹³ Grant Jarvie, *er-Riyâdât ve's-sekâfe ve'l-müctemâ': Mukaddime*. 3. Baskı (Mağrib: Matbaatu İlmi'n-Nefs, 2006), 218 vd.

⁹⁴ Muhammed el-Ahmerî, *ed-Dimukratiyye ve's-şerîati'l-İslâmiyye*, Cezîre kanalı "Fi'l-'umk" programı, 12.04.2012. Bağlantı: <https://2u.pw/vtOdqjMq>. (Son erişim: 12.04.2012).

bir modeliydi. Bu siyasi sistem, vatandaşların hükümet kararlarını temsilciler aracılığıyla değil, doğrudan kendilerinin almasına dayanıyordu. Bu sistem, aşağıdaki özelliklerde ortaya çıkıyordu:

Atina'da yetişkin vatandaşlar, siyasi karar alma süreçlerine katılma hakkına sahipti. Vatandaşlar, Atina vatandaşlığına sahip olan, orduda hizmet edebilen ve siyasi hayata katılabilen kişilerdi. Atina'nın tarihi bir tepesi olan Akropolis'te halk toplantıları düzenlenirdi. Bu toplantılarda önemli konular tartışılır ve kararlar alınırdı. Bu toplantılara katılmak isteyen tüm vatandaşlar katılabilirdi. Kleisthenes, yetenekli bir politikacı olarak demokrasi sistemini güçlendiren reformlar gerçekleştirdi. Onun etkisi m.ö. 6. yüzyılda başladı. Kleisthenes'ten sonra gelen Perikles, en önde gelen demokrat liderlerden biriydi ve vatandaşların karar alma sürecindeki rolünü daha da pekiştirdi.⁹⁵

Bu sistemde, vatandaşlar arasında siyasi eşitlik temel bir fikirdi. Her vatandaşın, siyasi kararlarda eşit hakka ve oya sahip olması esas alınmıştı ve vatandaşlar, açık bir şekilde konuları tartışmak için toplanırlardı. Bu dönemde Atina'da sanat ve kültür, önemli ölçüde gelişmiştir. Vatandaşlar, kültürel ve sanatsal hayata katılmaya teşvik edilmiştir. Atina'da siyasi katılım, aynı zamanda kamu hizmetine de zaman ayırmayı gerektiriyordu. Vatandaşlar, bu hizmeti yerine getirmek zorundaydı ve bu, orduya hizmeti ve siyasi hayata katılımı kapsıyordu.⁹⁶

Atina'daki bu model, vatandaşların katılımını teşvik etmede öncü olarak kabul edilmesine rağmen, belirli bir vatandaş grubuyla (Atina vatandaşı olan yetişkin erkekler) sınırlıydı; kadınlar ve kölelere karşı demokratik olmayan bir yaklaşım bulunmaktaydı. Yani Atina'daki demokrasi, gelişmiş olmasına rağmen sadece erkek vatandaşlar için geçerliydi; kadınlar ve köleler dışlanmıştı. Zamanla Atina'daki demokrasi kayboldu ve demokrasi, dünyanın diğer toplumlarında farklı şekillerde ortaya çıktı.

Rönesans Döneminde Demokrasinin Yeniden Canlanması:

Batı Avrupa'da Rönesans Dönemi, eski demokratik düşüncenin yeniden canlanmasını sağladı. Bu dönemdeki filozoflar ve düşünürler, -Platon ve Aristoteles gibi –

⁹⁵ Robert Dahl, *ed-Dimukratiyye ve nukkâduhâ*, trc. Nemir Abbâs Muzaffer, (Ürdün: Dâru'l-Fâris 2005), 42.

⁹⁶ Vecîh Kânsûh, *ed-Dimukratiyye et-târih ve 'l-mefhûm* (Ürdün: Müessesetu Ruvvâd, ts.), 3.

kadim Yunan filozoflarının düşüncelerinden etkilendiler. Bu dönemde demokrasiye ilgi duyan filozoflar arasında John Locke, Jean-Jacques Rousseau ve Voltaire yer alıyordu.

Batı Avrupa'da Rönesans Döneminde demokrasinin yeniden canlanması, eski felsefi düşüncelere olan ilginin yenilenmesini tetikledi. Bu felsefi düşünceler, Avrupa kültürü ve fikri üzerindeki büyük etki bıraktı. Filozoflar ve düşünürler, özellikle Platon ve Aristoteles'in eski Yunan düşüncelerinden etkilenmiş ve bu etki, demokrasi kavramlarına olan ilginin yeniden canlanmasında yansımıştır. Bu dönemde demokrasinin yeniden canlanmasında katkıda bulunan kişiler arasında şunlar yer almaktadır:

1. John Locke:

İngiliz filozof ve siyaset düşünürü John Locke, Rönesans düşüncesi ve demokratik düşüncenin gelişiminde büyük bir etkiye sahip oldu. En önemli eserlerinden biri olan *Yönetim Üzerine İki Deneme* adlı eserinde, doğal haklar kavramının ve vatandaşların kendi siyasi kaderlerini belirleme hakkının önemini vurgulamıştır.⁹⁷

2. Jean-Jacques Rousseau:

Fransız filozof Jean-Jacques Rousseau, demokratik düşüncenin teşvik edilmesinde büyük bir etkiye sahip oldu. *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde, toplumsal sözleşme fikrini ele almış ve halkın iradesine dayanan bir hükümetin kurulmasının gerekliliğini vurgulamıştır.⁹⁸

3. Voltaire:⁹⁹

Fransız filozof Voltaire, Rönesans ve Aydınlanma hareketinin kurucularından biriydi. Sınırlı hükümet ve insan hakları fikrini destekliyordu. Geleneksel anlamda demokrat olmasa da güçler dengesi ve toplumda adaletin sağlanmasına yönelik çabaları vardı.

Rönesans Dönemi'nde demokrasinin yeniden canlanması, eski Yunan demokratik modellerini doğrudan uygulama girişimi değildi. Ancak sivil katılım ve halkın meşru

⁹⁷ Eser için bk. John Lock, *Risâletân fi 'l-hükmi 'l-medenî*, trc: Ali Mûla (Beyrut: el-Lecnetu'duveliyye, 1959).

⁹⁸ Eser için bk. Jean-Jacques Rousseau, *el-'Akdu 'l-ictimâî*, trc. Âdil Zieter (Birleşik Krallık: Müessesetu Hindavî, 2013).

⁹⁹ François-Marie Arouet, tanınmış adıyla Voltaire, Aydınlanma Çağında yaşamış Fransız yazar ve filozoftur. Alaycı eleştirileriyle bilinir ve dini inanç özgürlüğü, eşitlik ve insan onuru gibi sivil özgürlükleri savunmasıyla ünlüdür. 1778'de vefat etmiştir. Bk. George Tarabishi, *Mu'cemu 'l-felâsife* (Beyrut: Dâru't-Talîa, 2006), 471-474.

yönetimi ilkelerine yönelik yenilenmiş bir ilginin sonucuydu. Bu düşünceler ve gelişmeler, Batı Avrupa'daki entelektüel ve siyasi ortamın şekillenmesine katkıda bulundu; sonraki devrimler ve modern demokrasilerin gelişimi için de ilham kaynağı oldu.

Bu döneme ait önemli kitaplar ve kaynaklar şunlardır:

- Platon, *Devlet (The Republic)*: Platon, bu kitabında ideal devlete dair felsefesini beyan eder ve demokratik yönetim fikrini ele alır.
- Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi (The Social Contract)*: Rousseau, bu kitabında yönetici ile yönetilen arasındaki toplumsal sözleşme fikrini ve insanın doğal haklarını tartışır.
- Voltaire, *Felsefe Sözlüğü (Philosophical Letters)*: Bu eserde Voltaire, demokrasi fikrini ve düşünce özgürlüğü ile kültürel çoğulculuğun önemini ele alır.

Demokrasi, tarih boyunca gelişmiş, filozoflar ve siyasi olaylardan etkilenmiş ve günümüzde de birçok ülkede önemli bir siyasi sistem olmaya devam etmektedir. Demokrasi, antik Yunan'da fitneden sakınmak ve özellikle savaş zamanlarında halkın desteklerinden faydalanmak için alınan siyasi önlemlerden veya tedbirlerden biriydi. Yani devlette güvenliğin sağlanması için vazgeçilmez bir önlem ve kaçınılmaz bir tedbirdi. "Yunan tarihçisi, Atina demokrasinin bu yönüne dikkat çekerken, Atinalıların cesaret açısından komşularından üstün olmadıklarını belirtmiştir. Büyük Herodot'un zamanında onların zorbalara boyun eğdiklerini, ama bu boyunduruğu attıkları anda herkesin önünde ilerlediklerini söylemiştir. Bu durum, zorba bir yöneticiye hizmet ederken yenilgiyi kabul ettiklerini, ancak kendi kontrollerini ellerine aldıklarında her birinin kendi için elinden gelenin en iyisini yapmaya gayret ettiğini göstermektedir".¹⁰⁰

2.3. ÇAĞDAŞ DEMOKRASİ UYGULAMALARI

Demokrasi, sadece antik tarih ve klasik felsefe ile sınırlı kalmamış, çağlar boyunca devam etmiş ve birçok modern devlette gelişmiştir. İkinci dünya savaşından sonra ve yeni dünya düzeninin ortaya çıkmasıyla birlikte demokrasi, Müslüman ülkeler de dâhil olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde yaygınlaşmış ve uygulanmıştır. Günümüz demokrasisi,

¹⁰⁰ Abbâs Mahmûd el-Akkâd, *ed-Dimukratiyye fi'l-İslâm*, 4. Baskı (Birleşik Krallık: Hindâvi Vakfı, 2014), 14.

dünya genelinde birçok hükümet sisteminin pratik yönünü oluşturur. Uygulama yöntemleri, uluslar ve kültürler arasında farklılık gösterse de demokrasinin temel amacı, bireylerin veya grupların barışçıl ve düzenli yollarla iktidara gelmelerine fırsat tanımaktır. Demokrasi, farklı gruplar veya siyasi temsil sağlamaya çalışan partiler arasında rekabet özgürlüğü ile tasvir edilir.

Demokrasinin homojen bir sistem olmadığını; kavramların ve içeriklerin farklı kültürler ve sistemler arasında farklılık gösterdiğini belirtmek gerekir. Bu farklılıklara rağmen demokrasinin temel amacı aynıdır: İnsanları güçlendirmek ve onlara siyasi kaderlerini şekillendirmede etkin bir rol vermek. Bu noktada demokrasi, bireyin hakları ve siyasi karar alma süreçlerine katılımının gerekliliği gibi ortak temellere dayanır.

Marcel Gauchet'e göre demokrasi, artık çoğunluğun yönetimi anlamına gelmemektedir. O; demokrasinin temsili yönünün önemini kabul etmekle birlikte, artık günümüzde çoğunluğun yönetiminden ziyade bireylerin haklarının garanti altına alınmasıyla ilgili olduğunu belirtir. Ona göre çoğunluğu yönetmenin yollarından ziyade, azınlıkları korumanın yollarına giderek daha fazla önem verilmekte; kamu iradesinin belirlediği hedeflere ulaşmanın en doğrudan ve en emin yollarını düşünmek yerine, yasa koyucunun kararlarının meşruiyetinin, hatta anayasal meşruiyetinin nasıl kontrol edileceğine odaklanılmaktadır.¹⁰¹

Daha sonra Gauchet, demokrasi kavramının gelişimini izleyerek önemli bir sonuca ulaşır. O, demokrasi kavramında zaman içinde, bireylerin kişisel özgürlüklerinin, oy verme mekanizması ya da temsili seçimlerden daha önemli hale geldiği önemli bir değişime işaret etmektedir. Liberal demokrasinin, iktidarın müdahalesine karşı bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almak üzere geliştiğini vurgulamaktadır. Gauchet, bireysel yurttaşın sesinin, siyasi gruptan ayrı kalmasının ve bireyin sesinin ortak/kolektif kamu iradesine tabi kılınmamasının nasıl sağlanacağını sormaktadır. Demokrasinin kişisel özgürlüklere ve bireysel haklara odaklanan liberal yönünün, seçimlere odaklanan temsili demokratik yönünden daha fazla öne çıktığını açıklıyor. Demokrasiye ulaşmanın artık

¹⁰¹ Marcel Gauchet (Marsil Çuşye), *ed-Din fi'd-dimukratiyye*, trc.: Şefik Muhsin, 1. Baskı (Beyrut: el-Münazzemetu'l-'Arabiyye, 2007), 92.

bireysel hakları korumayı ve bireyi ortak kolektif irade içinde asimile etmeyi reddetmeyi gerektirdiğini belirtiyor. Ona göre bireyselliğin ortak genel iradeye indirgenmesi uyarısında bulunmaya yardımcı olabilecek her şey, demokrasiyi gerçekleştirmek sayılmaktadır.¹⁰²

Küresel anlamda demokrasi terimi, -her ne kadar bazı detaylar farklı olsa da- Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkelerindeki hükümet sistemlerini tanımlamak için kullanılır. Günümüzde demokrasinin karşılaştığı zorluklar, modern siyasi sahnede belirgin hale gelmektedir. Öyle ki bazıları, demokrasinin günümüzde dışarıdan gelen meydan okumalarla karşı karşıya olduğunu düşünmektedir.¹⁰³

Demokrasinin bazı çağdaş uygulamaları şunlardır:

1. Amerika Birleşik Devletleri: Dünyadaki önde gelen demokratik ülkelerden biri olduğu öne sürülür. Ülke, vatandaşların temsilcilerini seçmelerini ve hükümet kararlarını almalarını sağlayan bir demokrasi sistemine dayanır.¹⁰⁴

2. Avrupa ülkeleri: Avrupa'nın çoğu ülkesi, katılım ve halk yönetimi ilkelerine dayanan demokratik sistemlere sahiptir.¹⁰⁵

3. Japonya: Seçilmiş bir parlamentodan ve parlamentonun seçtiği başbakanıdan oluşan demokratik bir sistem uygular. Bu sistem, kültürel kutsallıkları koruyan anayasa üstü ilkeleri ve imparatorun statüsünü koruyan özel kültürel bir yapıyı muhafaza eder. Bu özellik, sosyal uyuma katkıda bulunur.¹⁰⁶

4. Güney Afrika: Apartheid rejiminin sona ermesinden sonra Güney Afrika, tüm vatandaşların katılımını sağlayan çok ırklı bir demokrasiye dönüşmüştür.

5. Müslüman ülkeler: Bazı Müslüman ülkeler, kültürel ve siyasi zorluklar nedeniyle uygulamada farklılık gösterebilen demokratik sistemler uygular. Kültürel, dini ve sosyal konjonktürün yanı sıra, doğasından ve uygulanma şekillerinden kaynaklanan durumlar

¹⁰² Gauchet, *ed-Din fi'd-dimukratiyye*, 93.

¹⁰³ Cemal Hamdâvî, *et-Terbiye ve'd-dimukrâtiyye*, Mevki'u Dîvani'l-Arab, 25 Mart 2009, bağlantı: <https://n9.cl/qpyu7>

¹⁰⁴ Aleksis De Togvil, *ed-Dimukrâtiyye fi Amrika*, trc. Emin Mursi Kandil (Kahire: Alemu'l-Kutub, ts.), 45.

¹⁰⁵ İbrahim Derviş, *en-Nizâmu's-siyâsî dirâsa felsefiyye ve tehlîliyye* (Kahire: Daru'n-Nahda el-Arabiyye, 1968), 12, 13.

¹⁰⁶ Elliot W. Bulmer, *el-Mülûk ed-dustûriyyûn fi'd-dimukratiyyeti'l-berlemâniyye*, (b.y.: el-Müessesetu'd-devliyye, 2014), 1.

gereği demokrasi, Müslüman ülkelerde farklı örnekler sergilemektedir. Türkiye ve Endonezya gibi bazı Müslüman ülkeler, parlamentonun ve cumhurbaşkanının vatandaşlar tarafından düzenli olarak seçildiği tam demokratik sistemler uygular. Diğer bazı ülkeler ise bazı siyasi çekinceler ve kısıtlamalar eşliğinde demokratik kavramları kısmen uygulamaya çalışır.

Müslüman ülkeler, demokratik değerler ile kültürel ve dini kimliği bağdaştırmaya çalışmaktadır. Bu ülkelerde demokrasi ile yerel değerler arasında kurulan denge, yaklaşım ve uygulama açısından farklılıklar ve zorluklar meydana getirir. Bu zorluklar, demokrasinin belirli kültürel ve dini dinamiklerle nasıl entegre edileceğiyle ilgilidir. Bu tecrübeler, Müslüman toplumların ihtiyaçlarına ve değerlerine yanıt veren özgün demokratik sistemler oluşturmuştur. Nitekim bazı İslam ülkesinin anayasalarında “İslam, devletin dini; Arapça, resmi dili; İslam şeriatının ilkeleri, yasamanın ana kaynağıdır.” şeklinde ifadeler bulunmakta ve böylece söz konusu ülkelerde demokrasinin İslami ilkelerle bağlantısı sağlanmaya çalışılmaktadır.¹⁰⁷

2.4. DEMOKRASİNİN İSLAM DÜŞÜNCESİNE GİRİŞİ

Demokrasi kavramı, zengin tarihi ve düşünsel birikimlerden sonra İslam düşüncesine girdi. İslam dünyasında Orta Çağ'da gerçekleşen Rönesans ve Aydınlanma dönemlerinde bazı düşünürler, Batı felsefesinin fikirleriyle, özellikle de meşru yönetim ve sosyal adalet kavramlarıyla etkileşime girmeye başladılar. Temsil ve şura kavramlarına olan ilgi arttı ve bu, o dönemin siyasi görüşlerini etkiledi. Bu dönemin önde gelen düşünürlerinden ikisi, Avrupa ülkelerinde eğitim süreçlerine katılan ve Avrupa'nın siyasi kültürünü öğrenip bu deneyimi İslam dünyasına aktarmaya çalışan Cemalettin Afgani ve Muhammed Abduh'tur.

Müslümanların dünya olaylarıyla ve teknolojik ilerlemelerle etkileşimi, siyasi ve sosyal bilincin artmasına katkıda bulundu. Karar alma süreçlerine katılımını teşvik eden yönetim yöntemlerinin geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıktı. Bu, kalkınmayı sağlama ve bireyin haklarını güçlendirme çabalarını teşvik etme çerçevesinde önem arz etti.

¹⁰⁷ Adli Mensûr, Mısır Arap Cumhuriyeti Anayasası'nın 2. maddesi'nde belirtildiği gibi. 18.01.2014.

İkinci Dünya Savaşı ve sömürge dönemlerinin sona ermesinin ardından Arap ve İslam ülkelerinde, daha belirgin demokratik hareketlerin ortaya çıktığı gözlemlendi. Halkın iradesini yansıtan ve karar alma süreçlerine katılımı sağlayan siyasi sistemler kurma yönünde artan bir ilgi oluştu. Bu hareketlerin en önde gelenlerinden biri, Müslüman Kardeşler Cemaati olup onu büyüklük ve önem açısından İslami Kurtuluş Partisi izlemektedir. Bu bağlamda Müslüman Kardeşler'in kurucusu Hasan Benna, "İslamî ıslahatçıların yönetimi talep etmekten kaçınmaları İslamî bir suçtur. Bunun keffâreti, yönetim gücünü İslam'ın hükümlerine inanmayanların elinden alıp yeniden ayağa kalkmakla ancak mümkün olur." şeklinde bir görüş beyan etmiştir.¹⁰⁸

İslami değerler ile demokratik sistemleri dengede tutma çabası içinde olan İslam ülkeleri, bu değerlerle uyumlu hükümet modellerini keşfetmeye başlamışlardır. Medya ve iletişim araçlarının etkisi artmış; demokrasi ile İslamî prensiplerin bütünleşmesi üzerine fikir alışverişi daha kolay hale getirmiştir.

Sosyal adalet ve şura kavramlarına artan ilgi ile birlikte Muhammed Reşid Rıza ve Mustafa Sibai gibi bazı düşünürler, bu kavramları demokratik mekanizmalarla nasıl gerçekleştirebilecekleri üzerine çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Sonuç olarak Müslümanlar, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi temel demokratik değerlere ilgi duymaya başlamış ve bu değerleri İslamî yorumlarla uyumlu bir şekilde birleştirme çabaları ortaya çıkmıştır. Bu gelişim, demokrasinin çağdaş İslam düşüncesinde adaleti sağlama ve yönetime katılımı artırma aracı olarak nasıl benimsendiğini göstermektedir.

İslami hareketlerin çeşitli deneyimlerinin baskı, yolsuzluk ve insan hakları ihlallerinin üzücü örneklerini yansıtmasıyla birlikte, bu hareketlere mensup bazı önemli isimler, devlet kurma talebini belirleyen hareketlerinin düşünsel temellerini ve ilkelerini gözden geçirmeye başladılar. Bu isimlerden biri de Arap Baharı devrimlerinden sonra bir dizi düşünsel revizyonda bulunan Tunus'un Nahda Hareketi lideri Raşid Gannûşî'dir.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Bâbekr Faysal, *el-İhvânu'l-Muslimûn ve fikhu'd-devle, el-Hurra* platformunda makale, 15.05.2019. Bağlantı: <https://2u.pw/gwPk6B>.

¹⁰⁹ Fethî Şemsuddîn, *Nukta hivâr: halka hâssa me'a Râşid el-Ğannûşî*, Bbc Kanalı. Yayın tarihi: 12/16/2016. Bağlantı: <https://n9.cl/7pp47>

Dünya Müslüman Alimler Birliği Başkanı Ahmet Reysuni, bu çerçevede "Halklar ve Hükümdarlar Arasında İslam'ın Geleceği" başlıklı bir makale yazdı ve bu makale, Dünya Müslüman Alimler Birliği'nin web sitesinde yayınlandı. Makale; şura, siyasi katılım ve diğer siyaset teorileri ile ilgili kavramların ayrıntılı bir gözden geçirilmesini içeriyordu ve demokrasi başta olmak üzere birçok konuda çarpıcı sonuçlara ulaştı. Reysuni, kendisinden önceki İslamcılarının genel çerçevesinden -yani İslami sistemi ve hilafet teorisini benimseyen yaklaşımdan-, daha esnek ve açık ilkelere doğru kaydı. Hatta İslami bir siyasi sistemin varlığını tamamen reddetme noktasına geldi.¹¹⁰

Bir dizi İslami hareket, demokrasiyi reddeden önceki bakış açılarını daha açık bir bakış açısına dönüştürdü. Bu hareketler, birtakım maslahatlarını gerçekleştirmek amacıyla demokrasi lehinde böyle bir değişikliğe gitti. İslam dünyasının iki farklı bölgesindeki benzer olaylarda, bunun örneklerini görebiliriz. Mesela Ezher, 2011'de Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra gelen geçiş sürecinde demokratik dönüşümü destekledi. Ezher, mevcut sistem altında çıkarlarının tehdit altında olduğunu hissettiği anda demokratik dönüşümü destekleme kararı aldı. Bunlar, demokratik bir sistemin hareket alanlarını genişletmek için daha geniş bir alan sunacağına inanıyorlardı.¹¹¹

Demokrasinin halkın iradesine dayalı bir yönetim sistemi çağrısı yaptığına dikkat çektik. Bu, tüm vatandaşların eşit şekilde katıldığı özgür ve âdil seçimlerle temsil edilir. Demokrasinin özgürlük ve temel haklar kavramı; inanç, ifade özgürlüğü, dernek kurma ve kamuoyunu etkileme hakkını içerir. Yargı bağımsız ve tarafsız olmalı, iktidar değişimi özgür anlaşmalar çerçevesinde gerçekleşmelidir. İslamcılar ise inançlarını sapmalardan arındırmayı ve bu inançları, halkın yaşamına ve düzenlemelerine yansıtmayı amaçlar. Dinin amaçlarını, ümmeti birleştirerek adalet, şura, özgürlük, eşitlik, merhamet ve hoşgörüyle yayarak gerçekleştirmeyi hedefler. Ayrıca dünyanın zenginliklerini insanlık yararına keşfetmeyi ve kullanmayı, dinin amaçlarıyla uyumlu yaratıcı yetenekleri keşfetmeyi teşvik

¹¹⁰ Ahmed er-Reysûnî, *Mustakbelu'l-İslâm beyne's-su'ûb ve'l-hukkâm*, yayın tarihi: 03/13/2019, bağlantı: <https://iums.me/9215>

¹¹¹ Fehmî, George. *el-İslâm ve'd-dimukrâtiyye: metâ yukarriru'l-fâilüne'd-dîniyyûn de'ma 'ameliyyeti't-tehavvuli'd-dimukrâtiyye?* Paris: Carnegie Merkezi. 13.07.2016. Bağlantı: <https://2u.pw/GbTDBDs0>.

ederler; üst otorite olarak da vahyin rehberliğinde ümmetin devlet üzerindeki egemenliğini gözetirler.¹¹²

Bir grup İslamcı, demokrasiyi ve halk egemenliğini, dini ilkeleriyle çelişen Batılı kavramlar olarak görür. Bunlar, günümüzde dünyada yaygın olan demokratik yönetimleri, dinin kesin hükümleriyle uyuşmayan bir yönetim modeli olarak kabul ederler. İslamcılar, 19. yüzyılda ve sonrasında bazı İslam ülkelerinde yaşanan deneyimlerden ilham alarak istibdatla mücadeleyle ve şura kültürünü yaymakla meşguldürler. Bunu, yöneticinin yetkilerini kanunla sınırlayarak gerçekleştirirler.

Bir buçuk asırdan fazla süren reformların ardından İslamcılar; demokrasi, halk egemenliği, eşitlik ve insan hakları gibi kavramlarla de ilgilenmektedirler. Bu durum, onların yanılsamalara maruz kalmalarına ve net bir duruş belirlemelerini zorlaştırmaktadır. İslamcılar, rakiplerinin yorumlarından, kültürel ve düşünsel akımlarından etkilenirler; ancak kendi kavramlarını bilimsel olarak belirlemezler. Örneğin bazıları demokrasi ve insan hakları kavramlarını sekülerizm, ateizm ve Allah'a isyan ile ilişkilendirerek, bu kavramların yayılmasının ahlaki çöküşe, yozlaşmaya ve İslami toplumdaki şeref ve aile değerlerinin yıkımına yol açtığını düşünmektedir. Öte yandan sekülerler, demokrasi ve insan hakları kavramlarının maddi ve seküler felsefelerle iç içe olduğunu vurgulamakta; bu da İslamcıların bu kavramlardan uzaklaşmalarına neden olmakta, sadece dini prensiplerinden ödün verip sekülerizmi benimseyerek bu kavramlardan faydalanabileceklerini düşünmelerine kendilerini sevk etmektedirler. Bu nedenle söz konusu İslamcılar, bu yaklaşımı tamamen reddetmekte ve modernitenin kazanımlarından yararlanmanın tek yolunun, dinden vazgeçip sekülerizmi ve Allah'ı inkâr etmeyi kabul etmek olduğunu düşünürler.¹¹³

İslamcılar, Batı'nın yaptıkları zulümlerinden, felsefî ve siyasi düşünce yapılarının zayıflığından etkilenirler. Bu da onlardan bazılarının, demokrasiyi inkar etmeye çağırmakta veya en azından ona karşı çekincelerini dile getirmelerine yol açmaktadır. Diğerleri ise demokrasiyi tekfir etme düşünceleriyle tanınırlar. Bu minvalde Hasan Benna, partilerin

¹¹² Amr Basiyûnî, *Mülâhaza menheciyye muhtasara 'alâ kitâbi siyâdeti'l-ümme li Abdillâh el-Mâlikî*, Kuveyt, Academia platformunda yayınlanan çalışma, 3. sayfa.

¹¹³ Abdullatîf el-Hamâmûşî, *et-Tekârûbu'l-İslâmî el-'ilmânî fi'l-'âlemi'l-Arabî min ecli's-silmi'l-medenî fi'l-mintaka*, (02.12.2017), <https://2h.ae/Nnhr>.

feshedilmesi ve ümmetin iradesini ifade eden tek bir cemaatin kurulması çağrısında bulunmuştur.¹¹⁴ Bir kısım İslamcılar, demokrasinin ve insan haklarının dini ilkeleriyle uyumlu olmadığını, bu kavramların dini bastırmak ve İslam toplumundaki dini değerleri sarsmak için bir araç olduğunu düşünmektedirler.

Diğer taraftan İslami akımların demokrasiye yaklaşımları farklılık göstermektedir. Hindistan'da Ebu'l-A'la Mevdudi, demokrasiyi eksik bir sistem olarak görüp İslami yönetim sistemine alternatif olarak kabul etmiştir. Arap ülkelerindeki Müslüman Kardeşler'in deneyimleri boyunca, bazı şubeleri demokratik sürece katılmaya çalışırken, bazı üyeleri bu konuda çekinceler taşımaktadır. Öte yandan Hizbu't-Tahrir demokrasiyi kesinlikle reddederken, Selefilerin bu konudaki tutumları değişiklik göstermektedir. Bazı Selefiler, demokratik çerçevede siyasi çalışmalara katılırken, diğerleri bunu reddetmektedirler.

İslamcı akımların demokrasiye karşı tutumlarının siyasi, sosyal koşullar ve değişimlerden etkilendiği de görülmektedir. Bazı akımlar, siyasi istikrar dönemlerinde demokrasiye daha açık olabilirken, kriz veya kargaşa dönemlerinde daha muhafazakâr veya reddedici bir tavır sergileyebilmektedirler. Bu genel bakış, İslam ve demokrasi arasındaki ilişkinin karmaşıklığına işaret eder ve bu ilişkinin daha iyi anlaşılması için daha fazla araştırma ve diyaloga ihtiyaç olduğunu gösterir.

İslami hareket, yönetimin yasama, yürütme ve kültürel kabullerde İslam'ı en yüksek referans olarak alması gerektiği konusunda ısrarcıdır. Bu da sekülerizmin reddedilmesini temel bir tutum haline getirir. İslam'ın siyasi sistemin inşasında önemli bir referans olması gerektiği fikrini ileri sürerler, demokrasinin İslami değerler ve ilkelerle uyumlu olması gerektiğini vurgularlar.¹¹⁵ İslamcı hareketin tutumları, siyasi koşulların değişmesiyle birlikte evrim geçirdi. Devrimlerden önceki dönemde Suriye, Irak, Mısır, Tunus ve Fas gibi bazı ülkelerde hükümetler, yarı liberal sistemler benimsemişti ve bu durum, İslamcı hareketleri demokrasinin bazı kavramlarını kabul etmeye itti. Ancak demokrasiyi reddeden devrimci rejimlerin yükselişiyle birlikte, İslamcı hareketler de demokrasiyi reddeden ve ümmeti İslamî değerlere geri döndürmeyi amaçlayan devrimci bir düşünce geliştirmeye başladılar.

¹¹⁴ Bk. Ahmed b. el-Kûri eş-Şenkîti, *Fitnetü'd-dimukratiyye* (Kahire: Daru'l-Müvedde, 2015), 234.

¹¹⁵ Saleh Ali Nasser Alkhadri, *et-Tarîk ile'l-hükmi'r-râşid ru'ye şer'iyye* (Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslami İlimler Araştırmaları Dergisi 1 (2017/1), 253-197.

Örneğin Seyit Kutub gibi liderler, ümmeti, dini temeller üzerinde yeniden kurmak için sağlam bir taban oluşturma çağrısında bulundular. Demokrasiye tekrar kapı açıldığında İslamcılar, parlamentolara ve sendikalara katılmak için yeni alanlardan yararlandılar, ancak demokrasi anlayışlarında bir gelişme olmadı. Böylece teorik tutumları ile pratik uygulamaları arasında bir uçurum ortaya çıktı. Bu, onların siyasi düşüncelerinin tutarlılığında bir eksikliğin olduğunu göstermektedir. Son gelişmeler, İslamcılarının demokrasinin bazı yönlerini kabul etmeye meylettiklerini, ancak henüz vatandaşlığı yönetimin temeli olarak kabul etmediklerini gösteriyor. Bu durum, düşünce ve uygulama arasındaki uçurumu açıkça ortaya koyuyor. Bazı düşünürler ve İslamcı hareketlerin muhalefette veya iktidarda demokrasiyi tamamen kabul etmeye yönelik ilerlemeler kaydettiği görülmektedir. Örneğin Tunus'taki Nahda Hareketi'nin 1981 yılında kendini bir siyasi parti olarak dönüştürmesi, demokrasiyi tamamen kabul ettiğinin açık bir örneğidir.¹¹⁶

İslamcı hareketin demokrasiye yönelik çekinceleri, Arap dünyasındaki ana siyasi akımlar arasında bir istisna değildir. Nitekim liberal akım, Batı'nın etkisi altında bir ölçüde demokrasi çağrısında bulunmuş ve bunu uygulamış olsa da bu etkiyi kabul etmesi, rakipleri tarafından eleştirilmesine ve dışlanmasına neden olmuştur. Marksist gibi ulusalcı partiler de demokrasiye yönelik doktriner ve pratik çekincelerini sürdürmüşlerdir. Buna karşılık bazı İslamcı hareketler, geçmişlerini gözden geçirme, eleştirme ve kendilerini düzeltme konusunda istekli olduklarını göstermişler ve demokrasinin bazı yönlerini kabul etme yolunda ilerlemişlerdir. Genel olarak, bazı İslamcı akımlar, demokrasiyi tamamen kabul etmeye yaklaşmış görünse de özellikle vatandaşlık temelinde yönetim ve demokrasinin tüm mekanizmalarını tam olarak kabul etme konusunda hâlâ çekinceler bulunmaktadır.

Gannuşi; demokrasinin, şura ilkesinin pratik bir uygulaması olduğunu, mükemmel olmasa da uygun bir alternatif bulunana kadar ona bağlı kalınması gerektiğini belirtir. Nitekim konuyla ilgili olarak şunları der: “-Liberal, milliyetçi, sosyalist veya İslami her ne tür slogan altında olursa olsun- diktatörlüğün ateşiyle yanmış olan Arap dünyası, değişim güçlerinin tümünü, farklı olanı dışlayan ve ortak vatan, din ve genel çıkarlar üzerinde vesayet

¹¹⁶ *Hareketu'n-nahdati't-Tûnusiyye: Mine'l-cemâati'l-İslâmiyye ilâ hizbin siyâsî medenî dimokratiyye*, el-Cezire (01.10.2023), Bağlantı: <https://2u.pw/YEWzsYmj>.

kurmaya yönelik her türlü düşünceyle tam anlamıyla hesaplaşmak amacıyla, yollarını ciddi bir şekilde gözden geçirmeye zorluyor. İnsanları yönetme meşruiyetini, özgür iradelerinden başka bir yoldan elde etmenin, çağımızda mevcut en iyi yöntem olan demokrasiden başka bir yoldan elde etmenin başka bir yolunu bulmak için, insanı onurlandırma ve insanlar arasında eşitliği sağlamanın, halkın tüm otoritenin kaynağı olarak kabul edilmesinin arkasında yatan ideolojilerden arındırılmış demokrasiye kabul ve teşekkür etmek dışında bir seçeneğimiz yok. Şura değerini ahlaki bir değerden, insanların kararlarının iradelerini yansıtmalarını sağlayan bir siyasi sisteme dönüştürdüğü için teşekkür etmeliyiz. Bu sistem, özgürlük ve iktidarın el değiştirmesi değerlerini uzlaştırarak, güç araçlarıyla yapılan çatışmaları, Raşid halifelerden bu yana süregelen haliyle, fikri düzeyde barışçıl bir düzeye taşımıştır. Bu büyük gelişme, milletimizin ileriye doğru atılması için gereken şeydir. Bu da hepimizin, kendimizi ciddi bir şekilde gözden geçirme yolunda samimi bir çaba göstermemizi zorunlu kılıyor. Başkalarıyla çekişmek ve onların kusurlarını aramak yerine, kendimizi değerlendirmeliyiz.”¹¹⁷

¹¹⁷ Râşid el-Gannûşî, “et-Tehâffuzât ‘ale'd-dimukrâtiyye fi el-bilâdi el-‘Arabiyye”, *el-Cezire*, (01.09.2001).
<https://2u.pw/YEWzsYmj>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİYİ SAVUNANLARIN GÖRÜŞLERİ

Daha önce demokrasinin, demokratik yönetim sistemini ve onun mekanizmalarını anlayıp analiz etmeye odaklanan düşünceler ve kavramlar bütünü olduğunu, devlet kurumlarının ve vatandaşların siyasi karar alma sürecindeki rolünü belirlemeyi amaçladığını belirtmiştik. Demokrasinin fıkhi açıdan incelenmesi, hukuk ve siyaset alanındaki düşünürler ve araştırmacılar için önem arz eden konulardan biridir.

Modern dönemde, İslam dünyasında İslami değerler ile demokrasi kavramları arasında artan bir etkileşim gözlemlenmektedir. Demokrasi yanlısı İslamcıların tutumu, İslami prensipler ile demokratik yönetim temelleri arasındaki olası dengeyi anlamada önemli bir değişime delalet etmektedir. Bu tutum, İslamı demokrasiye dayandırma üzerine odaklanmakta olup, İslami değerler ve demokratik ilkelerin uyumlu ve birbirini tamamlayıcı olabileceğini vurgulayan inançlı kişilerin görüşlerini öne çıkarmaktadır. Söz konusu tutum, İslam'daki şura (danışma) ve sosyal adalet kavramlarını, halkın katılımını ve âdil yönetimi sağlamak için bir yöntem olarak sunmaktadır.¹¹⁸

İslamcıların demokrasiye destek veren başarı örneklerinin bazı İslam ülkelerinde gözden geçirilmesiyle, İslami ilkeler ile demokratik yönetim gereklilikleri arasında denge sağlayan yönetim modelleri inşa etmeyi başardıkları görülmektedir. Bu tutum, son gelişmelerle birlikte şekillenerek demokrasi yanlısı İslamcıların, sosyal ve teknolojik dönüşümlere nasıl ayak uydurabileceğini açıklamaktadır. Aynı zamanda bu, İslami ilkeler ile demokrasi temelleri arasında etkili bir denge sağlayarak, aktif katılım ve sürdürülebilir bir gelecek oluşturmayı hedeflemektedir.

Talal Atrisi, “İslam ve Demokrasi ile Barışma” adlı araştırma makalesinde, çoğu İslami hareketin ortaya çıktıkları dönemin başlangıcında "demokrasi meydan okuması" ile karşılaşmadığını belirtmektedir. Nitekim bu hareketler, yüzyılın başında sömürgeci güçlere karşı bir öfke olarak ortaya çıkmışlardı. Bu durum, İslami hareketlerin, -günün birinde

¹¹⁸ Cemâl el-Bennâ, *el-İslâm dînun ve ummetun ve leyse dinen ve devletun* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, 2003), 49.

demokratik bir deneyime girme taahhüdü taşımadan- cihad ve yabancı işgaline karşı mücadele bayrağını yükseltmesine neden oldu. Mesela Cezayir'de Emir Abdülkadir, Sudan'da Mehdi Hareketi, Libya'da Senusi Hareketi, Irak'ta 1920 Devrimi ve Lübnan'da Hizbullah (İsrail işgali sona erip Emel Hareketiyle olan çatışmaları sona erene kadar) siyaset yapma seçeneğini benimsememişti. Sadece Mısır'daki Müslüman Kardeşler, bu meydan okumayla erken bir dönemde karşılaştı, çünkü cemaatin ortaya çıktığı dönemde Mısır, köklü bir parlamento deneyimine sahipti.¹¹⁹

Velid Nuveyhid, İslami hareketlerin demokrasiye karşı tutumlarını incelediği makalesinde, bu hareketleri demokrasiye yaklaşımlarına göre iki gruba ayırmaktadır: "Birincisi, bazı Arap ülkelerinin parlamentolarına ve hükümetlerine farklı oranlarda katılım sağlayan gruptur. İkincisi ise bazı bölgelerde Arap rejimlerine karşı siyasi olarak mücadele eden ve diğer bölgelerde askeri olarak savaşan gruptur."¹²⁰ Ona göre demokrasi, insanların anlaşmazlıklarını barışçıl bir şekilde düzenlemek ve farklı bakış açılarıyla çıkarlarını şiddet içermeyen bir bağlamda düzenlemek için başvurulacak bilinçsiz bir araçtır. Yani bir devlet, yönetim sistemi ya da yasa değildir; sekülerizm ya da liberalizmle hiçbir ilgisi yoktur."¹²¹

Ne var ki Müslüman Kardeşler'in demokrasiye yönelik tutumları eksik kaldı; zira Hasan Benna seçimleri kabul etmesine rağmen partizanlık ve siyasi çoğulculuğu reddetti. Benna, 1940'larda yapılan Müslüman Kardeşler Konferansı'na gönderdiği mesajında, İslam'ın zorunlu kıldığı düşünce özgürlüğü, istişare ve şûra ile partizanlığın gerektirdiği görüşlere mutassıbâne bağlı olma ve cemaatten ayrılma arasında ayrım yapmış ve İslam'ın bu son hususu kabul etmediğini belirtmiştir. Bu görüşlerin ardından Benna, farklı bir çözüm sunarak Mısır'daki partilere kendilerini feshedip İslam'ın kurallarına dayalı olarak milletin yararına çalışacak tek bir halk organizasyonunda birleşme çağrısında bulunmuştur. Bu, Pakistan Devleti'nin kurulmasından önce 1939 yılında bir konferans veren Cemaat-i İslâmi'nin kurucusu Şeyh Ebu'l A'lâ Mevdudi'nin tutumuyla da uyumaktadır. Mevdudi, İslam devleti kavramını tartıştığı bu konferansta, İslami Şura Meclisi üyelerinin gruplara ve

¹¹⁹ Ahmed Metârik, "Keyfe istekbele'l-âlemu'l-İslâmî ed-dimukratiyye", *İrfaasawtak* Platformu, 15 Eylül 2022.

¹²⁰ Velid Nüveyd, *Mavkifü'l-harakâti'l-İslâmiyye min'd-dimukrâtiyye*, 1. Baskı (Kuveyt, Dâru Kirtâs, 2004), 25. Bağlantı: <https://2u.pw/jkC456YM>

¹²¹ Velid Nüveyd, "el-Harakati'l-İslâmiyye ve'l-fikr el-mu'âsir 4 (ed-Dimukrâtiyye ve'l-hilâf fî tâ'rîfihâ)," *Sahîfetu'l-Vasati'l-Bahreyniyye sy. (2008)*. Bağlantı: <https://2u.pw/KNk7vRRA>.

partilere ayrılmaması gerektiğini, her birinin bireysel olarak görüşlerini ifade etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim buna göre İslam, şura üyelerinin haklı ya da haksız bir şekilde bölünmesini kabul etmez.¹²²

Demokrasi, uygulama açısından ülkeden ülkeye, yerden yere farklılık gösterir. İngiltere'deki demokrasi, Amerika'daki demokrasiden farklıdır; keza Fransa'daki demokrasiden de farklıdır.¹²³ Diğer taraftan Şuveyrî, tarihsel oluşumlarından bu yana demokrasinin ve kapitalizmin, Batı toplumlarında içkin ve kalıcı özellikler olduğu; buna karşılık Arap toplumlarının bin yılı aşkın bir süredir halk hafızasında yer alan ve varlığını koruyan farklı bir sistem benimsediği şeklindeki görüşü kabul etmemektedir.¹²⁴

Demokrasi teorisini fikhî bir bakış açısıyla incelemenin önemini şöyle sıralayabiliriz

1. İlkelerin ve kuralların anlaşılması: Demokrasi teorisinin fıkıh düşüncesi açısından incelenmesi, demokratik sisteme hakim olan ilke ve kuralları anlamaya yardımcı olur. Bu ise fıkıh bilginlerini, söz konusu hükümet sisteminin nasıl oluşturulup geliştirileceğini anlamak için gerekli bilgiyle donatır.

2. Şerî kaynakların analizi: Fıkıh bilginleri, demokrasi teorisini şer'î kaynaklar muvacehesinde analiz edebilir ve bunu çağdaş meselelere uygulayarak İslam'ın demokrasiye bakışını ve onun İslam düşüncesiyle benzeşen ve ayrışan yönlerini ortaya koyabilirler.

3. Siyasal deneyimlerin değerlendirilmesi: Bu inceleme, fıkıh bilginlerinin, farklı demokratik sistemlerin deneyimlerini değerlendirmelerine, başarılarını ve zorluklarını İslami bir mantıkla analiz etmelerine yardımcı olur. Böylece fıkıh bilginleri, İslami değerlerle ne kadar uyumlu olduklarını belirleyebilirler.

4. İnsan haklarının korunması: Demokrasi teorisinin fikhî incelemesi, insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasının önemine vurgu yapar ve bu hakların demokratik sistem içinde gerçekleştirilmesi için şer'î temeller sunar.

¹²² Ahmed Metârik, "Keyfe istekbele'l-âlemu'l-İslamî ed-dimukratiyye", 15 Eylül 2022.

¹²³ Muhammed Nur Hamdân, "ed-Dimukrâtiyye ve's-şûrâ... Eyyuhumâ ekrab li'l-İslâm?" Katar el-Cezire'de yayımlanmış makale, 17.05.2018, Bağlantı: <https://2u.pw/agpcfc07>

¹²⁴ Yûsuf eş-Şuveyri, *el-Usûliyyetü'l-İslâmiyye*, trc.: Ömer Basyunî, 1. Baskı (Beyrut: Merkezu dirâsâti'l-vahdeti'l-Arabiyye, 2019), 143.

5. Uyum sağlama: Böyle bir inceleme, benzeyen yönlerin öne çıkarılıp farklı yönlerin dışarıda tutulması sayesinde dinin değerleri ile demokratik değerler arasında uyum sağlanmasına yardımcı olabilir ve bu da İslam'ın değerleriyle uyuşan hükümet modellerinin geliştirilmesine yol açar.

Böylelikle demokrasi teorisinin fıkıh açısından incelenmesi, demokratik yönetimin daha doğru anlaşılmasına katkıda bulunur ve onun, İslami değerlerle nasıl uyumlu hale getirilebileceğini açıklar. Demokrasi teorisine fıkhi bakış açısı, İslami değerler ile demokratik ilkeler arasında bir köprü oluşturup İslami toplumların ilerlemesine ve gelişmesine katkı sağlayabilir.¹²⁵

3.1. DEMOKRASİNİN DİNE UYARLANMASI

Demokrasinin dine uyarlanması düşüncesi, İslami değerler ve kavramların demokrasi ilkeleriyle uyumlu hale getirilmesini amaçlayan bir süreçtir. Bu süreç, İslami çerçevede demokratik bir siyasi sistemin uygulanmasını mümkün kılar. Demokrasinin dine uyarlanması, demokrasi kavramlarının İslam şeriatıyla ne kadar uyumlu olduğunu ve bu kavramların İslami değerler ve prensipler göz önünde bulundurularak nasıl uygulanabileceğini sorgulayan bir yorumu zorunlu kılar.¹²⁶

İslam dünyası, büyük siyasi ve sosyal zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle demokrasinin dine uyarlanması üzerine yapılan tartışmalar hayati bir konudur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi demokrasi, halkın karar alma süreçlerine katılımını ve temsilcilerini seçmesini temel alan bir siyasi model olarak karşımıza çıkar ve halkın kendi kendini yönetmesi ilkesini ifade eder. İslam açısından demokrasinin kabulü, onun İslam şeriatıyla uyumlu olmasını, adalet ve eşitlik sağlamasını ve İslami değerlere saygı göstermesini gerektirir. Demokrasinin dine uyarlanması hakkında daha geniş bilgiye sahip olmak ve bu sistemin İslam prensipleriyle uyumlu olup olmadığını anlamak için şu noktaların analiz edilmesi kaçınılmazdır:

Birincisi: İslam'da Demokrasi Kavramı

¹²⁵ Muhammed Cebûn, "Ezmetu'd-dimukratiyye el-liberaliyye", *Mecelletu Lübbâb sy. 5 (2020)*, 87-88.

¹²⁶ Abdulcevâd Yâsîn, "*Mefâhîm işkâliyye fi'l-va'yi'l-İslâmiyyi'l-mu'âsir -Havle'd-dimukrâtiyye ve's-şûrâ-*" Dubâi: Merkezu'l-menâr li'd-dirâsât vel-buhûs, 2018. Bağlantı: <https://2u.pw/Wzr9xCr>

Demokrasi, İslam dünyasında İslam'ın uzun tarihine kıyasla yeni bir siyasi sistem olarak görülmektedir. Bununla birlikte İslam'ın geçmiş/eski tarihinde, danışma ve istişare unsurlarını bulmak mümkündür. Şura (danışma) ve istişare (müzakere), İslam ve demokrasi arasındaki uyarlanmanın sağlanması için önemli dinamiklerden bazılarıdır. Bu durumu açıklamak için yukarıdaki ifadeleri daha da açalım: Öncelikle demokrasi, İslam'ın uzun tarihine kıyasla dünya genelinde yeni bir siyasi sistem olarak belirmektedir. İslam tarihinde, geleneksel İslami kavram ve ilkelere dayanan farklı bir yönetim organizasyonu bulunmaktaydı. Bununla birlikte İslam'ın geçmiş/eski tarihinde danışma ve istişare unsurlarını bulmak mümkündür. Bu, İslam'ın ilk yüzyıllarında uygulanan şura ve istişare kavramlarından açıkça görülmektedir. Nitekim İslam toplumunun ilk dönemlerinde, karar alma süreçlerinde şura ve istişareye büyük önem verilmiştir. Bu kavramların İslam şeriatında önemli olmasının nedeni, dinin temelinde bulunan direktiflerdir. İslam, toplumsal meselelerde uzlaşma ve iş birliğini teşvik eder. Bu ise topluca karar almayı ve danışmayı ifade eden şura kavramında belirginleşir. Şura kavramı bağlamında İslam, toplumsal işlerde ortak akıl ve iş birliğini teşvik eder.¹²⁷ Sonuç olarak şura ve istişare kavramları, İslam ve demokrasi arasında uyum sağlanabilecek en önemli hususlar olarak görülmüştür. Modern dünyadaki Müslüman demokratlar, bu geleneksel değerleri kullanarak İslami değerlerle uyumlu demokratik sistemler oluşturmaya çalışmaktadırlar.

İkincisi: Demokrasinin Dine Uyarlanmasını Kolaylaştıran Hususlar

Demokrasinin dine uyarlanması, çeşitli açılardan gerçekleştirilebilir:

1. Şeriat ve Siyasi Yasalar: İslam şeriatı, yasaların ve kamu politikalarının belirlenmesinde temel referans olabilir. Bu, adalet ve eşitlik değerlerini koruyarak dini hükümleri, modern çağın gereksinimlerine uygun şekilde yeniden yorumlamayı gerektirir.¹²⁸

2. Şura İlkesi: Yukarıda belirtildiği üzere şura kavramı, halkın kapsamlı siyasi katılımını sağlamak için bir yöntem olabilir. Bu, hükümet ile vatandaşlar arasında danışma ve genel diyalog mekanizmalarının oluşturulmasını gerektirir.

¹²⁷ Mustafâ Kemâl Vafî, *Musânnefetü'n-nuzumi'l-İslâmiyye*, 1. Baskı (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1977), 25.

¹²⁸ Abdurrahmân el-Hâc, "et-Te'sîlül-fikhî fi'l-ictihâdi'l-hâdis", *Mecelletü'l-ahlâki'l-İslâmiyye sy. 3 (2019)*, 68.

3. İnsan Hakları ve Vatandaşlık: Demokrasinin dine uyarlanması, İslamî sistemde insan haklarının ve vatandaşlık haklarının teyit edilmesini gerektirir. Demokratik sistem, bireyin haklarına ve özgürlüklerine ayırım gözetmeksizin saygı göstermelidir.¹²⁹

Üçüncüsü: Zorluklar ve Engeller

Demokrasinin dine uyarlanması, çeşitli zorluklar ve engellerle karşı karşıyadır. Bunlardan bazıları şöyledir:

1. Şeriata Bağlılık: Demokrasinin dine uyarlanması sürecinde şeriat, başlıca yasama ve siyasi karar alma kaynağı olarak benimsenmeli ve temel sâbitelere bağlı kalınmalıdır.¹³⁰

2. Kültürel Uyum: Söz konusu uyarlamanın, İslam toplumlarının farklı değerleri ve kültürleriyle uyumlu olması gerekmektedir.

3. Fıkhi Tefsir: Bu uyarlama, demokratik kavramların fikhî yorum ve şeriat ilkeleriyle uyumlu hale getirilmesini gerektirir. Bu, din âlimleri ve fıkıh bilginlerinin tartışmalara katılmasını gerektirir.

Demokrasinin dine uyarlanması, uygun çözümler bulmak için geniş kapsamlı bir çalışma ve tartışma gerektiren karmaşık bir süreçtir. Bu, İslam'ın prensipleri ile modern çağın¹³¹ gereksinimleri arasında denge kurmayı; adalet, eşitlik ve istikrarı sağlamak için demokrasi ile İslam şeriatı arasında uyum sağlamayı gerektirir. Bu konu üzerindeki akademik tartışma, İslam dünyasında siyasi ve sosyal gelişmeler için yapıcı bir anlayış getirecektir.

3.2. DEMOKRASİNİN MEŞRUIYETİNE YÖNELİK DİNİ DELİLLER

Demokrasiyi savunan Müslüman düşünürler ve fakihler, bu konuda pozisyonlarını güçlendirmek için Kur'ân ve Sünnetten deliller getirmişlerdir. Biz, bu delilleri ele almaya çalışacağız.

¹²⁹ Sâlim Azzâm vd., *el-Beyânul-âlemî 'an hukûki'l-insân fi'l-İslâm* (Minnesota Üniversitesi, İnsan Hakları Kütüphanesi), İslam Konseyi tarafından Paris'te 19 Eylül 1981 tarihinde kabul edildi.

¹³⁰ Muhammed Sâid Ahmed Mahmûd Beni Ayış, “el-Müctem'au'l-İslâmî, me'âlimu kuvvetih, esbâbu du'fih, vesâilu nuhûdih”, *Mecelletü ulûmi's-şerî'a ve'l-kanûn*, 45/4, ek: 2 (2018), 45: 171.

¹³¹ Murtazâ Mutahharî, *el-İslâm ve mutetallibâtü'l-'asr* (Beyrut: Dâru'l-Maârifî'l-İslâmiyyeti's-sekâfiyye, 2016), 130.

A. Kur'ân

Demokrasiyi savunanların büyük çoğunluğu, İslam toplumunda adalet ve şura değerlerine dikkat çeken Kur'ân ayetlerine dayanırlar. Bu âyetler, İslam yönetim sisteminin inşasında önemli yer tutarlar. Bu âyetleri, aşağıda türlere ayırmak suretiyle incelemeye çalışacağız.

- Şura (danışma) ile ilgili âyetler. Şurayla ilgili âyetlere, genellikle şu örnek verilir: "...ve onların işleri aralarında şura iledir." [Şura: 38].

Bu ve benzeri âyetlerde Allah, şurayı övmüştür. Şura da siyaseti de kapsayan işlevsel bir mekanizmadır. Âyetle ilgili olarak Kurtûbî tefsirinde şöyle der: Yani onlar, işleri hakkında birbirine danışırlar. Hasan şöyle demiştir: Birbirine danışan topluluklar, muhakkak ki en doğru işlerine erişirler. İbnu'l-Arabi de şöyle demiştir: Şura, cemaat için bir ülfet, akıllar için bir mihenk taşı ve doğruya ulaşmanın bir sebebidir. Danışan bir topluluk, asla yanılmaz."¹³² Kurtûbî, şuranın siyasete de girdiği ve onu temellendirdiği hakkında şu açıklamayı yapar: "Sahabelerin ilk danıştığı şey, hilafet olmuştur; çünkü Hz. Peygamber (sav), buna açıkça işaret etmemiştir."¹³³

Demokrasiye karşı olanlar, bu delile çeşitli açılardan karşı çıkmışlardır: (1) Bu âyet, büyük imâmetle (devlet başkanlığı) ilgili değildir. Sahabenin ve onlardan sonraki müminlerin genel eylemlerini övmektedir. Müfessirler, Peygamber'in bu âyetin kapsamına girmediğini söylemişlerdir. Nitekim Taberî şöyle demiştir: "...ve Rablerine icabet edenler ve namazı dosdoğru kılanlar..." âyetindeki muhatap, Ensar'dır ve aralarında Resûlullah (sav.) yoktur. "...İşleri, aralarında şura iledir..." âyetinin de muhatapları arasında Resûlullah (sav.) yoktur."¹³⁴ (2) Bu âyet, şerî hükümleri -ki siyaset de şerî hükümlerdendir- kapsamamaktadır. Çünkü bu tür hükümleri bilmenin yolu içtihadıdır. Kurtûbî, konuyla ilgili olarak şunları demiştir: "Peygamber (sav.), sahabelerle şerî hükümler konusunda istişare etmezdi. Çünkü bunlar, Allah tarafından farz, sünnet, mekruh, mubah ve haram gibi tüm kısımlarıyla

¹³² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtûbî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk.: Ahmed el-Berdunî-İbrahim Atfeyş, 2. Baskı (Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1384/1964), 6: 37.

¹³³ el-Kurtûbî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 6: 37.

¹³⁴ Tâhir b. Âşûr, *Tahrîru'l-ma'na's-sedîd ve tenvîru'l-'akli'l-cedîd min Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd* (Tûnus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984), 25: 112.

indirilmiştir."¹³⁵ (3) Bu âyet, Hz. Peygamber'in hicretinden önce Ensarı övmek için inmiştir. Bu âyet, siyaset gibi konularda istişareyi emretmemekte; bunun yerine cömertlik ve cesaret gibi ahlaki nitelikleri övmektedir. Kurtûbî, Nakkâş'tan şunları nakleder: “Ensar, Peygamber (sav.) kendilerine gelemeden önce, bir iş yapmak istediklerinde, o konuda istişare ederler ve sonra ona göre hareket ederlerdi. Allah da onları bununla övmüştür.”¹³⁶ (4) Âyet, anlaşmazlık veya ihtilafı değil, fikir birliğini ifade etmektedir. Övgü, istişare sonrası fikir birliğine yöneliktir. Âyet, demokrasiye dayalı partilerin her ne pahasına olursa olsun iktidara gelmek için çatışmalarını övmemektedir. Kurtûbî, Hasan Basri'nin şöyle dediğini nakletmektedir: “Yani işlerinde reye uymaya yatkın oldukları için hemfikirler ve ayrılık göstermezler; bu yüzden fikir birliği ile övüldüler.”¹³⁷ (5) Âyet, özel olarak Ensarın Peygamberle (sav.) ilgili istişaresine ve onun Peygamberliğini kabul edip ona yardım etme konusunda karar birliğine yöneliktir. Konuyla ilgili olarak İbn Aşûr şöyle demiştir: “Ensar, önemli bir meselede bir araya gelip istişare ederlerdi ve Allah, onları bu alışkanlıklarıyla övdü. Onların Allah tarafından övülmesine neden olan istişarelerinden biri, elçileri gelip onlara Muhammed'in (sav.) davetini bildirdiğinde gerçekleşmiştir. Akabe gecesini iman ettikten sonra elçileri bunu onlara iletmiş; onlar da Ebû Eyyûb Ensarî'nin evinde toplanıp ona iman etme ve ona yardım etme konusunda fikir birliğine varmışlardır.”¹³⁸ (6) Gerekli olan istişarenin, sadece ehil ve yetkili kişilerle (*ehl-i hal ve'l-akd*) sınırlı olması gerektiği savunulmaktadır. Nitekim İbn Aşûr, konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: “‘Aralarında’ sözü, ‘şura’ kelimesinin sıfatıdır ve istişare, ancak istişare edenler arasında olur. Bu nedenle söz konusu durumun, istişarenin sadece konuyla ilgilenen yetkili kişilerle sınırlı olması gerektiğine işaret ettiği anlaşılmaktadır. Dolaylı olarak konuyla ilgisi olmayan kimselerin bu istişarelere dahil olmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu, aynı zamanda istişarenin gizli kalması gerektiğine de işaret etmektedir. Nitekim Beşşâr şöyle demiştir: ‘Şuraya, sır

¹³⁵ Seyyid Kutub, *Fî zilâ'il-Kur'ân* (Beyrut-Kahire: Daru's-şurûk, 17. Baskı, 1412), 4: 685.

¹³⁶ Kutub, *Fî zilâ'il-Kur'ân*, 4: 685.

¹³⁷ Kutub, *Fî zilâ'il-Kur'ân*, 4: 685.

¹³⁸ Abdulmun'im Hâlîme, *ed-Dimukratiyye ve hukmi's-şer' fihâ* 1. Baskı, (Ürdün: Merkez el-Abhas el-Kavmiyye, 1993), 373.

tutmayan birini dahil etme.”¹³⁹ Yani, haberleri yayması ve sırları ifşa etmesiyle tanınan birine, istişare meclislerine katılma izni verilmemelidir.

- Belirli bir yöntemle kayıtlanamaksızın adaletle hükmetme emriyle ilgili âyetler. Bununla ilgili âyetlere genellikle şu örnek verilir: “... *ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmedin.*” (Nisa: 58).

Bu âyetten ve benzerlerinden çıkarılan delil şudur: Allah, adaleti övmekte ve emretmektedir. Bu övgü, belirli bir sistemi diğerine tercih etmeden genel olarak yapılmaktadır. Önemli olan, her durumda ve her nitelikte adaletin sağlanmasıdır. Seyit Kutub, konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: “İnsanlar arasında adaletle hükmetme emri, tüm insanlar arasında adaletin sağlanmasını ifade eder. Sadece Müslümanlar arasında veya sadece Ehl-i Kitap arasında değil, bilakis tüm insanlar arasında adaletin gerçekleştirilmesi gerekir. ‘İnsan’ sıfatına sahip her bireyin adaleti hak ettiği belirtilmektedir. Bu sıfat, -Müminler ve kafirler, dostlar ve düşmanlar, siyahlar ve beyazlar, Araplar ve Acemler- tüm insanları birleştirir. İslam ümmeti, insanlar arasında adaletle hükmetmekle yükümlüdür. Bu adalet; insanlığın, İslam'ın rehberliğinde yaşadığı dönemde deneyimlediği, ancak İslam öncesinde ve sonrasında asla tadamadığı bir adalettir. Bu, İslam'ın liderliği altında insanların hepsine sağlanan bir adalet türüdür. İnsanlar, -başka herhangi bir ek nitelik aranmaksızın- sadece insan olmalarından dolayı bu adaletten yararlanır. Bu, İslam'da hükmetmenin temelidir; tıpkı emanetin, (her anlamıyla) İslam toplumunda yaşamın temeli olduğu gibi...”¹⁴⁰

Demokrasiye karşı olanlar, bu delile birkaç açıdan itiraz etmişlerdir. Bu itirazlar, şu tek noktada toplanmaktadır. Âyetteki emir, geneldir ve dine aykırı davranışları reddeden birçok nas tarafından sınırlandırılmıştır. Demokrasi, belirli bir coğrafi bölgede, -yaşayan insanların dinlerine ve takvalarına bakılmaksızın- yönetim gücünü toplumlara vererek dine aykırı davranışlara götürebilir. Buradan hareketle demokrasiye karşı olanlar, yukarıdaki âyetin genel anlamını sınırlandıran ve adaletin, Allah'ın hükmünden kaynaklanması gerektiğini belirten birçok nassa dikkat çekmişlerdir. Bu naslardan birkaçı şunlardır:

¹³⁹ Hâlime, *ed-Dimukratiyye ve hukmi's-şer' fihâ*, 112-113.

¹⁴⁰ Kutub, *Fî zilâil-Kur'ân*, 4: 685.

“Hüküm yalnızca Allah'ındır. O, kendisinden başkasına kulluk etmemenizi emretmiştir.” (Yusuf 40); “Hakkında ihtilafa düştüğünüz herhangi bir şeyin hükmü Allah'a aittir.” (Şûra 10); “... De ki: Allah'tan başka bir hakem mi arayacağım? Halbuki size Kitâb'ı detaylı olarak indiren O'dur.” (En'âm 114).

- Peygamberler ve sâlih kişilerin fiilleri. Bu eylemler, demokratik katılımın gerçekleştirildiğini göstermektedir. Buna, Hz. Yusuf kıssasında geçen şu âyet verilebilir: “... Dedi ki: ‘Beni ülkenin hazinelerinin başına getir. Çünkü ben, koruyup gözetirim ve bilgiliyim.’” (Yûsuf 55).

Buna göre Hz. Yusuf, şeriata göre yönetilmeyen bir devlette hazine görevlisi olarak atanmayı talep etmiştir. Bu durum, İslami partilerin demokratik sürece katılımına benzetilebilir.

Bu tür delilleri ileri sürenlere karşı şunu belirtmemiz gerekir ki bizden öncekilerin şeriatı, bizim şariatımızda o şeriatı nesh eden ve ona aykırı naslar bulunduğunda bizim için bağlayıcı değildir. Nitekim imamlar tarafından kâfir ve zalim yöneticilerin yanında çalışmayı yasaklayan naslar mevcuttur. Mesela “... Sizden kim, bu [tür kötü vasıflı] emirlere ulaşırsa, sakın kâfirlerin ve zalimlerin yanında idareci, güvenlik elemanı, tahsildar veya hazine sorumlusu olmasın.”¹⁴¹

B. Sünnet

Demokrasiyi savunanların sünnetten dayandıkları deliller, iki başlık altında toplanabilir.

- Yöneticiye yönelik bir tür kınama ve siyasi otoriteyle etkileşim, o dönemde demokratik olarak kabul edilebilecek bir model kabul edilebilir. Bu tür delillerden biri, Ali'nin (r.a.) rivayet ettiği şu hadistir: “Hz. Peygamber, bir seriyye (askeri birlik) göndermiş ve Ensardan birini onların başına komutan tayin etmişti; onlara, komutanlarına itaat etmelerini emretmişti. Bir defasında komutan öfkeleni ve ‘Hz. Peygamber, bana itaat etmenizi emretmedi mi?’

¹⁴¹ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, “Zikru'l-ahbâr ammâ yecibu 'ale'l-mer' 'inde zuhûri umerâi's-sû”, thk: Muhammed Ali Sönmez, Halis Aydemir (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2021). Hadis: 4586.

dedi. Onlar da ‘Evet’ dediler. Bunun üzerine komutan, ‘O halde bana odun toplayın.’ dedi ve onlar da odun topladılar. Daha sonra komutan, ‘Ateş yakın.’ dedi ve onlar da ateş yaktılar; ‘Ateşe girin.’ dedi. Onlar da ateşe girmeye niyetlendiler. Bunun üzerine bazıları birbirlerini engelleyip şöyle diyorlardı: ‘Biz ateşten kaçarak Hz. Peygamber'e geldik.’ Ateş sönene kadar bu şekilde devam ettiler ve sonrasında komutanın öfkesi yatıştı. Durum Hz. Peygamber'e ulaştı ve O, şöyle buyurdu: ‘Eğer ateşe girselerdi, kıyamete kadar ondan çıkamazlardı. İtaat, ancak maruftadır (iyi ve doğru olan şeydedir).’¹⁴²

Bu tür delillere cevap olarak şunlar denilebilir: Bu tür deliller, çelişkili bir duruma götürmektedir. Çünkü burada emirlik/komutanlık, atama yoluyla belirlenmiştir; emirin değiştirilmesi veya yerine başkasının getirilmesi için belirli bir sistem ve mekanizma yoktur. Bu minvalde hadisten anlaşılabilecek husus, dine uygun olmadıkça emire itaat etmenin caiz olmadığıdır. Bu anlamda Müslümanlar arasında fikir birliği vardır ve bu durum, demokrasi ile ancak dar bir kapsamda örtüşmektedir. Bu da onu demokratik bir sistem yapmaz.

- Siyasette içtihat yapmayı teşvik eden ve farklı görüşleri değerlendirerek, hayatın gelişimiyle uyumlu çağdaş bir yönetim modeli bulma yönündeki delillerdir. Bu bağlamda şu hadisi örnek verebiliriz. Hz. Peygamber, Medine'ye geldiğinde insanların hurma ağaçlarını aşılamağa olduklarını görür ve onlara “Ne yapıyorsunuz?” diye sorar. Onlar da “Hurmayı aşıyoruz.” derler. Hz. Peygamber, “Bunu yapmasanız belki daha iyi olur.” der. Bunun üzerine hurmaları aşılamağı bırakırlar ve daha sonra hurmalar dökülür. Durumu Hz. Peygamber’e anlatırlar ve O, şöyle buyurur: “Ben de bir insanım. Size dininizle ilgili bir şey emredersem ona uyun. Ama kendi görüşümle ilgili bir şey emredersem ben de bir insanım.”¹⁴³

Bu tür delillerin anlamı şudur: Siyasi işlerin detayları, ictihad kapsamına girmektedir. Temel ilkeler bulunmakla birlikte zaman ve mekanın ruhuna uygun olacak detaylar içtihadla

¹⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Sahîhü'l-Buhârî*, “Kitabül Meğâzî”, 1. Baskı (Mısır: Dâru't-Tavki'n-Necât, 1311), Hadis no: 4340.

¹⁴³ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, “el-Fadâil” (Kahire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1374/1955), Hadis No: 2362.

bırakılmıştır. Detay hükümlerde muayyen ve sabit bir yöntem söz konusu değildir. Aksine mesele, maslahat (kamu yararı) esasına dayalı icthada bırakılır. Nitekim hadisin bir rivayetinde şöyle geçer: “Sadece bir tahminde bulundum.” Buna göre Hz. Peygamber, aşılama işini bırakmanın faydalı olacağını düşünmüştü.

C. Dört Halife Dönemi Uygulamaları

- Dört halife döneminde yöneticilere karşı çıkmamanın ve onların siyasi içtihatlarının eleştirilebilir olduğunu gösteren deliller bulunmaktadır. Buna şu örneği verebiliriz: Hz. Ömer, Muhammed b. Mesleme ile karşılaşınca aralarında şöyle bir diyalog gerçekleşmiştir: Ömer: “Beni nasıl görüyorsun, ey Muhammed?” Muhammed b. Mesleme: ‘Vallahi seni, benim ve sana iyilik dileyenlerin olmasını istediği vaziyette görüyorum. Mal toplama konusunda güçlü, mala karşı iffetli ve onu dağıtırken adil görüyorum. Eğer eğrilirsen, seni okları doğrultmak için kullanılan eğri çubuk gibi doğrulturuz.’ dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer’den memnuniyet göstergesi belirdi. Muhammed b. Mesleme tekrar şöyle dedi: “Eğer eğrilirsen, seni okları doğrultmak için kullanılan eğri çubuk gibi doğrulturuz.” Buna karşılık Hz. Ömer, şöyle dedi: ‘Beni eğrildiğimde doğrultacak bir kavmin içinde kıldığı için Allah'a hamdolsun.’¹⁴⁴

Bu rivayetin delil olmasının açıklaması şöyledir: Dört halife, insanların kendilerini hesap sorma ve eleştirme hakkına sahip olduklarını kabul etmişlerdir. Yukarıdaki kıssa, her ne kadar mali konularla ilgili olsa da diğer tüm yönetim işleri için de uygulanmaya açıktır.

- Dört halife, kendi içtihatlarına aykırı olsa dahi, diğer sahabenin görüşlerine uymuşlardır. Hz. Ömer'in Şam'daki vebadan geri dönmesi, bu duruma örnek olarak verilebilir. Nitekim Abdullah b. Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir: Ömer b. Hattab, Şam'a gitmek üzere yola çıktı. Sarg denilen yere vardığında, orada bulunan ordu komutanları (Ebû Ubeyde b. Cerrah ve arkadaşları) onu karşıladı ve Şam'da bir veba salgını olduğunu kendisine haber verdiler. İbn

¹⁴⁴ Abdullâh İbnu'l-Mübârek el-Mervezî, *ez-Zühd ve'r-rekâik li İbni'l-Mübârek*, thk: Habibürrahman el-A'zami (Hind: Meclisu İhyâi'l-Maârif), 36.

Abbas şöyle anlatır: Hz. Ömer, “Muhacirlerin ilk grubunu çağırın!” dedi. Bunun üzerine onları çağırdım ve Hz. Ömer, Şam'da veba salgını olduğunu bildirerek kendilerine danıştı. Onlar, farklı görüşler belirttiler. Bazıları, “Bir iş için yola çıktın, geri dönmeni uygun görmüyoruz.” dediler. Bazıları ise “Beraberinde sahabeler ve diğer insanlar var; onları bu veba salgınına götürmeni uygun görmüyoruz.” dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer, “Çekilebilirsiniz” dedi. Daha sonra “Ensarı çağırın!” dedi. Onları çağırdım ve Hz. Ömer, onlara da danıştı. Onlar da muhacirler gibi farklı görüşler belirttiler. Hz. Ömer, onlara da “Çekilebilirsiniz.” dedi. Sonra “Burada bulunan Kureyş’in ileri gelenlerini (fethi muhacirlerini) çağırın!” dedi. Bunun üzerine onları çağırdım; onlardan iki kişi bile farklı bir görüş belirtmedi. Hepsisi, “İnsanları geri çevirmeni ve onları bu veba salgınına götürmemenin daha uygun olduğunu düşünüyoruz.” dediler. Hz. Ömer, halka şunu duyurdu: “Ben sabah yola koyulacağım, siz de sabah hazırlanın!” Bunun üzerine Ebû Ubeyde b. Cerrah, “Allah’ın kaderinden mi kaçırıyorsun?” dedi. Hz. Ömer şöyle dedi: “Bunu senden başkası söyleseydi ya, ey Ebû Ubeyde!”. Hz. Ömer, onun muhalefetini hoş görmezdi. Hz. Ömer şöyle dedi: “Evet, Allah’ın kaderinden Allah’ın kaderine kaçıyoruz! Ne dersin, eğer develerin olsaydı ve biri verimli, diğeri verimsiz iki vadiye inseydin. Verimli olanı otlatırsan da Allah’ın kaderiyle otlatmış olmaz mıydın? Verimsiz olanı otlatırsan da Allah’ın kaderiyle otlatmış olmaz mıydın?” Bunun üzerine bazı işleri dolayısıyla orada hazır bulunmayan Abdurrahman b. Avf geldi ve şöyle dedi: “Bu konuda benim bir bilgim var! Resulullah’ı şöyle derken işittim: “Bir yerde veba salgını olduğunu duyarsanız oraya gitmeyin. Eğer bulunduğunuz yerde veba salgını çıkarsa, ondan kaçmak için bulunduğunuz yerden ayrılmayın.” Bunun üzerine Hz. Ömer, Allah’a hamd etti ve geri döndü.¹⁴⁵

Bu olayın delil oluşu şöyle açıklanmaktadır: Hz. Ömer, yönetimi ilgilendiren hemen hiçbir görüşü sahabeye danışmadan ve onların görüşlerini almadan kesinleştirmemiştir.

¹⁴⁵ Buhârî, *Sahîhü'l-Buhârî*, "et-Tıb". Hadis No: 5729.

Nitekim sahabe arasında geri dönme konusunda fikir birliği oluşunca Hz. Ömer, geri dönmüş ve bu olayda çoğunluğun görüşü dikkate alınmıştır.

Bu delile yöneltlen itirazlardan biri şudur: Hz. Ömer'in insanları geri döndürmesi, sadece kendi görüşü ya da başkalarının görüşü nedeniyle olmamış; Abdurrahman b. Avf'ın Hz. Peygamber'den işittiği hadis nedeniyle olmuştur. Nitekim Müslim'de Şihâb, Sâlim ve ibn Abdullah kanalıyla rivayet edilen hadiste Hz. Ömer'in insanları Abdurrahman b. Avf'ın hadisi nedeniyle geri döndürdüğü belirtilmektedir.¹⁴⁶ Konuyla ilgili olarak İbn Hacer şöyle demiştir: “Sanki [İbn Abdullah] diyor ki eğer nas olmasaydı, sabah olduğunda bu konuda tereddüt edebilir veya görüşünden dönebilirdi. Fakat hadisi duyduktan sonra ilk kararında ısrar etti; bu hadis olmasaydı da ısrar etmeyecekti.”¹⁴⁷

D. Kıyas

- Demokrasi, önceki hükümdarların ve kralların örneklerine kıyas edilerek savunulmaktadır. Bu örnekler arasında Hz. Yusuf'un Mısır kralının yönetiminde çalışması ve Necaşi'yle ilgili aşağıdaki hüküm bulunmaktadır.

Bunların delil oluşu şöyle açıklanabilmektedir: Hz. Yusuf, insanları dine davet etmek ve dinin yayılmasına izin vermek amacıyla din dışı bir hükümete katılmayı kabul etmiştir. İslamcılar da demokrasiyi benimseyerek benzer bir amaç gütmektedirler.

Demokrasiye karşı çıkanlar ise bu konuda şu argümanı öne çıkarmaktadırlar: Hz. Yusuf, zindandaki arkadaşlarıyla yaptığı konuşmada, bu toplumların uyguladığı demokratik ilkelere karşı olduğunu açıkça belirtmiştir. Nitekim şöyle demiştir: “Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı ilahlar mı daha hayırlıdır yoksa Kahhar olan tek Allah mı? Sizin Allah'tan başka taptıklarınız, sizin ve atalarınızın isimlendirdiği birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Allah, onlara hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm, yalnız Allah'a aittir. O, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. İşte doğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.” (Yusuf: 40)

¹⁴⁶ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "es-Selâm". Hadis no: 2219.

¹⁴⁷ Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhibbüddîn el-Hatib, 1. Baskı (Mısır: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1390), 3: 2543.

Yine Hz. Yusuf, insanları, bâtilı benimsemeye zorlamaktan beri olduğunu belirtmiş ve babalarının dini olan Allah’a teslim olmaya yönlendirmiştir. Nitekim şöyle demiştir: “Ben, Allah’a inanmayan ve âhireti inkâr eden bir kavmin dinini terk ettim. Ben, babalarım İbrahim, İshak ve Yakub’un dinine uydum. Allah’a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu, Allah’ın bize ve insanlara olan lütfudur. Fakat insanların çoğu şükretmezler.” (Yusuf: 38).

Seyit Kutub, bu âyetin tefsirinde şöyle der: “Yusuf (a.s.), bu fırsatı değerlendirerek mahkûmlar arasında doğru inancını yayar. Zira onun mahkûm olması, yanlış inancı düzeltmekten; keza -dünyevi hükümdarlara rablik hakkı vererek onları ilah kabul eden-mevcut bozuk durumları düzeltmekten muaf kılmaz. Bu hükümdarlar, ilahlık özelliklerini kullandıklarını sanarak firavunlar haline gelirler!”¹⁴⁸

Aynı şekilde Necaşî, bir kraldı/hükümdardı ve Allah’ın indirdiğiyle hükmetmiyordu. Ancak vefat ettiğinde Hz. Peygamber, onun için gıyabi cenaze namazı kıldı, ona rahmet diledi ve insanlara, “Habeşistan’da bir kardeşiniz öldü.”¹⁴⁹ dedi. Bu durum, Allah’ın indirdiğiyle hükmetmeyen çağdaş hükümetlerde parlamenter veya bakan olarak yer almanın câiz olduğuna dair bir delil teşkil etmektedir. Ancak buna karşılık şu söylenebilir: Necaşî, Müslüman olduğunu açıkça ifade etti ve kavmini, kendisine ulaşan şeriata uymaya zorladı. Kavmi de bu konuda kendisine itaat ettiler. Roma İmparatorluğuna vermekte olduğu vergileri ödemeyi de reddetti.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 4: 1988.

¹⁴⁹ Muslim, *Sahîhu Muslim*, “et-Tekbîr ‘ale'l-cenâiz”, hadis no: 953.

¹⁵⁰ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Seyyidinnâs el-Ye'mâri, *Uyûnu'l-eser fî funûni'l-megâzî ve's-şemâil ve's-siyer*, 1. Baskı (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1414/1993), 2: 267-269.

Bu bağlamda İbn Kayyim şöyle der: Umman hükümdarı Abd b. el-Culendi, Amr b. As'a sordu: "İslam'ı nerede kabul ettin?" Ben de: "Necaşî'nin yanında" dedim. Ona Necaşî'nin Müslüman olduğunu söyledim. Hükümdar sordu: "Halkı onun hükümdarlığını nasıl karşıladı?" Ben de: "Onu kabul edip ona uydular." dedim. Hükümdar sordu: "Peki, papazlar ve keşişler ona uydu mu?" Ben de "Evet." dedim. Hükümdar dedi ki: "Amr, söylediklerine dikkat et, çünkü bir adamın yalan söylemesinden daha rezil bir durum yoktur." Ben de "Yalan söylemedim ve dinimizde bunu caiz görmeyiz." dedim. Sonra hükümdar dedi ki: "Herakleios, Necaşî'nin İslam'ı kabul ettiğini biliyor mu?" Ben de "Evet." dedim. Hükümdar sordu: "Bunu nasıl biliyorsun?" Ben de "Necaşî ona haraç gönderirdi, ama Müslüman olunca dedi ki: 'Vallahi, benden bir dirhem istese bile vermem.' Bu söz Herakleios'a ulaştı." dedim. Herakleios'un kardeşi Yunak ona dedi ki: "Köleni, sana haraç göndermezken ve yeni bir dine inanırken mi bırakıyorsun?" Herakleios dedi ki: "Bir adam bir dini seçip ona yönelmiş; ben ne yapabilirim? Vallahi, tahtımı kaybetme korkum olmasa, ben de onun yaptığı gibi yapardım." İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd fî hedyi Hayri'l-ibâd*, 3. Baskı (Riyâd: Dâru Atâati'l-İlm, 1440/2019), 3: 694.

- Demokrasi, -şura başta olmak üzere- İslam siyasetinin temel parametrelerine kıyas edilebilir.

Bu delilin açıklaması şöyledir: Şura, âdil bir hükme ve doğru bir içtihadı ulaşmak için halkın görüşünü almayı içerir ki bu, çağdaş demokrasinin de temelini oluşturur.

Bu tür kıyasa karşı çıkanlar ise şöyle demektedirler: Demokrasi, halkı en yüksek otorite olarak kabul eder ve bu sistemde çoğunluğa göre hüküm verilir. Oysa çoğunluk, yasak ve din dışı hükümleri de kabul edebilir. Dolayısıyla demokrasiye göre çoğunluk, her türlü hüküm koyma yetkisine sahiptir. Buna mukabil şurada halk veya çoğunluk, Allah'a ve Resulüne, ardından Müslümanların imamına itaat etmekle yükümlüdür.¹⁵¹

E. Maslahat

Maslahat delilini şu üç kategoride ele almak mümkündür:

- Güç ve imkân ölçüsünde ıslah etme maslahatı. Demokrasiyi savunanlarca bu delilin açıklaması şöyledir: Demokratik sistem İslamcılara, toplumu içeriden değiştirmek için hareket edebilecekleri bir özgürlük tavanı sunmaktadır ki bu, nihayetinde İslami yönetime ulaşmayı sağlar. Başka hiçbir sistem, bu tür özgürlükleri sağlamaya olanak tanımaz.

Bu delile şu şekilde cevap verilebilir: İslam dünyasında mevcut olan demokratik sistemlerde, yolsuzluk her alanda yaygınlaşmıştır. Bunu bir reform aracı olarak kabul etmek mümkün değildir. Bunlara göre “Allah'ın dinin askıya alınması; insanlığın mutluluğunun askıya alınması, insan cinsine zulüm, ruha baskı, nefislerin aşağılanması ve kalplerin bozulması demektir. Bazı İslamcıların, demokrasiye katılımlarını meşrulaştırmak için ortaya attıkları “imkân ölçüsünde reform” sloganı, akide/inanç konusunda asla kabul edilemez. Doğru olan, “önce akide” sloganının öncelikli olmasıdır.”¹⁵²

- Laiklerin iktidara gelmesini engelleme maslahatı. Bu delilin açıklaması şöyledir: Demokraside kararlar, çoğunluğa dayanmaktadır. Bu nedenle İslamcılar, yasama meclislerinde çoğunluğu elde etmek ve yasaları kendi

¹⁵¹ Adnân Alî Rıza en-Nehvî, *eş-Şûrâ lâ ed-dimukratiyye*, 1. Baskı (Riyad: Daru'n-Nehvî, 1405/1985), 40-41.

¹⁵² Ahmed b. el-Kûri eş-Şinkîti, *Fitnetü'd-dimukratiyye*, 1. Baskı (Kahire: Daru'l-Mevde, 1436/2015), 339-340.

değerleri ve hedefleri doğrultusunda çıkarmak için çaba gösterirler. Demokratik sistemdeki siyasal güç, çoğunlukta yatar. Belirli bir birey veya parti grubu, yasama meclislerinde ya da parlamentolarda çoğunluğu oluşturarak karar alma sürecini kontrol edebilir. Meclislerin kararları çoğunluk oylamasına dayandığından çoğunluğu elde eden taraf, yasalarını ve kararlarını onaylatabilir ve azınlığın rızasına ihtiyaç duymadan bunları uygulayabilir. İslamcıların yasama meclislerinde çoğunluğu elde etme çabaları, yasama gücünü elde etme ve karar alma sürecinde etkili olma arzusunu yansıtır. Bu da yasalar ve çıkardıkları kararlarla kendi prensiplerini ve değerlerini uygulama isteğine karşılık gelir.

- Şeriatın tahkimi maslahatı. Bu delilin açıklaması şöyledir: Demokratik katılım, kademeli bir yöntem çerçevesinde son kerte hayatin her alanında şeriatın uygulanmasına sevk eder.

Demokrasi muhalifleri, buna şu şekilde karşılık verirler: Demokrasi yanlısı İslamcıların, başlangıçta mevcut anayasal yapıyı ve yürürlükteki tüm kanunları kabul etmeleri gerekmektedir. Tamamı değilse de bu kanunların çoğu, İslami hükümlere dayanmayan Avrupa'dan alınmıştır. Ahmet Muhammed Şakir, bununla ilgili olarak şunları söyler: "İslam karşıtı olanlar tarafından Müslümanlara dayatılan bu kanunlar, gerçekte Müslümanların temiz ve yüce dinleri yerine başka bir uygulamayı onlara din olarak kabul ettirmişlerdir. Zira onlar, Müslümanların bu kanunlara itaat etmelerini zorunlu kıldılar; kalplerine bu kanunlara sevgi ve saygı beslemelerini aşıladılar."¹⁵³

3.3. DEMOKRASİNİN DİNİ AÇIDAN SINIRLILIKLARI

Demokrasi halkın, siyasi kararların alınmasında ve hükümet kurumlarındaki temsilcilerini seçmede yer aldığı en önemli çağdaş siyasal sistemlerden biridir. Demokrasi yanlıları, bazı İslami ilkelere ve sınırlamalara saygı gösterildiği takdirde demokrasinin uygulanabilir bir model olarak görülebileceğini düşünmektedir. Bu, İslami değerler ile demokrasi kavramlarının uyum içinde olmasını, halkın iradesi ile ilahi hüküm arasında bir denge kurulmasını ve Müslümanların dinin kurallarına bağlı kalmasını gerektirir.

¹⁵³ Ahmed Muhammed Şakir, *Umdetu't-tefsir 'ani'l-Hâfiz İbn Kesîr* (Mısır: Dâru'l-Vefa, 2005), 1: 473.

Aşağıda, bazı demokrasi savunucularının demokrasiyi kabul etmek için belirledikleri bazı sınırlamalar ve ilkelerden bahsedilecektir. Bu ilkeler, şu iki kapsamda ele alınacaktır: (1) Genel ilkeler ve kurallar (2) Ayrıntılar ve uygulamalar.¹⁵⁴

(1) Genel İlkeler ve Kurallar

a. Şura ve İstişare

İslam'da yönetim sistemi; sosyal, ekonomik ve siyasi alanları kapsayan bir bütünlük sergiler. Ancak bu sistem günümüzde kültürel ve toplumsal çeşitlilik, hızla değişen dünya şartları gibi zorluklarla karşı karşıyadır. Bu nedenle İslam'da yönetim sistemine dair anlayışımızı geliştirmek ve onu günümüz ihtiyaçlarına ve zorluklarına uyarlamak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

İslami değerlerle uyumlu temel ilkelerden biri, şura ve istişare kavramıdır. Şura, İslam'da temel değerlerden biridir. Kur'ân-ı Kerim, Müslümanları önemli konularda istişareye davet etmiştir. Şura ilkesinin demokratik sistemlerde uygulanması, hükümet ile halk arasında, keza yetkililer ile vatandaşlar arasında karar alma sürecinde istişareyi ve genel diyalogu teşvik etmekle sağlanabilir. Bu, farklı görüşleri dinleme kültürünün teşvik edilmesini ve samimi istişareye dayalı birtakım tavsiyelerin sunulmasını gerektirir.¹⁵⁵

b. Adalet ve Eşitlik

Demokratik sistemlerin saygı göstermesi gereken temel İslami kavramlardan biri, adalet ve eşitlik kavramıdır. İslam, tüm bireylerle âdil bir şekilde muamele edilmesinin ve farklılıklarına bakılmaksızın eşit davranılmasının önemini vurgular. Demokratik sistem, herkesin haklarını garanti altına almalı ve insanlara ayırım gözetmeksizin eşit muamelede bulunmalıdır. Bu ilke, herkesin cinsiyet, ırk ve renk farkı olmaksızın haklarını güvence altına almayı amaçlar ve toplumda adil bir düzenin teminatıdır.¹⁵⁶

c. Şeriatın Gözetilmesi

¹⁵⁴ Bu kurallardan bazıları Karadavî tarafından *es-Siyâsetü's-şer'iyye* adlı kitabında (Mısır: Mektebetu Vehbe, 1. Baskı, 1998) belirtilmiş; diğerleri ise Muhammed Hasan ed-Deddo tarafından “*Mefâhîm*” programında belirtilmiştir.

¹⁵⁵ el-Kurtûbî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964), 4: 249.

¹⁵⁶ Ali Muhammed es-Sallâbî, “Risâle fi'l-'adl ve'l-musâvât mine's-Siddîk Ebî Bekr ilâ hukkâmi'l-Muslimîn el-yevm”, *el-Cezire*, 03.02.2019, Bağlantı linki: <https://2u.pw/NjxlXZXA>

İslami yapıya uygunluk açısından demokratik sistemlerin saygı göstermesi gereken en önemli ilke, şeriatın gözetilmesidir. Alınan kararlar ve genel politikalar, şeriatın prensipleri ve hükümleriyle uyumlu olmalıdır. Bu, yargı sisteminin düzenlenmesinde ve siyasi-ekonomik normların kabul edilmesinde İslam şeriatının uygulanmasıyla sağlanabilir.

d. Kur'an ve Sünnet ile Hükmedilmesi

İslami yapıya uygunluk açısından demokratik sistemlerin önemli ilkelerinden biri, Kur'an ve Sünnet ile hükmedilmesidir. Bu; siyasi, sosyal ve ekonomik hayatın tüm yönlerinde dini hükümlere göre hareket edilmesini ve toplumun, dini hükümleri uygulamasını gerektirmektedir. Fıkıhî açıdan bakıldığında fakihlerin, gayrimüslimlerle beraber çalışmaya dair bazı şartlar koydukları görülmektedir. Bu şartlardan en önemlileri şunlardır:

- Müslümanlara zarar verecek bir konuda onlara yardımcı olmamak.¹⁵⁷
- Müslümanı aşağılayacak bir iş olmayacak.
- Müslümanın yapmasının helal olduğu bir işte çalışmak.¹⁵⁸

Demokratik sistemlere katılımın, İslami değerlerin ve kavramların siyasi hayatta uygulanmasını sağlamak için önemli olduğu söylenebilir. Yukarıda belirtildiği üzere bu, demokrasinin şariat kavramlarıyla uyumlu olmasını, adalet ve eşitlik ilkelerinin uygulanmasını ve siyasi kararların alınmasında şura ve istişare kültürünün teşvik edilmesini gerektirir. Bu şartlar, İslami değerlere uygun demokratik yönetim modelleri geliştirmek ve Müslüman toplumlarda doğru ve âdil bir yönetim sağlamak için bir rehber olabilir.

(2) Ayrıntılar ve Uygulamalar

a. Geçici Katılım

Demokrasiyi savunanların çoğuna göre demokratik sisteme katılım, genel çıkarlar doğrultusunda geçici olmalı ve şeriat hükümleri ile temel İslami prensiplerle çelişmemelidir. Nihai hedef, şeriatın ilkeleriyle uyumlu daha iyi bir sistemin gerçekleştirilmesi olmalıdır.¹⁵⁹

¹⁵⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 4: 452.

¹⁵⁸ Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Hâşiyetü Reddi'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 2. Baskı (Mısır: Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1386/1966), 4: 307-308.

b. Daha İyi Bir Sisteme Geçiş

Demokratik katılım, adalet ve eşitlik ilkeleriyle daha uyumlu ve İslam'ın ilkelerine daha uygun bir sisteme geçiş sürecinin bir parçası olmalıdır. Amaç, mevcut durumu iyileştirmek ve kapsamlı bir şekilde kalkınmayı sağlamaktır.¹⁶⁰

c. Anayasa Üstü İlkeler

Demokratik katılım, İslam şeriatının ilkelerine dokunmamak, karar alırken İslami değerler ve ahlak kurallarına bağlı kalmak gibi anayasa üstü ilkelerle uyumlu olmalıdır.

d. Şeffaflık ve Açıklık

İslam'da yönetim sistemi, toplumun yöneticiyi denetleme ve onlardan hesap sorma hakkını tanır. Yöneticiye, yetkilerini aşmasını engelleyen sınırlar koyar. Bu, iyi yönetim ve idarede şeffaflığı destekleyen bir ilkedir.¹⁶¹ Demokratik uygulamalar, şeffaf/açık olmalı; uygulayıcılar şeriat hükümlerini açıkça beyan etmelidirler. Bu, zihinsel karışıklığı önlemeye ve şeriat hükümlerinin Müslümanların zihninde merkezi bir konumda kalmasına yardımcı olur. Böylece beşerî sistemlerin İslam'a tercih edilmesi engellenir.

e. Şeriat İlkelerine Aykırı Olmamak

Demokratik katılım, İslam şeriatının ilkeleriyle çelişen kararlar almaktan kaçınmalıdır. İslam'a aykırı kararlar alınmasını önlemek için belirli sınırlar ve kısıtlamalar ile çerçeve belirlenmelidir.¹⁶²

f. Sosyal Duyarlılık

Demokratik katılım, İslam toplumunun ihtiyaç ve gereksinimlerini dikkate almalı, İslami kimliğe ve diğer önemli değerlere olumsuz etkide bulunmamasını sağlamalıdır.¹⁶³

g. İslam Birliğini Korumak

¹⁵⁹ Muhammed Alûş, *el-İslâm ve'l-müşâreketu's-siyâsiyye* (Beyrut: el-Meyâdin Platformu, 2017). Bağlantı: <https://2u.pw/m7MiZOR>.

¹⁶⁰ Muhammed el-Hemdâvî, *Mâ cedvâ müşâreketi'l-İslâmiyyîn fi'l-intihâbât*, Hespress.com (21 Ekim 2010). Bağlantı: <https://2u.pw/iPzmMS4b>.

¹⁶¹ Yûsuf el-Karadâvî, *ed-Din ve's-siyâse* (Kahire: Dâru's-şurûk, 2007), 46.

¹⁶² Abdülkerim Zeydân, *ed-Dimukrâtiyye*, el-Mecme'u'l-fıkhi'l-İslâmî, 2007, 547.

¹⁶³ Alî b. Nâyif eş-Şuhûd, *Meşru'iyetü'l-müşâreke fi'l-mecâlisi't-teşrî'iyye ve't-tenfiziyye el-muâ'sıra*, 1. Baskı (b.y.: y.y. 1432/2011), 100.

Demokratik katılım, İslam birliğini güçlendirmeli ve Müslüman toplumda bireyler arasındaki bağları kuvvetlendirmelidir. İç bölünmeleri veya çatışmaları teşvik etmemelidir.

Ayrıca siyasi katılım sırasında bireyin dikkate alması gereken bir dizi ahlaki ilke bulunmaktadır. Bu ilkeler, kısaca şunlardır: “Fanatizme başvurmamak, cahiliye işleri üzerine sadakat ve düşmanlık kurmamak, herhangi bir Müslümanı küçümsememek, onun değerini düşürmemek, dedikodusunu yapmamak ve ona saldırmamak, kendini övmemek, sahip olmadığı şeylerle övünmemek ve diğer tehlikelerden kaçınmak.”¹⁶⁴

Demokrasi savunucularının görüşüne göre yukarıdaki kurallar ve ilkeler, İslami direktiflerle uyumlu olarak sosyo-ekonomik durumu iyileştirmeye odaklanarak, demokratik katılım ile İslami değerler arasında bir denge kurmayı amaçlar.

¹⁶⁴ 5 Şubat 2013 tarihinde *İslamweb*'de yayımlanan bir fetva. Bk. fetva no: 262. Bağlantı: <https://2u.pw/X8Pwcto>.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİYİ REDDEDENLERİN GÖRÜŞLERİ

Demokrasi, eleştiriye kapalı siyasal bir sistem değildir. Bu sistem, bazı İslam düşünürleri ve araştırmacılar tarafından birtakım felsefî ve dini meselelerden ötürü ve yol açabileceği bazı zorluklar nedeniyle eleştirilmiştir. Bununla birlikte söz konusu eleştirilerin, demokrasiyi yanlış anlamaktan ya da bazı ülkelerdeki kötü uygulamalardan kaynaklanmış olabileceği de ifade edilmektedir.

4.1. DEMOKRASİ İLE İSLAM'DA YÖNETİM SİSTEMİNİN BİRBİRİNDEN AYRILDIĞI HUSUSLAR

İslam'da yönetim sistemi, İslam dininin temel prensiplerine dayanır ve toplumun bireyleri arasında adalet ve eşitliği sağlamayı hedefler. Bu sistem din, can, akıl, mal ve ırz gibi temel çıkarları korumayı amaçlar.¹⁶⁵ İslam'da yönetim sistemi, şu dört ana kaynağa dayanır:

1. Kur'ân-ı Kerim: Kur'an-ı Kerim, İslam'ın ilk kaynağıdır. Yönetim ve adaletle ilgili birçok âyeti içermektedir. Kur'an, İslam yönetiminin ahlaki temellerini ve yönetim için gerekli ilkeler ve önemli referanslar sunar.

2. Sünnet-i Nebeviye: Sünnet, yönetimle ilgili hükümleri anlamak ve uygulamak için temel bir kaynaktır. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) devlet işlerini düzenlemedeki uygulamaları ve toplumu yönlendirmesi, sünnet sayesinde öğrenilir. Örneğin, istişare ve karar alma süreçlerinde hikmetli davranışlarla ilgili hadisler, bu konuda rehberlik eder.¹⁶⁶

3. İcma: İcma, âlimlerin belirli bir şerî ameli bir hüküm üzerinde ittifak etmesidir. İcma, İslami yönetim sistemin geliştirilmesinde temel kaynak olarak kabul edilir ve açık bir hüküm bulunmayan yeni sorunlarla başa çıkmada yardımcı olur.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Muhammed Ebu Zehre, *Tanzîmu'l-İslâm li'l-müctema'* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2008), 31.

¹⁶⁶ Muhammad Abdullah el-Berâdî, Muhammed Abdulhamid Mursî, *el-İdâre fi'l-İslâm* (Cidde: Mektebetü'l-Melik Fehd, 2001), 46-53.

¹⁶⁷ Süleyman Muhammed et-Tahavî, *Ömer b. el-Hattâb ve usûlü's-siyâse ve'l-idâre el-hadîse* (Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabî, 1976), 14.

4. Kıyas: Kıyas, illeten hareketle benzerlik esasına göre yeni meseleler için hüküm çıkarmada kullanılır. Kıyas; Kur'ân, Sünnet veya icmada yer alan meselelerin hükümlerini, aynı gerekçelere sahip olmaları nedeniyle yeni meselelere taşımayı sağlar. Bu yöntem, İslam'da yönetim sisteminin esnekliğine ve gelişme kabiliyetine katkıda bulunur.¹⁶⁸

Bazı araştırmacılar, demokrasi ile -kaynakları yukarıda zikredilen- İslam'da yönetim sisteminin birtakım konularda birbirinden ayrıldığını söyleyerek bu minvalde demokrasiye kimi eleştiriler yöneltmişlerdir. Bunlardan bazıları şöyledir:

1. Şerî Egemenlik: Bazı eleştirmenler, demokrasinin karar alma sürecinde halkın egemenliğine dayandığını ve bunun İslam düşüncesiyle çelişebileceğini savunurlar. Zira İslam'da şerî egemenliğin yalnızca Allah'a ait olduğu ve insanların şariat sınırlarını aşmamaları gerektiği düşünülür.¹⁶⁹

2. Körü Körüne İtaat: Bazı düşünürler, demokrasinin çoğunluğun isteklerine körü körüne tabi olmaya teşvik edebileceğini; bunun da hak ve adaletle çelişebileceğini savunurlar. Nitekim İslam'ın adalet anlayışına göre hak, çoğunluğa değil; ilahi iradeye dayanmaktadır.¹⁷⁰

3. İslami Değerlere Aykırılık: Bazı eleştirmenler, bazı demokratik sistem ve uygulamaların, İslami değerler ve Müslüman toplumların kültürel gelenekleriyle uyumsuz olabileceğini, bu nedenle de İslam ile uyumlu olma yönüne şüpheyile bakılabileceğini belirtirler.¹⁷¹

4. Siyasi Bölünmeler: Bazı eleştirmenler demokrasinin, siyasi bölünmeleri ve insanlar arasında ayrışmayı arttırabileceğini, bunun da karar alma sürecini zorlaştırarak devletin istikrarını olumsuz etkileyebileceğini savunurlar.

¹⁶⁸ Vehbe ez-Zuhaylî, *Usûlü'l-fikhi'l-İslâmî* (Şam: Daru'l- Fikr, 1986), 192.

¹⁶⁹ Abdulazîm Saîd, *ed-Dimukrâtiyye fi'l-mîzân* (Mısır: Dâru'l-Furkân, ts.), 41.

¹⁷⁰ Saîd, *ed-Dimukrâtiyye fi'l-mîzân*, s.79

¹⁷¹ Saîd, *ed-Dimukrâtiyye fi'l-mîzân*, s.35

5. Siyasi Dışlanmalar: Bazı eleştirmenler demokrasinin, bütün sosyal gruplar ve azınlıklar için temsili garanti etmediğini, bunun da bazı grupların siyasi süreçten ve karar alma mekanizmasından dışlanmasına yol açabileceğini belirtirler.¹⁷²

6. İslami Doktrine Aykırılık: Bazı demokratik mekanizmalar, İslam'da siyasi karar alma sürecinde âlimlere ve din adamlarına merkezi bir rol veren “Ehl-i hal ve'l-akd” anlayışına aykırı fikirler ortaya koyar. Böyle bir demokratik model, bazıları tarafından dinde uzmanların hüküm ve yargıdaki rolünü azalttığı şeklinde değerlendirilmektedir.¹⁷³

7. Uzman Olmayanların da Katılımını Sağlaması: Bazı demokratik mekanizmalar, uzmanlık düzeylerine bakılmaksızın vatandaşların hükümet kararlarına katılımını önerir. Bu demokratik model, hükümet kararlarının alınmasında biraz uzmanlık ve ihtisas olması gerektiği konusunda bir beklentiye sevk edebilir.¹⁷⁴

Ayrıca demokrasinin, İslami yönetimin önemini zayıflattığını ve şeriatın uygulanmasına kayıtsız kalındığını eleştirenler de vardır. Nitekim Dünya Müslüman Âlimler Birliği Başkanlığı yapmış olan Reysûnî, konuya dair şöyle der: “Allah Teâlâ'nın şeriatında devlet kurmayı emreden ve zorunlu kılan açık bir hüküm bulamıyoruz. Ayrıca diğer farzların aksine, devlet organizasyonuna dair teşvik edici ve caydırıcı açık hükümler de bulamıyoruz. Devlet kurma zorunluluğu ve halife atama zorunluluğu, içtihat ve istinbat yoluyla, maslahat gözetilerek ve kıyas yoluyla belirlenmiştir. Hz. Peygamber'in bıraktığı fiili durumun devamı şeklinde algılanmıştır. Ayrıca “devletin ve hilafetin zorunluluğu, araçlardandır; amaçlardan değildir. Yani devlet, bir amacın gerçekleştirilmesi için gerekli olan bir araçtır. Bu da demektir ki bu zorunluluk, ‘kendiliğinden zorunlu’ olan bir şeyden değil; ‘başka bir amaç için zorunlu’ olan bir şeyden kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi ‘başka bir amaç için zorunlu’ olan şey, ‘kendiliğinden zorunlu’ olan şeyden daha düşük bir dereceye ve öneme sahiptir.”¹⁷⁵

Bu eleştiriler ve söz konusu temellendirmeler, İslami değerler ile demokratik sistem arasındaki gerginliğe işaret eder. Bu, değerleri uyumlu bir kisvede bir araya getirerek

¹⁷² eş-Şenkîti, *Fitnetü'd-dimukratîyye*, s.70

¹⁷³ eş-Şenkîti, *Fitnetü'd-dimukratîyye*, 202.

¹⁷⁴ Saîd, *ed-Dimukrâtîyye fî 'l-mîzân*, 59.

¹⁷⁵ Ahmed er-Reysûnî, "Mustakbelü'l-İslâm beyne's-şu'ûb ve'l-hukkâm", *el-İttihâdu'l-âlemî li ulemâil'l-Muslimîn*, Katar, 13/03/2019, bağlantı: <https://iums.me/9215>.

Müslüman toplumlarda adaleti ve kalkınmayı teşvik eden çözümler bulmak için ayrıntılı bir tartışma ve sürekli bir diyalog gerektirir.

Demokrasi kavramı ve uygulaması hakkında bazı İslam hukukçuları ve Müslüman araştırmacılar, söz konusu anlaşmazlık ve eleştirileri noktalarını daha da genişletmişlerdir. Bunlardan önemli olanlar şunlardır:

1. Şeriatın Egemenliği: Bazı hukukçular ve araştırmacılar; demokrasinin, İslami şeriatın egemenlik kavramı ile çeliştiğini düşünmektedir; çünkü bunlara göre demokratik sistem, halkın kanun ve kararlarını şeriatın önüne geçirir.¹⁷⁶

2. Hükümetin Serbestçe Kurulması: İslami prensiplerle çelişen grup veya bireylerin hükümet kurmasına izin veren bazı demokratik uygulamalar, bazı İslam hukukçularının itirazına sebebiyet vermektedir.¹⁷⁷

3. Küresel Demokrasi Biçimi: Bazı araştırmacılar, küresel demokrasi biçiminin İslami kültür ve değerlere uygun olmadığını ve bu nedenle bazı mekanizmaların, geleneksel İslami uygulamalarla çelişebileceğini belirtmektedir.

4. Güçlerin Dağılması ve Din-Devlet Ayrılığı: Bazı hukukçular, demokratik sistemde kuvvetler ve güçler ayrılığının devlet ile dinin ayrılmasının, böylece İslam devletinin kimliğini kaybetmesine yol açabileceğini düşünmektedir.¹⁷⁸

5. Çoğunlukla Hükmetmek: Bazı hukukçular, demokraside nisbi çoğunlukla hükmetmenin azınlık haklarının ihlal edilmesine ve azınlıkta olan bireylerin haklarının göz ardı edilmesine yol açabileceğini düşünerek bunu eleştirmektedir.

6. İlahi Yasalar ve Beşerî Yasalar: Demokraside ilahi yasalar ile beşeri yasalar arasındaki çelişki, bunları bağdaştırma ve hangisine öncelik verileceği konusunda bazı tartışmalara yol açmaktadır.

7. Şura ve Demokrasinin Farklılığı:

¹⁷⁶ Saîd, *ed-Dimukrâtiyye fi 'l-mîzân*, 41.

¹⁷⁷ eş-Şenkîti, *Fitnetü'd-dimukrâtiyye*, 202.

¹⁷⁸ Saîd, *ed-Dimukrâtiyye fi 'l-mîzân*, 35.

Şura, bir konuda başkalarının görüşünü almaktır. Fıkıh terminolojisinde şura, belirli bir plan çerçevesinde, yönetim ve siyaset meselelerinde halkın görüşünü Allah'ın şeriatına uygun olarak almak anlamına gelir.¹⁷⁹ Şura ile Batı demokrasisi arasındaki farklardan bazıları şunlardır:

a. İslam'da “danışma”, Kur'an-ı Kerim'de kesin (*katî*) olmayan hükümlerde, tartışmaya açık olmayan konularda yapılır. Buna karşılık demokrasi, mutlak olarak halka istediğini kabul etme veya reddetme hakkı verir.¹⁸⁰

b. İslam'da şura, sayıya değil; görüşe dayanır. Ancak demokraside durum farklıdır. Demokraside, -ehliyet ve liyakat sahiplerinin varlığına bakılmaksızın (*ehlu'l-hal ve'l-akd*)- görüşler, yasama meclislerinde seçmen sayısına göre seçilenlere aittir. Bu seçimlerde kabile desteğiyle veya halkı aldatma yoluyla seçilenler de aynı şekilde değerlendirilir.

c. Şura, dinin egemenliği altında yürütülür. Haramın helal veya helalin haram kılınma yetkisi yoktur. Dinin egemenliğine göre dinin asıllardan birine aykırı davranılamaz; ictihada açık olmayan bir hüküm değiştirilemez. Sadece ictihada açık konular, ehil uzmanlar (*ehlu'l-hal ve'l-akd*) tarafından şura ile kararlaştırılır.

d. Şura ve şeriatın hükmü, Allah'ın gözetiminde olup O'nun rızasına uygun bir şekilde olması gerekir. Ümmet için yararlı olanın saklanmaması; yararın celbedilmesi (*celbu'l-menfaa*) ve zararın savılması (*def'u'l-mefsede*) gerekir. Bu bağlantı ve hususiyetler, demokraside bulunmayabilir Buna mukabil Batı demokrasisi, kanunlar ve mevzuat üzerinde herhangi bir dini otoritenin bulunmasını reddeder.

Demokrasi ile İslam hukuku arasındaki uyum ve farklılıkları belirlemek için tarih, kültür ve sosyal bağlamın da dikkate alınması önemlidir. Bu noktalar, Müslüman toplumlarda demokrasinin uygulanması ve İslami değer ve prensiplerle uyumu üzerine sürekli bir tartışmayı gerektirir. Yukarıda bahsedilen anlaşmazlık noktaları çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bu anlaşmazlıkların başlıcaları şunlardır:

¹⁷⁹ el-Kurtûbî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 4: 249.

¹⁸⁰ Saîd, *ed-Dimukrâtiyye fi'l-mîzân*, s.64.

1. Fıkhi Tefsir: Fıkhi yorum, demokrasi kavramı ve uygulaması konusunda Müslüman âlimler ve araştırmacılar arasında vuku bulan anlaşmazlıklarda büyük bir rol oynayabilir. Nitekim dini metinler muhtelif şekillerde yorumlanabilir ve bu da demokrasinin dinle uyumu konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olabilir.

2. Kültürel ve Tarihi Miras: Müslüman toplumların kültürel ve tarihi mirası, demokrasiyi kabul etme ve uygulama konusunda etkili olabilir. Bazı İslam hukukçuları ve araştırmacılar, demokrasinin bazı kavramlarının Batı menşeli olduğunu, dolayısıyla da geleneksel İslami değerler ve kültürle uyumlu olmadığını düşünmektedir.¹⁸¹

3. Siyasi ve Sosyal Etkiler: Müslüman toplumların demokrasi hakkındaki görüşleri, siyasi ve sosyal koşullardan etkilenebilir. Bazı durumlarda siyasi çatışmalar ve sosyal gerçekler, demokratik sisteme bakışı etkileyebilir.

4. İctihat ve Bağımsız Düşünce: İctihat ve bağımsız düşünce, İslam mirasının şekillenmesini sağlayan oldukça işlevsel mekanizmalardır. Bu durum, dini ve siyasi konularda farklı görüşlerin ve çeşitli icthatların ortaya çıkmasına olanak tanır.

5. Batı Demokratik Kültürü: Batı demokratik kültürünün etkisi, demokrasi kavramı ve bu kavramla ilintili mefhumların farklı biçimlerde yorumlanmasına, keza demokratik ilkeler ile geleneksel İslami kavramlar arasında bir kopukluk yaşanmasına neden olabilir.¹⁸²

Ayrıca bu noktalar üzerindeki anlaşmazlıklar, Müslüman toplumların deneyimlerinden, gelişmelerinden ve modern çağda karşılaştıkları zorluklardan da etkilenebilmektedir. Bu noktalar hakkında sürekli tartışıp diyalog çabasına girmek; İslami değerler ile demokratik kavramları uyumlu bir şekilde bir araya getiren çözüm önerileri üretmek ve Müslüman toplumlarda adalet ve özgürlüğü teşvik etmek için önemlidir.

4.2. DEMOKRASİNİN REDDİNE YÖNELİK DİNİ DELİLLER

Tıpkı demokrasi taraftarları gibi demokrasi karşıtları da demokrasiyi reddetmek ve görüşlerini desteklemek için birtakım dini deliller öne sürerler. Ancak bu deliller ve bunları

¹⁸¹ Saîd, *ed-Dimukrâtiyye fi 'l-mîzân*, 35-38.

¹⁸² Alâ Matar, *ed-Dimukrâtiyye ve hukûku 'l-insân* (Gazze: İsrâ Üniversitesi, 2019), 94.

yorumlama biçimi, bazı eleştirileri de kendisiyle beraber getirmiştir. Bununla birlikte demokrasi karşıtı tutumun yalnızca dini ve düşünsel temellere dayanmadığını; psikolojik faktörün de bu bakış açısının oluşmasında rol oynadığını belirtmek gerekir. Nitekim İslam düşünürü Fethi Osman, Arapların genel olarak demokrasiye karşı duyduğu korkunun nedenlerini açıklarken, bu endişenin temelinde, demokrasinin “Batı'nın ürünü” olarak görülmesinin yer aldığını söylemektedir. Fethi Osman’a göre sömürgecilik söz konusu olduğunda kişinin, sömürgecinin –her ne olursa olsun- ilkelerine bakışının olumlu olmadığını ve objektif değerlendirme yapma konusunda psikolojik veya entelektüel bir hazırlığa sahip olmadığını; fikirleri ne olursa olsun herhangi bir düşman taraftan yardım beklediğini söylüyor. Bu nedenle bazı Müslümanlar, sömürgecilikten kurtulacaklarını düşündükleri için Hitler'e hayranlıkla baktılar. Oysa ki onun siyasi sistemi, suç teşkil etmekteydi ve bu da sömürgecilik gibi zâlimdi. Ne var ki bu, anlaşılır bir psikolojik yönelimdir ve Batı'daki demokratların bunu anlaması gerekir. Biz, psikolojik bir kriz içindeyiz ve sağlıklı bir düşünce halinde değiliz.¹⁸³

İslamcıların demokrasiye mesafeli durmalarını gerektiren bir diğer sebep, geçtiğimiz on yıllar boyunca siyasi reformun önde gelen savunucularının genellikle seküler elitlerden olmasıdır. Bu elitlerin bazı dini sabitlerle çatıştığı düşünülen görüşleri, İslamcıların demokrasiyi, toplumu dolaylı yoldan “sekülerleştirme” aracı olarak görmelerine neden olmuştur. İslamcıların duyduğu bir diğer endişe de Batı'nın, kendileri çoğunluğu kazansa dahi iktidara gelmelerini kabul etmeyeceği yönündeki sürekli hisleridir. Bu his, 1991'de Cezayir'de (İslami Selamet Cephesi) ve 1998'de Türkiye'de (Refah Partisi, Necmettin Erbakan liderliğinde) İslamcı hareketlerin iktidar deneyimlerinin, Batı demokrasilerinin büyük protestoları olmaksızın askeri müdahalelerle bastırılmasıyla pekişmiştir. Bu durum, Fransa'da eğitim almış Cezayirli bir liberal olan Ali Fahro'nun, Cezayir rejiminin İslami Selamet Cephesi'ne karşı tutumunu değerlendirirken söylediği ve birçok kişinin de düşüncesine ışık tutan şu sözlerle özetlenebilir: "Demokrasiye kesinlikle inanıyorum, ancak İslamcıların iktidara gelmesine yol açacaksa, buna şiddetle karşı çıkacağım."¹⁸⁴

¹⁸³ Ahmed Metârik, *Keyfe istekbele'l-âlemu'l-İslâmî ed-dimukrâtiyye*, Site: irfaasawtak, 15 Eylül 2022, bağlantı: <https://2u.pw/JcSbdmP>.

¹⁸⁴ Metârik, *Keyfe istekbele'l-âlemu'l-İslâmî ed-dimukrâtiyye*, bağlantı: <https://2u.pw/JcSbdmP>.

Bazı grupların tutumu açısından bakıldığında demokrasi, popülariteleri ve tabanlarını koruma düzeylerinde belirleyici bir faktör olmuştur. Bazı İslamcılar, Müslüman Kardeşlerin tutumunu reddederek demokrasiyi ve devletin siyasi sistemini bütünüyle reddeden daha radikal akımlar oluşturdular. Ancak bu radikal akımlar, şiddet uygulamalarından vazgeçip devletle uzlaşma yoluna giderek gerilemeye başladılar. Örneğin Mısır'da “Cihat” örgütü, üyelerinin çoğu cezaevlerinden çıkıp -İnşa ve Kalkınma Partisini kurmaları gibi- İslamcı geçmişe sahip partiler kurdular.¹⁸⁵

Demokrasinin reddine yönelik delilleri; “Kur’ân”, “sünnet”, “kıyas” ve “zararın önlenmesi prensibi” başlıkları altında ele almak mümkündür:

A. Kur’ân

Demokrasiyi reddeden araştırmacıların Kur’ân’dan getirdikleri delilleri, şu kategoriler altında değerlendirmek mümkündür:

- Demokrasi, dini hükümleri değiştirir. Demokrasiyi reddeden bazı araştırmacılara göre demokrasinin yasaklanması en belirgin gerekçesi, Allah’ın haram kıldığına helal kılınmasına, helal kıldığına da haram kılınmasına yol açmasıdır.¹⁸⁶

Onlara göre bu delilin açıklaması şöyledir: Bilindiği üzere Allah’ın hükmüne uymamak ve başka bir hükme başvurmak, İslam dışı bir yaklaşımdır. Dinde kesin hüküm verilen konular, örneğin faiz veya zina gibi meseleler tartışma konusu yapılamaz. Zira Allah, şöyle buyurur: “Allah hükmeder. O’nun hükmünü bozacak yoktur.” (Ra’d 41). “O, hükmüne kimseyi ortak etmez.” (Kehf 26). Bu görüşte olanlara göre -trafik kanunu veya Hz. Ömer’in (r.a) oluşturduğu askerlik ve divan kanunlarında olduğu gibi- idari düzenlemeler yapılmasında ise bir sakınca yoktur. Önemli olan bu düzenlemelerin dine aykırı veya karşı olmamasıdır. Dini sistemi ile idari sistemi ayırt etmemiz gerekir; çünkü birçok insan, bu ikisini karıştırmaktadır.”¹⁸⁷

¹⁸⁵ Metârik, *Keyfe istekbele'l-âlemu'l-İslâmî ed-dimukrâtiyye*, bağlantı: <https://2u.pw/JcSbdmP>.

¹⁸⁶ Bk. Abdülmün'im Mustafâ Halîme, "Hâzihi hiye'd-dimukratiyye, fe hel entum muntehûn", *Şebeketu Filistin li'l-hivâr* (13.09.2006), bağlantı: <https://paldf.net/f/node/70135#post70135>.

¹⁸⁷ Mahmûd Tirâd, *Beyne'd-dimukrâtiyye el-ğarbiyye ve's-şûrâ el-İslâmiyye* (27.11.2017), bağlantı: <https://2u.pw/zgWsHg6>.

- Çoğunluk, yasamanın kaynağı değildir. Bu konuda Kur'ân ve sünnetten birçok delil vardır. Örneğin Allah, şöyle buyurur: “Hüküm, yalnızca Allah'ındır. O, yalnızca kendisine kulluk etmenizi emretmiştir.” (Yusuf: 40). “Allah ve Resülü bir işe hükmettiği zaman, mümin bir erkek ve kadına, o işte kendi isteklerine göre seçim yapmak yaraşmaz.” (Ahzab: 36).

Bu âyetlerde Kur'ân, çoğunluğun hak/hakikat için kesin ölçüt olmadığını açıkça belirtmiştir. Nitekim konuyla ilgili şöyle bir âyet bulunmaktadır: “Sen ne kadar üstünde dursan da insanların çoğu iman edecek değildir.” (Yusuf: 103). “Onların çoğu Allah'a ancak ortak koşarak inanırlar. (Yusuf: 106). “Kullarımdan pek azı şükredicidir.” (Sebe: 13). Ayrıca Kur'ân, ihtilaflı konuların çoğunluğun görüşüne değil; Kitap ve sünnete göre çözülmesini emretmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: “Eğer bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah’a ve Resulüne götürün.” (Nisa: 59).

Demokrasiyi reddedenlere göre bu delillerin açıklaması şöyledir: Allah, kabul-red veya doğruluk-yanlışlık ölçütünü çoğunluğa ve onların kararına bırakmamıştır. Oysa çoğunluğun hâkim olması ve kabul-red konusunda ölçütün kendilerinde olması, demokrasinin özünü teşkil etmektedir. Ancak demokrasi taraftarlarınca bu delile şöyle cevap verilmiştir: Çoğunluğun görüşünün yasama için bir ölçüt olarak belirlenmesi, dine aykırı sonuçlara varılmasını gerektirmez. Bunun da üç açıklaması vardır. Birincisi, demokrasi teorisi, her toplumun dini ve kültürel özelliklerini göz önünde bulunduran farklı seçenekler sunar; böylece dine aykırı olmayan üst anayasal ilkeler oluşturulabilir. İkincisi, İslam ülkelerinin çoğunluğu hayrı ve güzel amelleri seven Müslümanlardan oluşur. Bu nedenle onların, her seçim ve referandumda dine en yakın ve adalete en uygun seçeneği seçmeleri mümkündür ve kendilerinden beklenen de budur. Üçüncüsü, deliller, -çoğunluğun yasamanın kaynağı olmadığını belirtse dahi- çoğunluğun görüşlerinin dikkate alınması gerektiğini de ifade eder. Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle geçer: “Ümmetim, dalalet üzerinde birleştirmesiz...”¹⁸⁸

¹⁸⁸ İbn Mâce el-Kazvînî, *Sünenu İbn Mâce*, "Kitâbu'l-fiten" (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.). Hadis: 3950.

- İslam'da kanunlar ve hükümler, ehil kişiler (*ehl-i hal ve'l-akd*) tarafından yapılmalıdır. Nitekim Allah, şöyle buyurur: “Onlara güven veya korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar. Halbuki onu, Resûl'e veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin içyüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi...” (Nisa: 83). Bu âyete göre hükümlerin kendisine götürüldüğü kişiler, az sayıdaki ehil, uzman ve bilgili kişiler olmalıdır.¹⁸⁹

Bu delilin açıklaması şöyledir: Demokrasi; kanun yapmayı, yasama yetkisine sahip olan parlamentoya veya halk meclisine bırakır. Bu ise İslam'a aykırıdır. Ancak demokrasiyi savununlar tarafından bu delile şöyle cevap verilmiştir: Demokrasi, bir yönetici seçme ve onu yaptıkları üzerinden denetleme aracıdır; uygun sistem ve yöntemleri seçme mekanizmasıdır. Yusuf Karadavî, konuyla ilgili olarak şunları söyler: “-Akademik terim ve tanımlardan azade şekilde- demokrasinin özü, insanların kendilerini yönetecek kişiyi seçmesi, kendilerine zorla bir yönetici veya sistem dayatılmamasıdır. Yönetici, hata yaptığında onu denetleme, saptığında ise görevden alma hakkına sahip olmalarıdır. İnsanlar, bilmedikleri veya razı olmadıkları ekonomik, sosyal, kültürel veya siyasi yönlendirmelere maruz bırakılmamalıdır.” “Ayrıca seçmenlerde bulunması gereken özellikler arasında, -doğruluk ve dürüstlük gibi- birtakım İslami değerleri ve öğretileri de zorunlu kılmamız gerekmektedir. Bu şartlara sahip olmayan herhangi bir seçmenin oy hakkı düşer.”¹⁹⁰ Gannuşî de konuyla ilgili olarak şöyle der: “Demokrasi, halkın siyasi sistem üzerindeki egemenliğini sağlayan, hakları koruyan değerleri gerçekleştiren, özgürlükleri garanti altına alan ve insanları zulüm ve istibdattan koruyan bir mekanizmadır.”¹⁹¹

B. Sünnet

Demokrasiyi reddedenlerin sünnetten getirdikleri delilleri, şu kategoriler altında değerlendirmek mümkündür:

¹⁸⁹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli ây'il-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, 1. Baskı (Kahire: Dâru'l-Hicr, 1991), 8: 571.

¹⁹⁰ Yusuf el-Karadâvî, *es-Siyâsetü's-şer'iyye fî dav'i nusûsi's-şerî'a ve makâsidihâ* (Amman: Daru'l-Furkân li'n-Neşr ve't-Tevzi', 2000), 241-245.

¹⁹¹ Karadâvî, *es-Siyâsetü's-şer'iyye fî dav'i nusûsi's-şerî'a ve makâsidihâ*, 241-245.

- Yasama, yalnızca Allah'a aittir. Allah'tan başkasını kanun koyucu olarak kabul etmek, ona ibadet etmek anlamına gelir. Bu konuda Udey b. Hatim (r.a) hadisi meşhurdur. Hadis şöyledir: “Hz. Peygamber'e geldim ve boynumda altından bir haç vardı. Bana ‘Ey Udey! Bu putu üzerinden at!’ dedi ve Tevbe Suresindeki şu âyeti okudu: ‘Onlar, bilginlerini ve rahiplerini Allah'tan başka rabler edindiler.’ (Tevbe: 31). Hz. Peygamber, şöyle dedi: ‘Onlar, gerçekte bilginlerine ve rahiplerine ibadet etmiyorlardı. Fakat onlara bir şey helal kıldıklarında onu helal kabul ederlerdi; onlara bir şey haram kıldıklarında da onu haram kabul ederlerdi.’”¹⁹²

Bu delilin açıklaması şöyledir: Helal kılma ve haram kılma hakkı ve yetkisi, Allaha aittir. Demokrasi ise bu hakkı ve yetkiyi bir yere -ister parlamento ister anayasa komisyonu isterse de başka bir yasama organına olsun- bir vermektedir. Ancak bu delile demokrasi savunucuları tarafından şöyle cevap verilmiştir: Demokratik uygulama her halkın, kültür ve medeniyetiyle bağlantılı olan ve onun dışına çıkılamayan birtakım ilkeler ve kurallar içerir. Örneğin Doğu ülkelerindeki demokrasi, Batı ülkelerindeki demokrasiden farklıdır. Haliyle her devletin, demokrasi teorisinin aşamayacağı üst anayasal ilkelere sahip olması zorunludur. Binaenaleyh; kurullara ve otoritelere verilen yasama yetkisi, insanların yaşamını düzenleyen ve dine aykırı olmayan alanlarla sınırlıdır.

- Dinin, hayatın her yönünü kapsadığını ve İslam'ın, laik demokrasiyi reddettiğini belirten birtakım naslar bulunmaktadır. Selman-ı Fârisî'den (r.a) nakledilen şu hadis, buna örnek olarak verilebilir: “Müşrikler bize dedi ki: ‘Görüyoruz ki sizin arkadaşınız size her şeyi hatta tuvaleti bile öğretiyor.’ Bunun üzerine Selman şöyle dedi: ‘Evet. O, bize sağ elle taharet almamayı, kibleye doğru dönmemeyi, dışkı ve kemiklerle temizlenmemeyi ve üç taş kullanmadan taharet almamamızı öğretti.’”¹⁹³

Bu delilin açıklaması şöyledir: İslam, hayatın her yönünü, dolayısıyla siyaseti de kapsayan bir sistemdir. Temizlik ve taharet hükümleri getirdiği halde dinin, devlet yönetimi ve idaresini ihmal etmesi düşünülemez. Demokrasi ise, insanların hayatından dini hükümleri çıkarmayı ve dini hükmü gözetmeksizin çoğunluğun görüşünü benimsemeyi amaçlar.

¹⁹² Tirmizî, , *Tefsîrû'l-Kur'ân 'an Rasûlillah*, thk. Muhammed Şâkir, 2. Baskı (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975,), “Ebvâbu tefsîrû'l-Kur'ân”, hadis: 3095.

¹⁹³ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Kitâbü't-tahâra”, hadis: 262.

Sefer Havalî, bu bağlamda şunları söyler: “Bazı insanlar, Yüce Allah'ın kendilerini küfür veya cahiliye olarak nitelendirdiği bazı rejimlere, durumlara ve bireylere karşı din dışı veya cahiliye terimini kullanmakta zorlanmaktadır. Onlara göre bu rejimler, özellikle de laik demokratik rejimler, Allah'ın varlığını inkâr etmez ve ibadetlerin yerine getirilmesinde bir sakınca görmezler. Onlara göre bazı laik sistem mensupları şehadet getirir, namaz kılar, oruç tutar, hac yapar ve sadaka verirler; dini liderlere ve dini kurumlara saygı gösterirler. Nasıl oluyor da laikliğin cahiliye sistem olduğunu ve ona inananların da cahiliye olduğunu söyleyebiliriz? Bu düşüncede olanların, “Allah'tan başka ilah yoktur (*La ilahe illallah*).” sözünün anlamını veya İslam'ın anlamını bilmedikleri çok açıktır. Bu düşünceye iyi niyetle yaklaşılsa dahi, birçok entelektüelin bu bahaneyle hareket etmesi kabul edilemez.”¹⁹⁴

Demokrasi yanlıları, yukarıdaki delile şöyle cevap verirler: Batı'da ve demokrasinin beşiğinde dahi, demokratik uygulamalar ile laiklik arasındaki farkı belirlemeye yönelik ciddi araştırmalar yapılmaktadır. Bu minvalde Daniel Mullen'in *Seküler Olmayan Demokrasi: Habermas'a Pragmatik Bir Eleştiri* adlı kitabı öne çıkar. Bu kitabında Mullen, Hristiyan dininin, kamusal alanda kendini ifade etme hakkını; keza Hristiyan siyasi güçlerin, Hristiyan temelli siyasi tercihlerini eğip bükmeden ve seküler bir dile çevirmeden doğrudan konuşma hakkının olduğunu savunur. Zira daha öncesinde ateist Alman filozof Habermas, kamusal alanın laik vesayetini şart olarak koşmuştu. Mullen, son on yıllarda Batı kamusal alanında dinin yükselişine dikkat çekmiş ve buna karşı sert seküler tepkilere vurgu yapmıştır. O; sekülerizmin, siyasi söylemi tekeline almasına ve dini söylemi bir köşeye sıkıştırma çabalarına güçlü bir şekilde karşı çıkmış ve bunu liberal demokrasi için bir tehlike olarak görmüştür. Mullen'in ulaştığı en önemli sonuç ise “seküler olmayan demokrasinin bize seküler demokrasiden daha liberal bir alan sunduğu olmuştur.”¹⁹⁵

- Genel görüşe göre hilafet (başkanlık), özel şartlara ve niteliklere sahip bir güruhun elinde bulunmalıdır. Nitekim “İmamlar Kureyş'tendir.”¹⁹⁶ ve “Bir topluluk, işlerini

¹⁹⁴ Sefer el-Havâlî, *el-İlmâniyye neş'etuhâ ve tetavuruhâ ve eseruhâ fi'l-hayâti'l-İslâmiyye el-mu'âsıra*, 1. Baskı (Suudi Arabistan: Dâru'l-Hicre, 1402/1982), 687.

¹⁹⁵ Muhammed el-Muhtâr eş-Şinkîti, *Dimukrâtiyye lâ 'ilmâniyye* (17.10.2021), el-Cezire. Bağlantı: <https://2u.pw/jYqRbTq>. (17.10.2021).

¹⁹⁶ Ebûbekir Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhakî, “el-Eimme min Kureyş”, *es-Sunenu'l-kubrâ*, thk: Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2003). Hadis: 16540.

bir kadına verirse asla iflah olmaz.”¹⁹⁷ hadisleri, halifede (başkan) bulunması gereken özelliklerden haber verir. İmam Nevevî, bu hadis hakkında şu yorumu yapar: “Bu hadis ve benzerleri, hilafetin Kureyş’e özgü olduğunun açık bir delilidir; öyleyse hilafetin başka birine verilmesi caiz değildir. Sahabeler zamanında bu konuda icmâ oluşmuştur ve sonrasında da bu icmâ devam etmiştir.”¹⁹⁸ Maverdî de *el-Ahkâmü's-sultâniyye* adlı kitabında, halifede bulunması gereken şartları hakkında şöyle der: “Yedinci şart: Neseptir, yani halifenin Kureyş'ten olması gerekir. Bununla ilgili naslar vardır ve konuya dair icma oluşmuştur. Dırâr'ın,¹⁹⁹ ‘hilafetin, bütün insanlar için câiz olduğu’ şeklindeki şaz söylemine itibar edilmez. Zira Ebû Bekir (r.a), Sakîfe günü Ensar'ın Sa'd b. Ubade'yi halife seçmelerinin önüne geçmek için ‘İmamlar Kureyş'tendir.’ hadisini delil getirmiştir. Ensar, bu hadisi kabul edip hilafetten feragat etmiştir. ‘Bizden bir emir, sizden bir emir.’ demekten vazgeçip Peygamber'in (sas.) ‘Biz emirleriz, siz vezirlerisiniz.’ sözüne razı olmuşlardır. Ayrıca Peygamber (sas.), ‘Kureyş'i öne geçirin; öne geçmeyin.’ demiştir. Bundan böyle bu konuda bir çekişmeye ve tartışmaya mahal yoktur.”²⁰⁰

Demokrasi ise halkın kendini yönetmesi fikrine dayanır. Bu, vatandaşların herhangi bir pozisyonu, hatta başkanlığı bile üstlenme özgürlüğünü içerir. Bu nedenle demokratik ülkelerin anayasaları, herkesin başkanlık için aday olmasına izin verir; bunlar için herhangi bir kriter veya şart aramaz. Bu durum, halife (başkan) için birtakım şartlar öngören Hz. Peygamber'in talimatlarına aykırıdır.

C. Kıyas

- Demokrasiyi reddeden bir grup araştırmacılara göre demokrasi; Allah'ın indirdiğine aykırı olarak hükmetmek ve yönetimi ehil olmayanlara devretmek gibi konularda İslamî olmayan hükümlere benzetilebilir.

¹⁹⁷ Buhârî, "Kitâbu'l-megâzî", *Sahîhu'l-Buhârî*, c. 6, s. 8. Hadis: 4425.

¹⁹⁸ Muhyiddin en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Mısır: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1374/1955), 262-275.

¹⁹⁹ Dırâr b. Amr (ö. 200/815), Basra Mu'tezilesi'nin ilk âlimlerindendir. Ona göre imamet, Kureyş'e ait bir hak değildir.

²⁰⁰ Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed el-Maverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, thk. Ahmed Cad (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2006), 1: 7 vd..

Demokrasiyi reddeden söz konusu araştırmacılara göre bu delilin açıklaması şöyledir: Demokrasi; helali haram, haramı helal kılma açısından İslami olmayan hükümlerle ortak bir noktaya sahiptir. Bu konuda Elbânî şunları söylemektedir: “Kurucuları ve taraftarları nezdinde demokrasi, halkın kendini yönetmesi ve bütün otoritelerin kaynağı olması anlamına gelmektedir. Bu yönüyle demokrasi, İslam şeriatı ve akidesiyle çelişmektedir. Zira demokrasi, İslami hususiyetlere sahip olmayan bir sistemdir ve biz, bu tür sistemleri kabul etmemekle emrolunduk. Dolayısıyla demokrasi ve İslam, birbirine zıttır ve bir araya gelmezler.”²⁰¹

- Demokrasiyi reddeden bazı araştırmacılara göre seçimler, demokrasinin bir gereğidir; seçimler ve diğer demokratik araçlar, Batı’nın entelektüel ürünleridir.²⁰²

Demokrasiyi reddeden söz konusu araştırmacılara göre yukarıdaki delilin açıklaması şöyledir: Demokrasi, yukarıdaki hususlardan ötürü İslami yönetim modeline uygun değildir. Mukbil b. Hadi Veda’î, seçimler hakkında şöyle der: “Seçimler, caiz değildir. Allah’ın Kitab’ı ve Resulü’nün sünnetine başvurmayan meclisler, çoğunluğa dayalı hüküm verirler. Bunlar, İslam dışı meclislerdir ve bunların tanınması caiz değildir. Bir Müslümanın bu meclisleri kurmaya çalışması ve onlara yardımcı olması da caiz değildir. Zira bunlar, Yahudi ile Hristiyanların icadı olan Batılı yöntemlerdir. Bu nedenle onlara benzemek, dinen yasaktır.”²⁰³

Demokrasi yanlıları, yukarıdaki kıyasa çeşitli yanıtlar vermişlerdir. Bunlara göre yukarıdaki benzerlikler yersizdir. Zira demokrasi sisteminde, medeni gelişim/terakki araçlarından ve kurumsal alanlardan faydalanma durumu söz konusudur. Mesela Şekip Arslan, *Müslümanlar Neden Geri Kaldı?* adlı kitabında şunları söyler: “Hem inkârcı olan hem tutucu olan İslam’ı kaybetti. İnkârcı olan, Müslümanları Avrupalılaştırmak, onları kendi kimliklerinden ve değerlerinden uzaklaştırmak ve geçmişlerini inkar ettirmek/unutturmak

²⁰¹ Muhammed Süleyman Ebû Rumân, “es-Selefiyyûn ve'd-dimukrâtiyye fî hukbeti's-severâti'd-dimukrâtiyyeti'l-'Arabiyye”, *el-Ulûmu'l-insâniyye ve'l-ictimâ'iyye* 41/3 (2014), 720.

²⁰² Eşref b. Abdülhamid b. Muhammed Barkuân, *Mezâhiru't-teşebbuh bi'l-kuffâr fi'l-'asri'l-hadîs ve eseruhâ ale'l-Muslimîn*, 1. Baskı (Suudi Arabistan: Dâru'l-Cevzî, 2005), 201.

²⁰³ Barkuân, *Mezâhiru't-teşebbuh bi'l-kuffâr*, 201.

ister. Tutucu olan ise Müslümanların gücünü arttıracak ve onların akidesi ile dinine zarar vermeyecek medeni ilerlemeye karşı aşılmaz setler koyar.”²⁰⁴

D. Zararın Önlenmesi Prensibi

- Demokrasiyi reddeden araştırmacılardan bazılarına göre demokrasinin kabul edilmesi, kötü sonuçlara kapı aralayabilecektir.

Demokrasi karşıtları, demokrasinin uygulanmasının bir dizi olumsuz etkiye yol açabileceğinden çekinmektedir. Bunların en önemlisi, fikirleri ve inançları ne olursa olsun partilerin seçim yoluyla Müslümanları yönetme alanı bulmalarıdır. Bu durum, Müslümanlar ile diğerleri arasında eşitlik sağlamak anlamına gelir. Bu ise Müslüman olmayanların Müslümanlara liderlik etmesini yasaklayan kesin (*kat'î*) delillere aykırıdır.²⁰⁵

Konuyla ilgili uzman biri olarak kabul edilen Ramazanî Cezâirî, *Medârikü'n-nazar fi's-siyâse* adlı eserinde, demokrasi sisteminde bulunan eşitliğin dinden çıkmaya yol açabileceğini şöyle belirtmektedir: “Seçim süreci, İslam dışı bir sistemdir; çünkü bu sistemde Müslüman ile Müslüman olmayan eşitlenir. ... ve bunların en büyüğü de, oy pusulasında İslam ile İslamî olmayanın eşit tutulmasıdır.”²⁰⁶

4.3. DEMOKRASİYE ALTERNATİF DİNİ SİSTEMLER

Araştırmacılar ve düşünürler, farklı teoriler ve sistemler oluşturma yönünde bir eğilim göstermişlerdir. Bundan ötürü bu sistem arayışlarını yalnızca demokrasiyle sınırlı tutmamak gerekmektedir. Bu bağlamda İslamcılar, Raşid Halifelik teorisini benimsemeyi ve Raşid halifelerin koyduğu kuralları ve kriterleri gerçekleştirmeyi önermişlerdir. İşte bu noktada enerji harcamak daha önemlidir. Demokrasi yanlıları ya da karşıtlarından birinin lehine taraf tutmak yerine, saf İslami ilkeleri tesis etmeye ve diğerlerinden etkilenmeden İslam kültüründen kaynaklanan farklı bir teori inşa etmeye çalışmak gerekmektedir. Bu noktada Çağdaş âlimlerin birçoğu, İslam'da yönetim sisteminin esnekliğini ve modern

²⁰⁴ Şekîb Arslan, *Limâ zâ te'ahhara'l-Muslimûn ve limâ zâ tekâddeme ğayruhum?*, 4. Baskı (b.y.: Müessesetu Hindâvî, 2012), 42.

²⁰⁵ Ramâzanî el-Cezâirî, *Medârikü'n-nazar fi's-siyâse beyne't-tatbîkâtî 'ş-şer'iyye ve'l-infi'alâtî'l-hamâsiye*, thk. Elbânî, 8. Baskı (Kahire: Daru'l-Furkân, ts.), 240-241.

²⁰⁶ Ramâzanî el-Cezâirî, *Medârikü'n-nazar fi's-siyâse beyne't-tatbîkâtî 'ş-şer'iyye ve'l-infi'alâtî'l-hamâsiye*, 240-241.

dünyadaki değişimlere ayak uydurma yeteneğinin varlığını vurgulamaktadır. Bu minvalde Muhammed Ebû Zehre, İslam'da yönetim sistemini, hayatın tüm yönlerini kapsayan bütüncül bir sistem olarak tanımlar. Ona göre bu sistemin günümüzde uygulanması bazı değişiklikler gerektirse de bu değişiklikler, sistemin özüne ve temel ilkelerine zarar vermemelidir. Vehbe Zuhaylî, İslam'da yönetim sistemini âdil bir sistem olarak kabul eder ve bunun uygulanmasının İslam toplumuna istikrar ve refah getireceğine inanır. Zuhayli'ye göre bu sistem, haklar ile yükümlülükler arasında bir denge sağlar. Yusuf Karadavî de İslam'da yönetim sisteminin esnekliği üzerinde durur ve bu sistemin farklı zaman ve mekânlarda uygulanabilirliğine dikkat çeker. Karadavi, şura ve halkın katılımının, toplumun kendi işlerini yönetmesinde önemli araçlar olduğunu savunur.

Demokrasi, halkın karar alma sürecine katılımını ve iradelerinin tam temsilini sağlamayı amaçlayan bir yönetim modelidir. Her ne kadar demokrasi, modern zamanların halk yönetimi modeli olarak kabul edilse de bazı açılardan geleneksel İslami kavramlarla çelişmektedir. Bu nedenle İslam dünyasında bazı akımlar ve bilginler, adaleti ve iyi yönetimi sağlayan, dine uygun demokrasiye alternatifler üzerinde durmaktadır.²⁰⁷

Bu alternatiflerden bazıları şunlardır:

1. Şura

Allah, şurayı emretmiştir ve şöyle buyurur: “İşlerinde onlarla istişare et.” [Âl-i İmran 159]. Müminleri de şöyle tarif eder: “Onların işleri, aralarında istişare ile yapılır.” [Şura 38]. Şura kavramı, İslam'da temel bir öneme sahiptir ve danışmayı, istişareyi içerir. Yukarıda ifade edildiği üzere bu kavram, Kur'ân ve sünnetle desteklenmektedir. Müslümanlar, önemli konularda başkalarının görüşlerini dinlemeye ve danışmaya davet edilir. İslami şura, İslam siyasi sisteminin temeli olarak benimsenebilir ve yöneticiler ile halk arasında, farklı kurumlar arasında önemli kararların alınmasında istişare teşvik edilebilir.

²⁰⁷ Atiye Adlân, *en-Nizâmü's-siyâsiyyi'l-İslâmî ve muehhlâtü't-tefevvuk* (İstanbul: Daru'l-Usûlî'l-İlmiyye, 2020). Ayrıca kuruluşundan bu yana hilafeti kurmayı ve demokratik siyasi sistemden uzak durmayı savunan Hizbu't Tahrîr'in liderlerinden Takiyuddin en-Nebhanî'nin kitaplarında ve makalelerinde bu görüşler yer alır.

Şura, çeşitli şekillerde uygulanabilir; örneğin danışma meclisleri ve halka açık komiteler aracılığıyla hükümete tavsiyelerde bulunulabilir. Demokratik seçimler, şura kavramı temel alınarak düzenlenebilir. Hükümet temsilcileri, danışma ve serbest oy kullanımı esas alınarak seçilebilir. Ancak İslami şuranın tam anlamıyla uygulanmasında bazı zorluklar ortaya çıkabilir. Özellikle istişare yollarının belirlenmesi ve kararların çoğunlukla nasıl alınacağının kesin mekanizmalarının tespiti konusunda zorluklar yaşanabilir.

2. Hilafet

İslam'da hilafet ve imamet kavramları, İslam kültürünün en önemli siyasi ve dini yönlerinden birini temsil eder. Bu kavramların tarihi, İslam'ın ilk dönemlerine kadar uzanır. Bu kavramların arka planını ve etkilerini anlamak için tarihsel bir analiz gereklidir. Bu kavramlar, tarihi olaylar ve önemli şahsiyetlerin etkisiyle zamanla gelişmiştir. Siyasi, fikri ve sosyal değişimler, bu kavramların yorumlanması ve uygulanmasında önemli etkiler bırakmıştır.

Hilafet, bir kişinin ardından gelen ve Müslümanların siyasi ve dini alanlarda liderliğini üstlenen bir yönetim sistemidir. Dini koruma ve dünyevi siyaseti yürütme konusunda Peygamberlik makamına halef olma anlamında kullanılır. İmamet, ümmet içinde bu görevi yerine getirecek kişiye verilmesi gereken bir makamdır. Bu, imamet kavramının ümmet için Peygamberin ardından gelen bir liderlik olduğu anlamına gelir.²⁰⁸ Reşid Rıza, imameti “Peygamberin halifesi” olarak tanımlamıştır.²⁰⁹

Hilafet ve imamet, İslam kimliğinde ve onun tarihsel gelişiminde büyük bir öneme sahiptir. Bu kavramların gelişimi ve etkilerini anlamak, İslam dininin, onun hükümet ve siyasi kavramlarının daha derinlemesine anlaşılmasına katkıda bulunur. Bu nedenle bu kavramlar üzerine sürekli araştırma yapmak, çağdaş İslam dünyasındaki siyasi ve dini değişimlerin ve bunların Müslüman toplumlar üzerindeki etkilerinin anlaşılması açısından önemlidir.

²⁰⁸ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 1: 15.

²⁰⁹ Muhammed Reşid Rızâ, *el-Hilâfe* (Kahire: ez-Zehrâ li'l-İ'lâmî'l-Arabî, ts.), 1: 17.

Hilafet, adalet ve doğruluk ilkelerini uygulayan ve şariat esaslarına dayanan bir yönetim modelini temsil eder. Hilafet, modern hükümet yapıları olmadan, şariatla yönetilen bir yönetim modelini temsil eder. Hilafet, şura kavramı ile bağlantılı olabilir; Müslümanlar, halifeyi seçme ve göreve getirme konusunda istişarede bulunurlar. Halife, Müslümanları dini prensiplere uygun şekilde yönetir ve onların haklarını korur. Ancak özgün İslami hilafeti gerçekleştirmek, çağdaş siyasi ve sosyal karmaşıklıklar nedeniyle büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum, Müslüman toplumların hilafet makamını üstlenecek bir kişilik üzerinde anlaşılmaya varabilme yeteneğini etkileyebilmektedir.

Halifede Bulunması Gereken Şartlar

İslam'da halife, adaletli liderliğin bir tezahürüdür. Halife, İslam toplumunda liderlik ve otoritenin sembolüdür; Hz. Peygamber'in ümmetin işlerini yönetme konusundaki halefi olarak kabul edilir. Ancak bir kişinin bu önemli görevi üstlenebilmesi için İslam'ın önemli prensiplerini ve amaçlarını yansıtan temel şartları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu şartlardan en önemlileri şunlardır:

a. İslam: İslam âlimleri, Müslümanların işlerini yürütecek kişinin Müslüman olması gerektiği konusunda fikir birliği içindedir.²¹⁰ Bu, Allah'ın şu buyruğundan açıkça anlaşılmaktadır: “Müminler, müminler dışında kâfirleri dost edinmesinler. Kim bunu yaparsa, Allah ile ilişkisi kalmaz.” (Âl-i İmrân 28).

b. Adalet: İslam âlimleri, halifenin adil olmasının şart olduğunu oybirliğiyle kabul etmişlerdir. Hilafet, büyük bir emanet olup ancak yüksek ahlaki niteliklere sahip bir kişi tarafından üstlenilebilir. Adalet, sadece insanların birbirlerine karşı âdil davranmaları anlamına gelmez; aynı zamanda şu temel nitelikleri içerir:

- Davranışta doğruluk: Halife, tüm davranışlarında ve sözlerinde İslami hükümlere bağlı olmalıdır.
- Günahlardan uzak durma: Halife, büyük veya küçük günahlardan arınmış olmalı ve hiçbir günah işlememelidir.

²¹⁰ Sâlih Simsar, *Nizâmü'l-hilâfe fi'l-fikri'l-İslâmî el-mu'âsir* (Hacı Lakhdar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009/2010), 54.

- Heva ve şehvetten uzak durma: Halife, hüküm ve kararlarında âdil olmalı, duygularından veya kişisel arzularından etkilenmemeli ve ümmetin menfaatini her şeyin önüne koymalıdır. İmâm Gazâlî, adalet hakkında şöyle demiştir: “O, en değerli, en yüce sıfattır ve en çok dikkat edilmesi gereken özelliktir.”²¹¹

c. Erkek Olma: Konuyla ilgili olarak Cüveynî şöyle demiştir: “Âlimler, kadının imam olamayacağı konusunda icma etmişlerdir; ancak onun şahitlik yapabileceği konularda kadının kadı olabileceği konusunda ihtilaf etmişlerdir.”²¹² Kadının psikolojik, zihinsel, duygusal ve fiziksel yapısı, devletin liderliğini gerektiren zorlu görevleri yerine getirmeyi zorlaştırmaktadır.

d. Ergenlik: Halifelik, bir çocuğa verilmez; “çünkü çocuk, kendi işlerinde dahi başkasının vesayeti altındadır. Böyle biri, nasıl olur da ümmetin işlerini yönetebilir...”²¹³ Şu halde halifenin akıl ve ergenlik şartlarını taşıması gereklidir.

e. Özgürlük: Kölenin imam olması mümkün değildir; çünkü köle, sahibinin mülkü olup kendi işlerinde bile sahibinin izni olmadan hareket edemez. Bu bağımlılık nedeniyle kölenin imam olması kabul edilemez; “çünkü imamlık makamı, yaratılmışların işlerinde zamanın tamamını almayı gerektirir. Başkası tarafından yönetilen biri, bu göreve nasıl atanabilir ki...”²¹⁴

f. Bilgi (İlim): İmam, şariat hükümlerini uygulamak, olaylara ve meselelere dair içtihat yapmakla yükümlüdür. Bu nedenle imamın ilim sahibi olması şarttır. Şariat konularına vakıf olmayan bir kişi, imamlık görevini yerine getiremez. İmâm Şâtîbî, bu bağlamda şöyle demiştir: “Âlimler, büyük imamet, ancak içtihat derecesine ulaşan birine verilebileceği konusunda ittifak etmişlerdir.”²¹⁵

g. Yeterlilik: İmamın yeterliliği, sadece bireysel yetenek meselesiyle sınırlı değildir. Hilafetin sorumluluklarını etkin ve verimli bir şekilde yerine getirebilmesi için imamın sahip

²¹¹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *Fedâ'ihu'l-Bâtıniyye*, thk.: Abdürrahman Bedâvi (Mısır: Vizâretu's-sekâfe, 1964), 187.

²¹² el-Cüveynî, *Ğiyâsu'l-ümem fî iltiyâsi'z-zulem*, thk. Mustafa Hilmi (Mısır: Dâru'd-Dava, 2008), 82; Muhammed Reşîd Rızâ, *el-Hilâfe ve'l-imâmetu'l-'uzmâ* (Kahire: Matbaatu'l-Menâr, 1341), 238-239.

²¹³ Reşîd Rızâ, *el-Hilâfe ve'l-imâmetu'l-'uzmâ*, 238-239.

²¹⁴ Gazzâlî, *Fedâ'ihu'l-Bâtıniyye*, 189.

²¹⁵ eş-Şâtîbî, *el-İ'tisâm*, thk. Sad b. Abdullah Hamid, 1. Baskı (Suudi Arabistan: Dâru'l-Cevzî, 2008), 2: 126.

olması gereken bir dizi nitelik ve becerilerle de ilgilidir. İmam, genel olarak ümmetin menfaatine hizmet edecek bilgece kararlar alabilen, şartları analiz edebilen, derin bir siyasi ve sosyal anlayışa sahip olan biri olmalıdır.²¹⁶

h. Nesep: Ehl-i Sünnetin büyük çoğunluğu, halifenin/imamın Kureyş'ten olması gerektiğini kabul etmektedir. Bu gereklilik, sahabenin Benî Saide Sakîfesi'nde toplandıkları gün akdettikleri icmâ deliline dayanmaktadır. Bu toplantıda muhacirler, Sa'd b. Ubade'yi halifelik için aday gösteren Ensar'a itiraz etmişlerdir. Bunun üzerine sahabe, Hz. Peygamber'in (sav.) "İmamlar Kureyş'tendir." sözünü ve onun, Muhacirlere Ensar'a iyi muamele etmelerini ve onları bağışlamaları tavsiye ettiğini hatırlatarak kendilerine cevap vermişlerdir. Bu durum ışığında Muhacirler, Ensar'ı bu gerekliliğe uymaya ikna etmişler ve Ensar, imamet taleplerinden vazgeçip "bizden bir emir, sizden bir emir" sözlerini geri çekmişlerdir.²¹⁷

Halifeyi Belirleme Yöntemleri

İslam'da halifeyi belirleme yöntemleri, Müslümanların tarihi ve kültürel birikimlerinin önemli bir parçasıdır. Zaman içinde bu yöntemler, her dönemin kendine özgü siyasi, sosyal ve kültürel koşullarından etkilenecek önemli bir gelişim göstermiştir. Bu yöntemler şunlardır:

a. Seçim Yöntemi

İlk halife Ebu Bekir'in seçilmesi, İslam tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Onun seçilme süreci, daha önce görülmemiş siyasi ve düşünsel bir gelişmeye neden olur. Orada geçen biat (Sakîfe biatı), İslam toplumunun siyasi anlamdaki gelişiminde merkezi bir rolü oynar. Yani Sakife biatı, Hz. Muhammed'in (sav.) vefatından sonra halifenin nasıl seçileceği konusunda bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu biat, büyük sahabeler arasında istişare ve katılım prensibini içerdiğinden İslam'da seçim hakkını ve adalet ruhunu yansıtır. Sahabe, Benî Saide Sakîfesi'nde toplanarak hilafet meselesini tartışmış ve liyakatini, fazileti ve adaletini baz alarak Hz. Ebu Bekr'i halife seçmişlerdir.

²¹⁶ Raşid Aliyân, *el-İslâm ve'l-hilâfe*, 1. Baskı (Bağdât: Matbaatu Dâri's-Selâm, 1976), 54.

²¹⁷ Bk. İbn Haldûn, *Mukaddime*, thk. Abdullah Derviş, 1. Baskı (Şam: Dâru Yu'rib, 2004), 370.

Sakîfe Biatı, çeşitli aşamalardan geçerek gelişmiştir. Bu aşamalar, Ömer b. Hattab'ın küçük biatı ile başlamış, Arabistan'ın farklı bölgelerinden gelen heyetlerin katılımıyla gerçekleşen büyük biat ile devam etmiş ve kısa bir süre sonra Ali b. Ebû Talib'in biat edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu olaylar, Sakife Biatı'nın İslam'da önemli tarihsel bir durak olduğunu vurgulamaktadır. Bu biat; şura, adalet ve birlik ilkelerini somutlaştırmış, hilafet sisteminin temellerini sağlamlaştırmış ve kolektif karar almanın bir örneği olarak kabul edilmiştir.²¹⁸ Sakîfe Biatı, İslam ümmetinin birliğini pekiştirmede ve hilafet sistemini kurmada önemli bir rol oynamış; İslam'da demokrasi için öncü bir model haline gelmiştir.

b. Ahit Yöntemi

Hiz. Ebu Bekir'in ölüm döşeginde Hiz. Ömer'i halefi olarak atarken izlediği ve geleneksel olarak “ahit” olarak bilinen yöntem, İslam dünyasında yönetimin devri için önemli bir model teşkil etmektedir. Bu yöntemde mevcut halife ölmeden önce hilafeti belirli bir kişiye devreder, böylece yönetimde boşluk olmadan bir süreklilik sağlanır. Ömer b. Hattab'a yapılan ahit, İslam tarihinde kritik bir adım olarak kabul edilir. Hiz. Ebu Bekir'in vefatından hemen sonra Hiz. Ömer, hilafeti devralmış ve İslam ümmetini yeni bir istikrar ve genişleme dönemine taşımıştır.²¹⁹

Ahit yönteminin kullanılması, Müslümanların yönetiminde süreklilik ve istikrara verilen büyük değeri yansıtır. Bu yaklaşım, hükümet boşluklarının yol açabileceği kaos ve bölünmelerin önlenmesine yardımcı olur. Ayrıca ahit yöntemi, Hiz. Ömer gibi şahsiyetlerin, halk ve liderler nezdindeki güvenilirliğini gösterir. Bu şahsiyetler, liderlik yetenekleri ve dürüstlükleri temelinde bu büyük sorumluluğu üstlenmek üzere seçilmişlerdir. Kısacası halifelerin atanmasında ahit yönteminin kullanılması, yönetimde istikrar ve barışçıl geçiş modelini temsil eder ve İslam toplumunda birlik ve bütünlüğün korunmasına yönelik çabaları gösterir.

c. Şura Yöntemi

²¹⁸ Sâlim el-Bihnesâvî, *el-Hilâfe ve Hulefâi'r-Râşidîn beyne's-şûrâ ve'd-dimukrâtîye* (Kuveyt: Mektebetü'l-Menâri'l-İslâmiyye, 1997), 2: 213.

²¹⁹ Muhammed İlhamî, *Fikhu ihtiyâri'l-hâkim fi'l-İslâm*, el-Cezire (9/8/2017), bağlantı: <https://2u.pw/4zgIO>.

İslam dünyasında danışma (*şura*), önemli kararların alınmasında, özellikle halifelerin ve Müslüman liderlerin atanmasında temel değerlerden/ölçütlerden biri olarak kabul edilir. Bu yöntem, şeffaflık ve sorumlulukla nitelenir; bu yöntemde büyük sahabiler karar alma sürecine katılır, görüş ve tavsiyeleri dinlenir ve nihai adım atmadan önce değerlendirilir.²²⁰

Şuranın gücü, inanan kişileri doğru kararlara yönlendirme ve geniş mutabakat inşa etme kapasitesinde yatmaktadır. Böyle bir usul, toplumun istikrarını ve birliğini garanti eder. Nitekim Hz. Osman b. Affan'ın üçüncü halife olarak seçilme sürecinde şura yöntemi, herkesin oybirliğiyle kabul ettiği bir şahsiyetin seçilmesini sağlamış ve İslam'ın tek bir bayrak altında genişlemesi ve birleşmesinde büyük bir rol oynamıştır.²²¹

d. Biat Yöntemi

Dördüncü halife, doğrudan “Ehl-i hal ve akd” tarafından seçilmiş olup bu seçim, İslam tarihinin kritik bir döneminde hilafet kurumunun devamlılığını yansıtmaktadır. Bu meşru seçim, yeni halifeye itaat ve bağlılık teyidini de beraberinde getirmiştir. Bu süreç, sahabeler tarafından daha önce de uygulanan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu doğrudan seçim modeli, İslam kurumlarının istikrarı için temel bir özellik olarak kabul edilir. Sorumluluğu üstlenmeye yetkin bireyler arasında uzlaşma, onların ortak onayı ve geleneksel uygulamalar olan tokalaşma veya yemin, yeni lidere bağlılık ve sadakati gösterir.

“Ehl-i Hal ve Akd”ın Halifeyi Belirlemedeki Rolü

İslam’da yönetim sisteminde imamın seçimi, “Ehl-i hal ve akd” adı verilen yetkin ve bilge kişilerin sorumluluğundadır ve bunların eliyle gerçekleşir. Ehl-i hal ve akd, İslam toplumunun en bilgili ve hikmet sahibi bireylerinden oluşan bir grup olup İslam toplumunun en yüksek liderini, yani imamı seçme görevi onlara verilmiştir.²²² İmamın seçimi, şura ilkesine dayalı olarak gerçekleştirilir. Ehl-i hal ve akd üyeleri bir araya gelerek kendi

²²⁰ Alî Muhammed es-Sallâbî, *Teyssîrü'l-Kerîmi'l-Menân fî sîreti Osmân b. Affân* (Kahire: Dârü't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, 2002), 66-55.

²²¹ Gâlib Abdulkâfî el-Kureyşî, *Evveliyâtü'l-Fârûk fî's-siyâse ve'l-idâre ve'l-kadâ*, (Mısır: Dâru'l-Vefa, 2008), 124.

²²² Takiyyüddin Ahmed b. Teymiyye el-Harrânî el-Hanbelî, *es-Siyâsetu's-şer'iyye fî islâhi'r-râi ve'r-raiyye* (Suûdiyye: Vizâretu's-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-evkâf ve'd-dava ve'l-irşâd, 1418), 1/12.

aralarında istişare eder, âlimlerin görüşlerine başvurur, adaletli ve ehil gördükleri kişiyi lider olarak seçerlerdi.²²³ Seçim sonrasında ise biat gerçekleştirilirdi. Önce Ehl-i hal ve akdın, ardından da Müslüman halkın, başkan olarak seçilen kişiyi onaylamasıyla imamlık makamı resmen kabul edilirdi.²²⁴

İslam'da yönetim sistemi ile günümüz demokrasisi arasında bazı benzerlikler söz konusu olabilmektedir. Bu benzerlikler, daha ziyade halkın katılımı prensibinde kendini göstermektedir. Demokratik sistemlerde liderler, seçim yoluyla belirlenmekte; İslam'a dayanan yönetim sisteminde de seçkin bir grubun istişaresi sonucu imam belirlenmektedir.²²⁵ Aynı zamanda her iki sistemde de adayların birden fazla olması, seçim özgürlüğü sunma açısından benzerlik taşımaktadır. Ancak adayların nitelikleri ve seçim sürecinin detayları, iki sistem arasında farklılık göstermektedir.²²⁶ İslam'da yönetim sistemi ile modern demokrasi arasındaki temel farklardan biri de şudur: Günümüz demokrasisi, meşruiyetini çoğunluğun iradesinden alırken, İslam'a dayanan yönetim sisteminde ise meşruiyet, şeriata ve Ehl-i hal ve akd tarafından yapılan seçime dayanmaktadır.²²⁷ İslam tarihinde ehl-i hal ve akdın kimlerden oluştuğuna dair tek bir tanım bulunmamaktadır. Âlimler, bu konuda farklı görüşlere sahiptir ve bu da uygulamada esneklik sağlamaktadır. Buna mukabil modern demokrasilerde seçmenler, halkın tamamını kapsar ve hükümette kendilerini temsil edecek kişileri doğrudan belirlerler.²²⁸

Sonuç olarak İslam tarihinde imam seçiminin uygulanması konusunda farklı yöntemler söz konusudur ve şura mekanizması çerçevesinde bu konuda esneklik sağlanmıştır. Buna rağmen söz konusu geleneksel sistem, günümüz dünyasında bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Özellikle modern İslam toplumlarının kültürel ve düşünsel

²²³ Maverdî, *el-Ahkâmu's-sultâniyye*, 1: 23.

²²⁴ İbn Haldun, *el-Mukaddime*, thk. Catermere (Mısır: Dâru'n-Nahda, 1377), 156.

²²⁵ Bernard Lewis, *Ezmetu'l-İslâm el-harbu'l-akdas ve'l-irhâbu'l-müdenne*, trc. Hâzım Mâlik Muhsin (Dimeşk: Safahât li'd-Dirâse ve'n-Neşr, 2013), 39.

²²⁶ Abdullah el-Eş'al, "Delâletu'l-ihcâc fi'n-nuzumi'l-mustebidde ve'd-dimokratiye", 29.01.2011, bağlantı: <https://2u.pw/FaZSXo0T>

²²⁷ Yûsuf el-Karadâvî, *el-İslâm ve'l-ilmâniyye vechen li vech* (Mısır: Mektebetu Vehbe, 1997), 125

²²⁸ Saduddin el-Osmânî, *ed-Dîn ve's-siyâse temyîz lâ fasl* (Mısır: Dâru'l-kelime, 2015), 47.

çeşitliliği, bu sistemin uygulanabilirliğini etkileyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır.²²⁹

3. İslam Devleti

İslam'da yönetim sistemi, İslam şeriatına dayalı bir devlet kurma ve İslami ilkeleri gerçekleştirme yönünde bir amaç üzerine inşa edilmiştir. Bu model, İslam şeriatının uygulanmasına ve Müslümanların haklarının korunmasına dayanan bir yönetim şekli olarak kabul edilir. İslam yönetimi anlayışları, farklı toplumların ve hareketlerin fıkhi kavramları ve içtihatlarına göre değişiklik gösterebilir. Bununla birlikte İslam devleti kurma çabaları; siyasi kargaşalar, iç bölünmeler ve dış tehditler gibi zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır.

Modern çağda İslami davet, önemli zorluklarla yüzleşmektedir ve bu durum, İslam'ın mesajını hayatın çeşitli alanlarında somutlaştıracak bir İslam devleti kurma olasılığı hakkında sorular/sorunlar doğurmaktadır. İslam devleti kurma fikri, İslami ve insani açıdan büyük önem taşır; çünkü bu, kamu hayatının yönetiminde İslami kuralların ve yasaların pratik uygulamasının imkanını temsil eder. Ancak bu fikir, İslam karşıtı güçlerin muhalefeti, yanıltıcı medya kampanyaları, mezhepsel fitneler ve Müslümanlar arasındaki iç bölünmeler gibi büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Müslümanların hedefi, faziletli bir İslam toplumu inşa eden, hoşgörülü İslami değerleri yayan ve halkına adalet/refah getiren bir İslam devleti kurmaktır. Halklar arasında İslami bilincin artması, İslami davetin yayılmasını kolaylaştıran teknolojik gelişmeler ve âdil bir siyasi sisteme duyulan artan ihtiyaç gibi faktörler, söz konusu süreci destekleyen hususlardır.²³⁰

Bu bağlamda Mutez el-Hatip, Hasan Bennâ ve Karadavi'nin sözlerini aktarmaktadır: "Hasan el-Benna, İslami devlet ve onun önemiyle ilgili olarak şunları söylemektedir: "Müslüman Kardeşlerin dülüncesine göre İslam'a göre yönetim, İslam'ın esaslarından biridir ve fonksiyon (*icrâ/tenfîz*) da rehberlik (*irşâd*) kadar önemlidir. ...ve yönetim, fıkıh kitaplarımızda akidelerden ve usullerden sayılır; fıkihtan ve fûrûdan değil..." Ayrıca,

²²⁹ Muhammad et-Tâhir b. Aşûr, *Usûlu'n-nizâmi'l-ictimâî fi'l-İslâm* (Mısır: Dâru's-selâm, 2005), 207.

²³⁰ el-Cuveynî, *Ğiyâsu'l-ümem fi iltiyâsi'z-zulem*, 15.

“İslamcıların hüküm talebinden vazgeçmeleri, icrâ/tenfiz gücünü İslam'ın hükümlerine inanmayanların elinden geri almakla ancak telafi edilebilecek bir İslami suçtur.”²³¹

Karadavi ise konuyla ilgili olarak şunları söyler: “Ehl-i Sünnet ve Cemaate göre imamet meselesi, amellerle ilgili olduğu için fûrûât konularındandır. Esas itibarıyla itikatla ilgili değildir. Bu söz konusu durumun önemsiz olduğu anlamına gelmez; çünkü İslam, sadece inançlardan ibaret değildir; aynı zamanda inanç ve ameldir.”²³² Örneğin namaz da amellerden olduğu için fûrûâtta sayılır; ancak bu durum, onun İslam'ın şartlarından biri olmaktan çıkarmaz. Aynı şekilde “Allah'ın indirdiği ile hükmetmek veya imamet de fûrûâtta değildir. Ancak bunun farz olduğuna ve zorunluluğuna inanmak, Allah'ın Kitab'ında indirdiği şeylere ve Peygamberinin izine tabi olmanın, imanın özü olduğuna inanmak asıllardandır.”²³³ Abdulkadir Udeh de şunları söylemektedir: “İslam'ın doğası; İslami yönetimin ve İslam devletinin kurulmasını gerektirir. Kur'ân ve sünnetteki her emir, İslami bir yönetim ve devletin kurulmasını zorunlu kılar.” “Allah'ın hükmü ve emri” başlıklı bir bölümde, bu kavramı Seyit Kutub'dan önce ortaya koyarak “Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenlerin her durumda kâfir olduklarını Kur'ân'ın açıkça belirttiğini” ve “İslam'da yönetimin, İslam'ın temel direği ve onu ayakta tutan ilk dayanak olduğunu” belirtmiştir. Yine şöyle demiştir: “İslam, dini devlet ile, devleti de din ile birleştirdi. Öyle ki ikisini birbirinden ayırt etmek mümkün değildir. İslam'da devlet din, din ise devlettir.”²³⁴

4. Mevcut Sistemle Yetinmek

Mevcut sistemle yetinmek, birçok İslamcı düşünür tarafından ortaya atılan ve İslam çerçevesi dışında bir demokrasi alternatifi sunduğu gerekçesiyle sert eleştirilerle karşılaşan bir yaklaşımdır. Bazıları bunu, değişim için olumlu bir şekilde harekete geçmeme çağrısı olarak nitelendirdiği için bu yaklaşıma karşı çıkmaktadır.

²³¹ Mu'tez el-Hatîb, *Hel ed-devletu'l-İslâmiyye matlabun dîniyyûn?*, el-Cezire, 4/5/2017, Bağlantı: <https://2u.pw/lkvQe7t>

²³² Mu'tez el-Hatîb, *Hel ed-devletu'l-İslâmiyye matlabun dîniyyûn?*, el-Cezire, 4/5/2017, Bağlantı: <https://2u.pw/lkvQe7t>

²³³ Vahîd Abdülmecîd, “el-İhvânu'l-Muslimûn beyne't-târîh ve'l-müstakbel”, *Ceridetü'l-ehrâm*, 2012.

²³⁴ Mu'tez el-Hatîb, *Hel ed-devletu'l-İslâmiyye matlabun dîniyyûn?*, el-Cezire, 4/5/2017, Bağlantı: <https://2u.pw/lkvQe7t>

Raysunî, mevcut sistemle yetinmekle ilgili olarak şunları söyler: “Birçok durumda -sapkın, karışık veya düşmanca olsa da, tarafsız veya lehte olsa da- mevcut devlet altında veya aracılığıyla bir din kurmak mümkün olabilir. Bu durumlarda da İslam devletinin önemi ve gerekliliği; mevcut devletin, dinin ve onun hükümlerinin özel ve kamusal hayatta yerleşmesi için fırsatlar ve olanaklar sağladığı ölçüde azalır.”²³⁵

Bu alternatiflerin, çağdaş dünyada uygulanabilir ve yaşanabilir kılınmasını sağlayan birkaç noktanın yeniden ele alınması gerekir. Bunlardan biri, demokrasinin bu alternatifleri, akıl ve itidal ile ele alınmalı ve İslami değerler ile modern çağın gereksinimlerinin uyum içinde olmasına dikkat edilmelidir. Ayrıca bu alternatifler adalet, şeffaflık ve insan hakları ilkeleri göz önünde bulundurularak ilgili toplumların sosyal ve siyasi koşullarına göre uygulanmalıdır. Bu alternatiflerin karşılaştığı zorlukların, siyasi liderlerin ve fıkıh âlimlerinin, Müslüman toplumlarda iyi yönetim ve adaleti gerçekleştirmek için İslam ilkeleri ile siyasi gerçekçiliği birleştirecek bir yöntem/yaklaşım benimsemelerini gerektirdiğini belirtmek gerekir. Bu, tüm ilgili taraflar arasında diyalogun güçlendirilmesini ve sürdürülebilir ve başarılı yönetim modelleri inşa etmek için uzlaşma arayışını gerektirir.

Demokrasiye yönelik söz konusu tutum konusunda bir uzlaşma olmasına rağmen, seçimler veya İslamcı adayların desteklenmesi ve siyasi katılım konusunda Selefi âlimler arasında bir ihtilaf yaşanmıştır. İbn Useymin, İbn Bâz ve Elbanî gibi âlimler, geçmişte İslamcıların veya en uygun adayların (meclislere) seçilmesine karşı çıkmamış, bazıları da bunun bir zorunluluk olduğunu dahi savunmuştur. Ancak Mukbil b. Hadi Vedâ'î ve Rabi Medhalî gibi aşırı sağcı muhafazakâr Selefiler, bu tür fetvaları reddetmiş ve seçimlere katılmanın -her ne şekilde olursa olsun- siyasi sürece katılım anlamına geldiğini belirterek eleştirmişlerdir. Onlara göre esas olan seçimlere katılmamaktır. Onların görüşüne göre Selefi metodu diğer İslami davalardan ayıran özellik de budur.²³⁶

Arap demokratik devrimi; Selefilerin, daha önce karşılaştıkları durumdan farklı bir siyasi durum meydana getirmiş ve onların teorik tasavvurları ile siyasi sahneye yönelik

²³⁵ Ahmed er-Reysûnî, "Mustakbelü'l-İslâm beyne's-şu'ûb ve'l-hukkâm", *el-İttihâdu'l-âlemî li ulemâil'l-Muslimîn*, Katar, 13/03/2019, bağlantı: <https://iums.me/9215>.

²³⁶ Mukbil b.Hâdî el-Vedâ'î'nin seçimlere katılımın haramolduğuna dair fetvasının metnini ve İbn Bâz ile İbn'Useymin'in fetvalarını reddedişi için bağlantı: <http://www.muslim.net/vb/showthread380380>. Seçimlerin "Allah'ın haram kıldığı şeyleri helal kılan bir demokrasi aracı" olduğunu belirtmiştir.

tutumlarını büyük ölçüde şekillendirmiştir. Tunus ve Mısır'da başlayan ilk dalga ve Yemen, Libya ve Suriye'deki krizlerle devam eden ikinci dalga, rejimlerin sarsılmasına neden olmuştur. Ayrıca Ürdün, Fas, Kuveyt ve Bahreyn gibi monarşilerde de protestolar ve reform talepleri gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler, Selefilere siyasi faaliyetlere bakış açısını yeniden değerlendirmelerine ve Arap dünyasındaki Selefi hareketlerin pozisyonlarını koordine etme girişimlerine yol açmıştır. Bu bağlamda 13-14 Ekim 2012 tarihlerinde İstanbul'da Selefi Beyan Dergisi tarafından düzenlenen ve 17 Arap ülkesinden yaklaşık 140 Selefi temsilcisinin katıldığı bir konferans düzenlenmiş, bu konferansta “Onur Beyannamesi” (*Misâku şeref*) kabul edilerek, demokrasiyi geçiş süreci (*merhale intikâliyye*) olarak kabul etmeye yönelik yeni çabalar net bir şekilde ortaya konmuştur.

Konferansın en önemli konuşması, daha önceki yıllarda siyasi faaliyetlerin önemini teorik olarak temellendiren ve önceki on yılların yaygın Selefi fetvalarının aksine bir duruş sergileyen Selefi liderlerden biri olan (Mısır asıllı) Kuveyt'li Abdurrahman Abdülhalik tarafından yapılmıştır. Abdülhalik, konuşmasında demokratik sistemi “geçiş dönemi” (*merhale intikâliyye*) olarak kabul etmenin, “İslam sistemi”nin bir alternatifi olarak değil; Selefilere diktatör rejimde bulunmayan fırsatlar ve imkânlar elde etmesini sağlayan bir süreç/fırsat olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak nihai hedefin “Raşid Halifeliği” kurmak olduğunu vurgulamıştır.²³⁷ Konferansta baskın olan Selefi tutum, “Selefi davanın sabitelerini” korumanın gerekliliğiyle siyasi faaliyetlere katılmak olarak yansıtılmıştır.²³⁸

Bu varsayımlar ve bunlara dayanan sonuçlar, bize “demokraside din” şeklindeki okumadan ziyade, “dinde demokrasi” başlıklı bir okuma sunar. Yani bazı muhalifler, demokrasiyi İslami söylemlerine entegre etmek veya araçlarını kullanarak siyasi projeleri olan “İslam devletini gerçekleştirmek için bunu bir parça haline getirmek istemektedirler. Bunun tersi olan demokratik oyuna entegre olup onun bir parçası haline gelmek, dini düşüncelerini ve tasavvurlarını geliştirmeyi veya en azından dinin siyasi hayattaki rolünü

²³⁷ Abdurrahman Abdülhalik'in 19 Ekim 2012 tarihli kapanış oturumunda yaptığı konuşma için bk. bağlantı: <http://albayan.co.uk/page.aspx?id=84>, 2050111.

²³⁸ *el-Beyan* dergisinin konferans hakkındaki raporu. (Ekim 2011), bağlantı: <http://albayan.co.uk/page.aspx?ID=84>.

yeniden değerlendirmeyi gerektirir. Bu durum, demokrasiyi “kullanma” girişimiyle Arap ülkelerindeki çoğunluğun Müslüman olmasına güvenerek ortaya çıkan bir sorunu ifade eder. Bu sorunun etkilerini ustalıkla açıklayan Muhammed Süleyman Ebû Rumân, bir makalesinde şöyle der: “Bu tasavvur, Selefilere demokratik oyuna olan bağlılıkları ile özünde çelişir! Selefiler, çoğunluk olduklarında demokrasinin kendilerine verdiği hakları öne sürerek, eğitimi ve ekonominin, kültürün ve toplumsal ilişkilerin temellerini değiştirme hakkına sahip olacaklarını savunurlar. Örneğin üniversitelerde karma eğitimi yasaklayabilir, müfredatı değiştirebilir veya şeriata aykırı gördükleri sanat ve edebiyat gibi şeyleri bile yasaklayabilirler.”²³⁹

Eğer bu varsayımı kabul edersek ve gelecek seçimlerde çoğunluğu elde eden aşırı seküler bir parti iktidara gelirse, anayasadaki ikinci maddeyi değiştirme, okullarda karma eğitimi zorunlu kılma ve insanları şeriata, geleneklerine ve göreneklerine aykırı yasalara zorlamaya hakkı var mıdır? Selefilere göre cevap kesinlikle hayır olacaktır. Peki, onların bu durumda başvuracağı yol ne olacaktır? Sokaklara inmek, bu partiyi tekfir etmek ve günün sonunda İslamcılar ve sekülerler arasında öldürmeye varacak bir çatışmaya sürüklenmek olacaktır. Böylece demokrasi, iktidarın barışçıl bir şekilde el değiştirmesini sağlama, iç çatışmaları ve baskıyı önleme anlamını ve amacını yitirecektir. Çatışma, siyasi güçlerin temsilcileri arasında parlamentodaki diyalog yerine sokağa taşınacaktır.²⁴⁰

Genel olarak bu düşüncede olanlara göre demokrasi, esasen İslam’ın öngördüğü ve kabul ettiği ideal bir yönetim modeli değildir. Bunlara göre demokrasi, kendisinden faydalanması gereken hususiyetler taşır ve bu hususiyetleri dikkate almak gerekir. Bu düşünceye göre demokrasi bir amaç değil; İslam’a uygun bir yönetim modeline ulaşmak için araç olarak kullanılabilir. Bu yönüyle demokrasiyi bir geçiş süreci olarak görmek gerekir. İslam açısından daha ideal ve daha iyi bir yönetim mekanizmasını işlevsel kılınca dek demokrasinin mevcut düzeniyle yetinmek, makul ve uygun bir tutum olacaktır.

²³⁹ Ebû Rumân, “es-Selefiyyûn ve’l-dimukrâtiyye fî hukbeti’s-severâti’d-dimukrâtiyyeti’l-‘Arabiyye”, 722.

²⁴⁰ Ebû Rumân, “es-Selefiyyûn ve’l-dimukrâtiyye fî hukbeti’s-severâti’d-dimukrâtiyyeti’l-‘Arabiyye”, 723.

SONUÇ

Çalışmamızda ulaştığımız sonuçlar şunlardır:

- Teoriler, bilimleri anlamada önemli bir araçtır ve özellikle sosyal bilimlerde temel teorilerin göz ardı edilmesi mümkün değildir.
- Genel olarak sosyal bilimlerde, özel olarak da siyaset biliminde teoriler, derin ve köklü sorunlar içermektedir ve bu sorunlar, Batılı filozoflar ve teorisyenlerin bakış açısından ele alındığında da söz konusu olmaktadır.
- Modern teorilerin İslam hukuku ile uyarlanma çabalarında ciddi bazı sorunlar vardır. Bunlar, dini metinleri bağlamından koparma ve temelsiz bir şekilde modern teorilere uydurma girişimlerinden kaynaklanmaktadır.
- Siyaset teorilerinin, İslam hukukunun temel parametrelerine aykırı olmaması gerektiğine dair genel bir uzlaşa bulunmaktadır. Bunların başında söz konusu teorilerin dinin hükümlerine uygun olma, adaletle hükmetme ve İslam dininin birincil unsur ve esas kabul edilmesi gelmektedir.
- İslam hukukunda demokrasi anlayışı başta olmak üzere mevcut siyasi teorilere yaklaşım ve bunları değerlendirme konusunda birbirinden farklı bakış açıları bulunmaktadır. Genel anlamda bazı araştırmacılar ve âlimler, demokrasinin İslam'ın ilkeleriyle uyumlu olduğunu düşünürken, bazıları bu uyumu şiddetle reddetmektedir.
- Müslüman âlimler ve düşünürler arasında demokrasiyi savunup destekleyenler, birçok demokratik kavram ve uygulamayı filtreleme, yeniden biçimlendirme ve İslam hukukunun çerçevesiyle uyumlu hale getirme çabası içerisinde olmuşlardır.
- Demokrasiye karşı çıkanlar ise gerek felsefi kavramsalcılık açısından gerekse uygulama yönünden demokrasiye alternatif sistemler sunma eğiliminde olmuşlardır.
- İslam hukuk düşüncesi çerçevesinde demokrasiye dair sorunlarla başa çıkmak için bütüncül bir yaklaşım benimsemek gerekmektedir. Anlayış ve yorum çeşitliliği, İslami düşünce için bir zenginlik teşkil etmektedir. Bu çeşitlilik,

bölünme ve ayrılıklara sebep olmak yerine, öğrenme ve gelişme için bir fırsat olarak görülmelidir. İslam hukuku çerçevesinde eleştirel düşüncenin ve yenilikçiliğin teşvik edilmesi, İslam'ın hoşgörü ve adalet değerlerini yansıtan açık fikirli bir yaklaşımın geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

- Bu nedenle İslam hukukunda siyaset teorilerini daha iyi anlamak için daha fazla araştırma ve inceleme yapılması gerekmektedir. Bu alanda âlimler ve araştırmacılar arasında iletişimin ve etkileşimin genişletilmesi gerekmektedir. İslam'ın değerleri ve ilkeleriyle uyumlu bir şekilde demokrasinin ilkelerini anlama ve uygulama konusunda ortak anlayışımızı geliştirmeye yönelik diyalogları teşvik etmemiz önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbâsî, Ahmed Mübarek. *Hurriyetu'l-mu'tekad beyne'n-nass ve işkâlâtü't-tatbîk*. Cezayir: Dâru Sami, 2021.
- Abdulazîm, Saîd. *ed-Dimukrâtiyye fî'l-mîzân*. Mısır: Dâru'l-Furkân, ts.
- Abdulhamîd, Ahmed Ebû Suleymân. *Ezmetü'l-akli'l-Muslim*. 2. Baskı. Riyad: ed-Dâru'l-Âlemiye li'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1992.
- Abdunnebî, Ahmed Yûsuf Muhammed. *Tetavvuru mefhûm ve tatbikâtu tevâzuni'l-kuvâ fi'n-nizâmi'd-düvelî. es-Siyâsatu'd-düveliyye*. Mısır: y.y., 2020.
- Adlân, Atiyye. *en-Nizâmü's-siyâsiyyi'l-İslâmî ve muehhlâtü't-tefevvuk*. İstanbul: Daru'l-Usûli'l-İlmiyye, 2020.
- Adlân, Atiyye. *Silsiletu tetavvuri'n-nazarriyyâtî's-siyâsiyye, en-nazarriyyâtü's-siyâsiyye ve'n-nuzumu's-siyâsiyyetu'l-kadîme (1)*, yayın tarihi: 2024, Bağlantı: <https://n9.cl/nb4glr>.
- Ahmed Muhtar, Abdülhamid Ömer. *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyeti'l-mu'âsıra*. 1. Baskı. y.y.: Âlemu'l-Kütüb, 2008.
- el-Akkâd, Abbâs Mahmûd. *ed-Dimukratiyye fî'l-İslâm*. 4. Baskı. Birleşik Krallık: Hindâvi Vakfı, 2014.
- Aleksis De Togvil. *ed-Dimukrâtiyye fî Amrika*. trc. Emin Mursi Kandil. Kahire: Alemu'l-Kutub, ts.
- Aliyân, Raşid. *el-İslâm ve'l-hilâfe*. 1. Baskı. Bağdât: Matbaatu Dâri's-Selâm, 1976.
- Alkhadri, Saleh Ali Nasser. “et-Tarîk ile'l-hükmi'r-râşid ru'ye şer'iyye”. *Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslami İlimler Araştırmaları Dergisi 1* (2017/1).
- Alûş, Muhammed. *el-İslâm ve'l-müşâreketü's-siyâsiyye*. Beyrut: el-Meyâdîn Platformu, 2017. Bağlantı: <https://2u.pw/m7MiZOR>.
- Anânî, Halil. “Mâziku ilmi's-siyâse beyne'l-idyoloji ve'l-ma'rifi.” *Mecelletu siyâsât Arabiyye* (2019).
- Arslan, Şekîb. *Limâ zâ te'ahhara'l-Muslimûn ve limâ zâ tekâddeme ğayruhum?*. 4. Baskı. b.y.: Müessesetu Hindâvî, 2012.

el-Askalânî, Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhibbüddîn el-Hatib. 1. Baskı. Mısır: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1390.

Avâd, Abbâs. *el-Mûcez fi's-sıhha en-nefsiyye*. İskenderiye: Daru'l-Marife el-Câmiyye, 1990.

Azvân, Enes Abbâs -Silvân Fuzey el-Abidî. *İlmü'l-ictimâi'd-dinî, el-mefâhim el-esâsiyye en-neş'e ve't-tetevvur*. 1. Baskı. Umân: Daru Rıdvân, 2018.

Bâbekr, Faysal. "el-İhvânü'l-Muslimûn ve fıkhu'd-devle". *el-Hurra platformunda makale*. 15.05.2019. Bağlantı: <https://2u.pw/gwPk6B>.

Barkuân, Eşref b. Abdülhamid b. Muhammed. *Mezâhiru't-teşebbeh bi'l-kuffâr fi'l-'asri'l-hadîs ve eseruhâ ale'l-Muslimîn*. 1. Baskı. Suudi Arabistan: Dâru'l-Cevzî, 2005.

Basiyûnî, Amr. "Mülâhaza menheciyye muhtasara 'alâ kitâbi siyâdeti'l-ümme li Abdillâh el-Mâlikî". *Academia*, t.s. , <https://2u.pw/10u0UR9R> .

Behlûl, Recâ. "el-Hurriye ve muavvikâtu'l-fi'l: et-tesîs li-mefhûm liberalî li'l-hurriye fi'l-fikri'l-Arabî". *Mecelletü Teben Katar sy*. 17/5 (2016). <https://2u.pw/PLrQApi>

Benî Ayış, Muhammed Sâid Ahmed Mahmûd. "el-Müctem'âu'l-İslâmî, me'âlimu kuvvetih, esbâbu du'fih, vesâilu nuhûdih". *Mecelletü ulûmi's-şerî'a ve'l-kanûn*. 45/4, ek: 2 (2018).

el-Berâdî, Muhammad Abdullah, Muhammed Abdulhamid Mursî. *el-İdâre fi'l-İslâm*. Cidde: Mektebetü'l-Melik Fehd, 2001.

Berlin, Eşiya. "Hel mâ zâlet en-nazariyyetü's-siyâsiyye mevcûde?" trc.: Haccâc Ebû Cebr. *Mecelletü Teben sy*: 474 (2022). Bağlantı: <https://2u.pw/Bpj0uge>

el-Beyhakî, Ebûbekir Ahmed b. el-Huseyn. *es-Sunenu'l-kubrâ*. thk: Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2003.

el-Bihnesâvî, Sâlim. *el-Hilâfe ve Hulefâi'r-Râşidîn beyne's-şûrâ ve'd-dimokrâtiye*. Kuveyt: Mektebetü'l-Menâri'l-İslâmiyye, 1997.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *Sahihü'l-Buhârî*. 1. Baskı. Mısır: Dâru't-Tavki'n-Necât, 1311.

Bûhâlî, Abbasî Fatimâtu'z-Zehrâ İbrahim. *ed-Devle ve'l-muvâtîn 'inde Aristo*. Cezayir: May Kulme Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Cebr, Kazım Selman-Cafer Ali Sıddâd. “ez-Zinâ ve ukûbetuh fî teşrîâtî esfârî't-Tevrât”. *Babil Üniversitesi Dergisi* 23 (2015).

Celal Abdullah Muavvad. *el-İtticâhâtü'l-hadîse fî'l-ulûmî's-siyâsiyye nazre nekdiyye*. Yayın tarihi: 1986, Bağlantı: <https://n9.cl/zyr0d1>

Cemâl, el-Bennâ. *el-İslâm dînun ve ummetun ve leyse dinen ve devletun*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, 2003.

Cemâl, Muhammed Selîm. "Dirâse nakdiyye li-nazâriyeti'l-kuve fî'l-'alâkâtî't-düveliyye." *Mecelletü's-siyâse ve'l-iktisâd* (Nisan 2023).

el-Cuveynî. *Ğiyâsu'l-ümem fî iltiyâsi'z-zulem*, thk. Mustafa Hilmi. Mısır: Dâru'd-dava, 2008.

Derviş, İbrahim. *en-Nizâmu's-siyâsî dirâsa felsefiyye ve tehlîliyye*. Kahire: Dâru'n-Nahda el-Arabiyye, 1968.

Dunn, John. *Kıssâtü'd-dimukratiyya*. trc: Abdulilâh el-Mallâh. Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Ubeykan, 2005.

Düzenli, Pehlul. *el-'Alâkatü'l-ictimâiyye beynel-Muslimîn ve ğayrihim fî İstanbul fî'l-ahdi'l-Osmanî fi dav'i fetâva'l-meşîheti'l-İslâmiyye fî'd-devleti'l-Osmaniyye*. *Yalova: Mecelletü's-şeria ve'l-ebhâsu'l-ilmiyye*, 2018.

Ebû Rumân, Muhammed Süleyman. “es-Selefiyyûn ve'd-dimukrâtiyye fî hukbeti's-severâti'd-dimukrâtiyyeti'l-'Arabiyye”. *el-Ulûmu'l-insâniyye ve'l-ictimâ'iyye* 41/3 (2014).

Ebû Zehre, Muhammed. *Tanzîmu'l-İslâm li'l-müctema'*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2008.

Elliot W. Bulmer. *el-Mülûk ed-dustûriyyûn fî'd-dimukratiyyeti'l-berlemâniyye*. b.y.: el-Müessesetu'd-devliyye, 2014.

el-Eş'al, Abdullah. “Delâletü'l-ihticâc fî'n-nuzumi'l-mustebidde ve'd-dimokratiyye”, 29.01.2011, bağlantı: <https://2u.pw/FaZSXo0T>

Eymen, Ömer. "Havle'n-nazariyyeti's-siyâsiyye li'l-hukm." *el-Cezire*. 11/2/2024. Bağlantı: <https://2u.pw/7oXZCYcs>

Eymen, Ömer. "Kuvvetü'l-efkâr. Keyfe teşekkele en-nazariyyâtü's-siyâsiyyetu'l-mücteme'ât". *el-Cezire*. 11/3/2024. Bağlantı: <https://2u.pw/KfsSt9TH>.

Fehmî, George. *el-İslâm ve 'd-dimukrâtiyye: metâ yukarriru 'l-fâilûne 'd-dîniyyûn de 'ma 'ameliyyeti 't-tehavvuli 'd-dimukrâtiyye?* Paris: Carnegie Merkezi. 13.07.2016. Bağlantı: <https://2u.pw/GbTDBDs0>.

Fethî Şemsuddîn. "Nukta hivâr: halka hâssa me'a Râşid el-Ğannûşî". *BBC Kanalı*. Yayın tarihi: 12/16/2016. Bağlantı: <https://n9.cl/7pp47>.

el-Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *Mu'cemü'l-kâmûsi'l-Muhît*. thk. Muhammed Na'im el-Arkusi. 8. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.

Fradaward, Maurice. *Mevsû'atu meşâhîri 'l-'âlim*. Beyrut: Dâru's-Sadâkati'l-Arabiyye, 2002.

el-Gannûşî, Râşid. *et-Tehâffuzât ale 'd-dimukrâtiyye fi 'l-bilâdi 'l-Arabiyye*. el-Keddis Katrin, Oxford Üniversitesi. 01.09.2001.

Gauchet, Marcel (Marsil Ğuşye). *ed-Din fi 'd-dimukratiyye*. trc.: Şefik Muhsin. 1. Baskı. Beyrut: el-Münazzemetu'l-'Arabiyye, 2007.

el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *Fedâ'ihu 'l-Bâtıniyye*. thk.: Abdürrahman Bedâvi. Mısır: Vizâretu's-sekâfe, 1964.

el-Hâc, Abdurrahmân. "et-Te'sîlü'l-fikhî fi 'l-ictihâdi 'l-hâdis". *Mecelletü'l-ahlâki 'l-İslâmiyye* sy. 3 (2019).

el-Haddâdî, Aziz. *İbn Rüşd ve işkâliyyetu 'l-felsefeti's-siyâsiyye fi 'l-İslâm*. Beyrut: Daru't-Telia, 2010.

Halîfe, Hasan. *Tarîhu 'n-nazâriyyâti's-siyâsiyye ve tetavvuruhâ*. 1. Baskı. Mısır: Vakâletu's-Sahâfeti'l-Arabiyye, 2019.

Halîme, Abdülmün'im Mustafâ. "Hâzihi hiye ed-dimukratiyye fe hel entum muntehûn". *Şebeketu Filistin li 'l-hivâr*. 13.09.2006. Bağlantı: <https://paldf.net/f/node/70135#post70135>.

Hâlîme, Abdulmun'im. *ed-Dimukratiyye ve hukmi's-şer' fihâ*. 1. Baskı. Ürdün: Merkez el-buhus el-devliyye, 1993.

el-Hamâmuşî, Abdullatif. *et-Tekârubu 'l-İslâmiyyu 'l-ilmâni fi 'l-âlemi 'l-Arabî: Min ecli's-silmi 'l-medenî fi 'l-muntaka*. 02.12.2017.

Hamdân, Muhammed Nur. "ed-Dimukrâtiyye ve's-şûrâ... Eyyuhumâ ekrab li 'l-İslâm?" *el-Cezire*. 17.05.2018. Bağlantı: <https://2u.pw/agpcfc07>

Hamdâvî, Cemal. *et-Terbiye ve'd-dimukrâtiyye*, Mevki'u Dîvani'l-Arab. 25 Mart 2009. Bağlantı: <https://n9.cl/qpyu7>

Hamzâvî, Amr. *İnkisârât Arabiyye: muvâtînûn, duvel ve ukûd ictimâiyye*. Yayın tarihi: 18 Ocak 2017, bağlantı: <https://n9.cl/k9d5n>

el-Hasan, İhsân Muhammed. *İlmü'l-ictimâi's-siyâsiyye*. 4. Baskı. Bağdat: Dâru Vâil, 2013.

el-Hatîb Alaeddin, *Hel el-ilmâniyye hiye zelikey'l-ğavlu'l-lezî yerfeduhu'l-Arab ve's-Sûriyyûn?* Yayın tarihi 8/9/2021, bağlantı: <https://n9.cl/s5ml1>

el-Havâlî, Sefer. *el-'İlmâniyye neş'etuhâ ve tetavuruhâ ve eseruhâ fi'l-hayâtî'l-İslâmiye el-mu'âsıra*. 1. Baskı. Suudi Arabistan: Dâru'l-Hicre, 1402/1982.

Hâyel, Abdulmevlâ Taştuş. *Mukaddime fi'l-'alâke ed-devliyye*. b.y.: y.y., 2010.

el-Hemdâvî, Muhammed. “Mâ cedvâ müşâreketi'l-İslâmiyyîn fi'l-intihâbât”. *Hespress.com*. 21 Ekim 2010. Bağlantı: <https://2u.pw/iPzmMS4b>.

Hennunû, Fâtih. *et-Tehavvul ve't-tağyîr fi'n-nuzumi's-siyâsiyye*. Cezayir: Cezayir Üniversitesi, 2021.

Horst, Klengel. trc. Muhammed Vehid. *Hammurabi ve Dönemi*. 1. Baskı. Suriye: Daru'l-Aclunî, 1990.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Hâşiyetü Reddi'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*. 2. Baskı. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1386/1966.

İbn Âşûr, Tâhir. *Tahrîru'l-ma'na's-sedîd ve tenvîru'l-'akli'l-cedîd min tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd*. Tûnus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984.

İbn Âşûr, Tâhir. *Usûlu'n-nizâmi'l-ictimâi fi'l-İslâm*. Mısır: Dâru's-selâm, 2005.

İbn Fâris, Ahmed el-Kazvînî er-Râzî. *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*. Mısır: Dârü'l-Fikr, 1399/1979.

İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. *el-Mukaddimetu İbn Haldun*. Beyrut: Mektebetü Lubnan, 1992.

İbn Hibbân. Muhammed b. Hibbân. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk: Muhammed Ali Sönmez, Halis Aydemir. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2021.

İbn Kayyim el-Cevziyye. *Zâdü'l-meâd fî hedyi Hayri'l-ibâd*. 3. Baskı. Riyâd: Dâru Atâati'l-'İlm, 1440/2019.

İbn Mâce, el-Kazvînî. *Sünenu İbn Mâce*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. 3. Baskı. Beyrut: Dâr'u's-Sâdır, 1414.

İbn Teymiyye, Takiyyüddin Ahmed el-Harrânî el-Hanbelî. *es-Siyâsetu's-şer'iyye fî islâhi'r-râi ve'r-raiyye*. Suûdiyye: Vizâretu's-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-evkâf ve'd-dava ve'l-irşâd, 1418.

İbnu'l-Esîr, Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1399/1979.

İbnu'l-Mübârek, Abdullâh el-Mervezî. *ez-Zühed ve'r-rekâik li İbni'l-Mübârek*. thk: Habibürrahman el-A'zami. Hind: Meclisu İhyâi'l-Maârif, ts.

İbrahim Bâyzu, *Nemâzic mine'n-nazariyye el-Marksiyye fî 'ilmi'l-ictimâ' el-mu'âsir*. Yayın tarihi: 6/3/2014, bağlantı: <https://n9.cl/xyxmt>.

İlhâmî, Muhammed. "Fikhu ihtiyârî'l-hâkim fi'l-İslâm". *el-Cezire*. 9/8/2017. Bağlantı: <https://2u.pw/4zgIO>.

İsâm, Süleyman. *Medhal ilâ ilmi's-siyâse*. Beyrut: Dâru'n-Nidâl, 1989.

Jarvie, Grant. *er-Riyâdat ve's-sekâfe ve'l-müctemâ': Mukaddime*. 3. Baskı. Mağrib: Matbaatu İlmi'n-Nefs, 2006.

John Lock. *Risâletân fi'l-hükmi'l-medenî*. trc: Ali Mûla. Beyrut: el-Lecnetu'duveliyye, 1959.

Kâdi, Kâde Abdulcebbâr. "es-Sekâfetü'l-Arabiyyetu'l-İslâmiyye beynel-asâle ve'l-hadâse". *Mecelletü'r-Rabîe sy: 28 (2024)*. <https://2u.pw/uV6TgzMk>

el-Karadâvî, Yusuf. *es-Siyâsetü's-şer'iyye fî dav'i nusûsi's-şerî'a ve makâsidihâ*. Amman: Daru'l-Furkân li'n-Neşr ve't-Tevzi', 2000.

el-Karadâvî, Yûsuf. *el-İslâm ve'l-ilmâniyye vechen li vech*. Mısır: Mektebetu Vehbe, 1997.

el-Karadâvî, Yûsuf. *ed-Din ve's-siyâse*. Kahire: Dâru's-şurûk, 2007.

Kasâyisiyye, İlyâs-Rekkâş, Cehîde. "el-İslahu's-siyâsî ve't-tenmiyetu's-siyâsiyye: Dirâse fi'l-uturi'l-fikriyye ve'l-mukarebâtu'n-nazariyye". *el-Mecelletü'l-Cezâiriyye li's-siyâsati'l-âmme sy: 3 (2013)*.

el-Kiyâlî, Abdulvehhâb. *el-Mevsu'âtü's-siyâsiyye*. 1. Baskı. Beyrut: Daru'l-Hüda, ts.

el-Kiyâs, Selim vd. *Merhaletü ittihâzi'l-karâr fi's-siyâsâti'l-umûmiyye*. b.y.: Dâru'l-Beyda, 2018-2019.

el-Kureyşî, Ğâlib Abdulkâfi. *Evveliyâtü'l-Fârûk fi's-siyâse ve'l-idâre ve'l-kada*. Mısır: Dâru'l-Vefa, 2008.

el-Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk.: Ahmed el-Berdunî-İbrahim Atfeş. 2. Baskı. Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964.

Kutub, Muhammed. *Mezâhib fikriyye mu'âsıra*. 7. Baskı. Mısır: Daru's-Şuruk, 1983.

Lekus, Abdullah İdâ. "*el-Mültekâ'l-fikrî li'l-ibdâi'n nemâzic et-tefsîriye: Dirâse fi'l-edevâti't-tahlîliyye li-Abdülvehhab el-Messirî*." Yayın Tarihi: 22/09/2008.

Lewis, Bernard. *Ezmetu'l-İslâm el-harbu'l-akdas ve'l-irhâbu'l-müdenne*. trc. Hâzım Mâlik Muhsin. Dimeşk: Safahât li'd-Dirâse ve'n-Neşr, 2013.

el-Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-(fî) zikri'l-hittat ve'l-âsâr*. 1. Baskı. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.

Marc, Van De Mierop. *A History of the Ancient Near East*. 2. Baskı. Oxford: Blackwell Publishing, 2016.

Matar, Alâ. *Mebâdiü'l-ulûmi's-siyâsiyye*. Gazze: İsrâ Üniversitesi, 2018.

Matar, Alâ. *ed-Dimukratiyye ve hukûku'l-insân*. Gazze: İsrâ Üniversitesi, 2019.

Maverdî, Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed. *el-Ahkâmu's-sultâniyye*. thk. Ahmed Cad. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2006.

Metârik, Ahmed. "Keyfe istekbele'l-âlemu'l-İslâmî ed-dimukratiyye". *İrfaasawtak Platformu*. 15 Eylül 2022.

Mucîb, Mey. "İ'âdetu kırâeti "İstûn": Kudratü nazariyyeti't-tahlîli'n-nuzum ale't-teceddüd". *Mecelletü külliyyeti'l-iktisâd ve'l-ulûmi's-siyâsiyye* 22/1 (2021).

Muhammed Cebrûn. "Ezmetu'd-dimukratiyye el-liberaliyye", *Mecelletu Lübâb* sy. 5 (2020).

Mutahharî, Murtazâ. *el-İslâm ve mutetallibâti'l-'asr*. Beyrut: Dâru'l-Maârifî'l-İslâmiyyeti's-sekâfiyye, 2016.

Mu'tez el-Hatîb. "Hel ed-devletu'l-İslâmiyye matlabun dîniyyûn?". *el-Cezire*, 4/5/2017, Bağlantı: <https://2u.pw/lkvQe7t>

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1374/1955.

en-Nedvî, Ebû Hasan. *et-Tefsîru's-siyâsi fî'l-İslâm*. 1. Baskı. Kahire: Daru Âfâk, 2007.

en-Nemerî, İbn Abdilber. *et-Temhîd*. thk: Avâd Başar Maruf vd., Londra: Müessesetu'l-Furkan, 1. Baskı, 2017.

en-Nesâî, Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kubrâ*. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, t.s.

en-Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc şerhu Sahîhi Muslim b. el-Haccâc en-Nevevî*. 2. Baskı. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâs, 1392.

Nüveyd, Velid. "el-Herakâtu'l-İslâmiyye ve'l-fikr el-mu'âsır 4 (ed-Dimukrâtiyye ve'l-hilâf fî tâ'rîfihâ)." *Sahîfetu'l-vasati'l-Bahreyniyye sy.* (2008). Bağlantı: <https://2u.pw/KNk7vRRA>.

Nüveyd, Velid. *Mavkifü'l-herakâti'l-İslâmiyye mine'd-dimukrâtiyye*. 1. Baskı. Kuveyt: Dâru Kırât, 2004. Bağlantı: <https://2u.pw/jkC456YM>

Osman, Muhammed Fethî. *Usûlü'l-fikri's-siyâsiyyi'l-İslâmî*. 2. Baskı. Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, 1984.

Osmânî, Saduddin. *ed-Dîn ve's-siyâse temyîz lâ fasl*. Mısır: Dâru'l-Kelime, 2015.

Platon. *Devlet*. trc. Davud Temraz. Beyrut: el-Ehliyye, 1994.

Ramâzanî, el-Cezâiri. *Medârikü'n-nazar fî's-siyâse beyne't-tatbîkâti's-şer'iyye ve'l-infi'alâti'l-hamâsiye*. thk. Elbânî. 8. Baskı. Kahire: Daru'l-Furkân, ts.

Reşîd Rızâ, Muhammed. *el-Hilâfe evu'l-imâmetu'l-'uzmâ*. Kahire: Matbaatu'l-Menâr, 1341.

Reşîd Rızâ, Muhammed. *el-Hilâfe*. Kahire: ez-Zehrâ li'l-İlâmî'l-Arabî, ts.

er-Reysûnî, Ahmed. *Mustakbelu'l-İslâm beyne's-şu'ûb ve'l-hukkâm*. Yayın tarihi: 03/13/2019, bağlantı: <https://iums.me/9215>.

Robert A. Dahl. *ed-Dimukratiyye ve nukkâduhâ*. trc. Nemir Abbas Muzaffer. Ürdün: Dâru'l-Fâris 2005.

Robert A. Dahl vd. "ed-Dimukratiyye". *el-Mevsu'âtu'l-Britâniyye*. 15. Baskı (2007).

Rousseau, Jean-Jacques. *el- 'Akdu 'l-ictimâi*. trc. Âdil Zieter. Birleşik Krallık: Müessesetu Hindavî, 2013.

Sâid, Muhammed Seyyid. "el-İslâm ve 'd-devle ve 's-siyâse: Cedeliyyetu'l-fasl ve 'l-vasl". *Cairo Institute for Human Rights Studies*. 04.06.2006. Bağlantı: <https://2u.pw/cIpj2XR>

es-Sâlih, Muhammed Alî. "İdâretü'l-iktisâdi's-sûrî zemeni'l-intidâbi'l-Feransî (1918-1946)-Te'sirâtühâ fi mâ bade'l-istiklâl". *Damas Contemporain Publications* sy. 1 (2021).

es-Sallâbî, Alî Muhammed. *Teysîrû'l-Kerîmi 'l-Menân fî sîreti Osmân b. Affân*. Kahire: Dârü't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, 2002.

es-Sallâbî, Ali Muhammed. "Risâle fî'l-'adl ve 'l-musâvât mine's-Sıddîk Ebî Bekr ilâ hukâmî'l-Muslimîn el-yevm". *el-Cezire*. 03.02.2019. Bağlantı linki: <https://2u.pw/NjxlXZXA>

es-San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed. *et-Tahbîr li-îdâhi me'ânî't-teysîr*. 1. Baskı. Riyad: Mektebetü'r-Reşid, 1433.

Seyyid Kutub. *Fî zilâil-Kur'ân*. 17. Baskı. Beyrut: Daru's-Şurûk, 1412.

Seyyid Kutub. *Kitâbu'l-adâleti 'l-ictimâ' iyye fî'l-İslâm*. Beyrut: Dârü's-Şurûk, 1995.

Simsar, Sâlih. *Nizâmü'l-hilâfe fî'l-fikri'l-İslâmî el-mu'âsır*. Hacı Lakhdar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009/2010.

Sirâc, Muhammed Ahmed. *Fî târihi 'n-nizâmi 'l-kânûni 'l-İslâmî*. Kahire: Merkezu Nuhûd, 2023.

Subh, Muhammed Alî Mahmûd. *İdâretü'd-devle fî'l-İslâm: Dirâse te'sîliyye li-mefhûmi idâretü'd-devlet fî'l-fikri's-siyâsiyyi'l-İslâmî*. Filistin: Necâh Üniversitesi, 2011.

Suyûtî, Abdulmenâs-Muhammed Sadîk İbrahim. "et-Tehaddiyâtü'l-leî tuvâcihuha'l-ekalliyâtü'l-Muslime ve mevkifu'l-İslâm minha: el-Ekalliyetü'l-Muslime fî Sirilanka unnmûzec". *Mecelletü't-tecdîd el-câmiatü'l-İslâmiyye el-âlemiyye fî Malezya* 41/2017.

eş-Şâmî, Muhammed. "el-Menâhicü'l-fikriyye 'inde't-teyyârâtü'l-İslâhiyyeti'l-İslâmiyye". *el-Cezire*. makale, <https://2u.pw/wxwToqJ>

eş-Şâtibî. *el-İ'tisâm*. thk. Sad b. Abdullah Hamid. 1. Baskı. Suudi Arabistan: Dârü'l-Cevzî, 2008.

Şehâte, Hasan Se'fan. *Esâtînü'l-fikri's-siyâsiyye ve'l-medârisi's-siyâsiyye*. Kahire: en-Nahda el-Misriyye, 1959.

eş-Şinkîti, Ahmed b. el-Kûri. *Fitnetü'd-dimukratiyye*. 1. Baskı. Kahire: Daru'l-Müvedde, 2015.

eş-Şinkîti, Muhammed. "Dimukrâtiyye lâ 'ilmâniyye". 17.10.2021. *el-Cezire*. Bağlantı: <https://2u.pw/jYqRbTq>.

eş-Şuhûd, Alî b. Nâyif. *Meşrû'iyetü'l-müşâreke fi'l-mecâlisi't-teşri'iyye ve't-tenfiziyye el-muâ'sıra*. 1. Baskı. b.y.: y.y. 1432/2011.

eş-Şuveyrî, Yûsuf. *el-Usûliyyetü'l-İslâmiyye*. trc.: Ömer Basyunî. 1. Baskı. Beyrut: Merkezu dirâsâti'l-vahdeti'l-Arabiyye, 2019.

et-Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli ây'il-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 1. Baskı. Kahire: Dâru'l-Hicr, 1991.

et-Tahavî, Süleyman Muhammed. *Ömer b. el-Hattâb ve usûlü's-siyâse ve'l-idâre el-hadîse*. Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabî, 1976.

Tarabishi, George. *Mu'cemu'l-felâsife*. Beyrut: Dâru't-Talîa, 2006.

et-Tayyib, Mevlûd Zâyid. *İlmü'l-ictimâi's-siyâsiyye*. 1. Baskı. Bingazi: Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, 2007.

Tirâd, Mahmûd. "Beyne'd-dimukrâtiyye el-Ğarbiyye ve's-şûrâ el-İslâmiyye". 27.11.2017. Bağlantı: <https://2u.pw/zgWsHg6>.

Vahîd, Abdülmecîd. "el-İhvânu'l-Muslimûn beyne't-târîh ve'l-müstakbel". *Ceridetü'l-ehrâm*. 2012.

Vasfî, Mustafâ Kemâl. *Musânnefetü'n-nuzumi'l-İslâmiyye*. 1. Baskı. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1977.

Vecîh, Kânsûh. *ed-Dimukratiyye et-târîh ve'l-mefhûm*. Ürdün: Müessesetu Ruvvâd, ts.

Velâ, Ferâh. "*ed-Dimukratiyye fi fikri Aristo es-siyâsî*." Kahire: Kahire Üniversitesi, 2011.

Viâm, Osmân. "Ru'ye mustekbeliyye li-tahdîsi nazariyyeti't-tenmiyyeti's-siyâsiyye 2050, -dirâse tatbîkiyye-". *Mecelletü külliyyeti'l-iktisâd ve'l-ulûmi's-siyâsiyye 22/3 (Temmuz 2021)*. Bağlantı: <https://2u.pw/dpnHqk9>.

Watts, Ronald L. *Mukârenetu 'l-enzumeti 'l-'Arabiyye*. McGill-Queen's University Press, 2008.

Wayne, C. Thompson Mark H. Mullin. *Western Europe*. Stryker-Post Publications, 1983.

Yasîn, Abdulcevâd. "*Mefâhîm işkâliyye fi'l-va'yi 'l-İslâmiyyi 'l-mu'âsir -Havle'd-dimukrâtiyye ve's-şûrâ-*". Dubâi: Merkezu'l-menâr li'd-dirâsât vel-buhûs. 2018.
Bağlantı: <https://2u.pw/Wzr9xCr>

Zeydân, Abdülkerim. *ed-Dimukrâtiyye*. el-Mecme'u'l-fikhi'l-İslâmî, 2007.

ez-Zuhaylî, Vehbe. *Usûlü 'l-fikhi 'l-İslâmî*. Şam: Daru'l- Fikr, 1986.